

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLİDEVLETİ'NDE BİR İDARİ MODERNLEŞME KURUMU
OLARAK MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT (1854-1861)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kadir DİKEN**

**Danışman
Doç. Dr. Cenk REYHAN**

Ankara-2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLİ DEVLETİ'NDE BİR İDARİ MODERNLEŞME KURUMU
OLARAK MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT (1854-1861)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kadir DİKEN**

**Danışman
Doç. Dr. Cenk REYHAN**

Ankara-2012

ONAY

Kadir Diken tarafından hazırlanan, Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Meclis-i Âli Tanzimat (1854 – 1861) başlıklı bu çalışma, 13/12/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Hale Sivgin

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Hamiyet Sezer Feyzioğlu

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doc. Dr. Cenk Reyhan

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl tarihi önemli reform hareketlerinin yaşandığı devletin tekrar organize edilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde Tanzimat'ın ilanı ile birlikte önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Devlet teşkilatında yeni kurumlar oluşturulmuş ve bu kurumlara önemli görev ve yetkiler tanınmıştır.

Bahsi geçen kurumlardan biri de Meclis-i Âli Tanzimat'tır. Meclis-i Âli Tanzimat 1854 - 1861 yılları arasında Osmanlı Devlet teşkilatında önemli bir yer edinmiştir. Meclis-i Âli Tanzimat, devlet işlerinin, kanunlarının ıslahı ve ülkenin mamur hale getirilmesi amacıyla teşkil edilmiştir. Faaliyette bulunduğu süre içerisinde önemli reform hareketlerinde bulunmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunmuş meclisler ve on dokuzuncu yüzyılın başında gerçekleşen reformlardan bahsedilerek Meclis-i Âli Tanzimat'ın kuruluşundan önce mevcut durum gözlemlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm de, Meclis-i Âli Tanzimat'ın kuruluşuyla ilgili gelişmelere yer verilmiştir. Meclisin kuruluşuyla birlikte meclisin görev ve yetkileri tanımlanmıştır. Bölümün devamında bu yetki ve görevler incelenmiştir.

Üçüncü bölüm, Meclis-i Âli Tanzimat'ın bürokratik yapısı ve iç işleyişine ayrılmıştır. Meclisin toplantılarda meydana gelen görüşmelerde izlenecek yol ve usul açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölüm ise, meclisin faaliyette bulunduğu süre içerisinde gerçekleştirdiği çalışmalara ayrılmıştır. Bu çalışmalarla ilgili örnekler verilerek meclisin faaliyetleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Çalışmamız sırasında kaynak olarak Meclis-i Tanzimat'ın görev, yetki, iç işleyiş ve bürokratik yapısını belirten nizamnamelerin üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden edinilen ve

Meclis-i Tanzimat'ın faaliyetlerini konu alan arşiv belgeleri kullanılmıştır. Bu belgeler arasında meclisin çalışmalarını konu alan ayniyat defteri ilk defa bir çalışmada kullanılmıştır. Bu defterlerde meclisin günlük çalışmaları, diğer nezaretlerle gerçekleşen yazışmaları ve hazırladığı nizamnameler aynen kaydedilmiştir. Bunun yanında, konuyla ilgili çağdaş kaynaklara da yer verilmiştir. Bu konuda Ahmed Cevdet Paşa ve Lütfi Efendi'nin eserleri önemlidir.

Son olarak çalışmam esnasında, ilgi ve tavsiyeleriyle çalışmamızda önemli emeği bulunan tez hocam Doç. Dr. Cenk Reyhan'a, desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen başta annem ve babam olmak üzere aileme ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım. Her çalışmada olduğu gibi çalışmamızın da eksik tarafları olabilir. Var olan eksiklikler şahsıma aittir.

Kadir DİKEN

Ankara, 2012

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT'IN KURULMASINI HAZIRLAYAN ŞARTLAR	3
I. OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL MECLİSLER.....	3
II. İDAREDE YENİ DÜZENLEMELER VE MERKEZİLEŞME	6
III. DANIŞMA MECLİSLERİNİN TEŞKİLİ.....	11
A. Dar-ı Şura-yı Askeri	11
B. Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli	12
C. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye	13
IV. TANZİMAT FERMANI VEYA GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU	18

İKİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT (1854-1861)

I. MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT'IN KURULUŞU.....	23
A. Yapılacak Islahatların Genel Niteliği	32
II. MECLİS-İ TANZİMAT'IN GÖREV VE YETKİLERİ	36
A. Yasama	40
B. Yürütme.....	44
C. Yargı	45
D. Denetleme	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ TANZİMAT'IN BÜROKRATİK YAPISI VE İÇ İŞLEYİŞİ

I. BÜROKRATİK YAPI	50
II. İÇ İŞLEYİŞ.....	53

A. Müzakere Usulü	53
B. Muhaberat Usulü	58
C. Fasl-ı Karar-ı Müzakerat	59
D. Fasl-ı Usul ve Suret-i Muhakemat	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ ALİ TANZİMAT'IN FAALİYETLERİ (1854-1861)

I. İDARE ALANINDA DÜZENLEMELER.....	69
A. Meclis-i Âli Umumi Nizamnamesi	70
B. İhtisab Nezaretinin Şehramenetine Tahvili	71
C. Nüvvab Hakkında Nizamname.....	72
D. Mecalisin Tevsii ve Umumuna Şamil Olmak Üzere Nizamnamedir.....	74
E. Arazi Kanunnamesi	76
II. YARGI ALANINDA DÜZENLEMELER	77
A. Men'i İrtikâba Dair Ceza Kanunnamesi	77
B. Bilumum Mehakim-i Şer'îye Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamnamedir.....	80
III. MALİYE ALANINDA DÜZENLEMELER	82
A. Hazine-i Celile Muvazene Defterinin Suret-i Tanzimine Dair Nizamname.....	82
IV. EĞİTİMDE	84
A. Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi.....	84
V. DİĞER DÜZENLEMELER.....	85
VI. MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT VE MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYE'NİN BİRLEŞTİRİLMESİ	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	97
ÖZET	118
ABSTRACT	119

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
İ.DH	: İrade-Dâhiliye Tasnifi
İ.DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ.MMS	: İrade-Meclis-i Mahsus Tasnifi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.V.	: Takvim-i Vekâyi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin özellikle 18. ve 19. yüzyıllarının tarihi, Avrupa karşısındaki üstünlüğün kaybedilmesinden sonra Avrupa'yı yakalamak amacıyla yapılmış birçok ıslahat hareketleriyle doludur. Bu ıslahat hareketlerinin ne kadar başarıya ulaştığı çalışmamızın konusu değildir. Çalışmamızın konusu bu ıslahatlardan biri olan ve Gülhane Hattı'nın ilanıyla doğan siyasi ortamda teşkil edilen meclislerden biri olan Meclis-i Âli Tanzimat müessesesidir.

Gülhane Hattı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde önemli reformların gerçekleştirildiği yeni bir döneme girildiği aşîkârdır. Gülhane Hattı'nın getirdiği prensiplere bağılı kalacağına dair yemin eden padişah ve devlet adamlarının, Tanzimat-ı Hayriye'nin uygulanmasına yönelik önemli müesseseler teşkil ettiğı görölmektedir. Meclislere ait görev ve yetkilerde ve de Gülhane Hattı'nda bu açıkça belirtilmiştir.

Tanzimat-ı Hayriye'nin icrasına yönelik kurulan bu yeni müesseselerden biri de Meclis-i Âli Tanzimat'tır. Meclis-i Âli Tanzimat 1854'te teşkil edilerek önemli görevlerde yer almıştır. Meclise önemli yetki ve görevlerin verildiğı, meclise ait nizamnamelerden kolayca anlaşılmaktadır. Bizim bu çalışmamızdaki esas amacımız önemli görev ve yetkilere sahip olan ve daha çok yasama kimliğine sahip bu meclisi incelemektir.

Genel olarak çalışmamızın kapsam ve sınırlarını şöyle açıklayabiliriz:

- Tanzimat Devrinde kurulan Osmanlı reform meclislerinden biri olan Meclis-i Âli Tanzimat'ın görevleri ve faaliyetleri üzerinde durarak çalışmalarıyla ilgili bilgiler vermek.
- Elde edilen verilerle birlikte Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev aldığı süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin genel olarak reform faaliyetlerin içerisindeki önemini ortaya koymak.
- Meclis-i Âli Tanzimat'ın örgütsel yapısını incelemek.

1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde reform hareketlerinin yeni bir ivme kazandığı görülmektedir. Bu reform hareketleri ile birlikte pek çok meclis teşkil edilerek bu meclislere yasama yürütme ve yargı görevleri atfedilmiş ve bu suretle sistemin yürütülmesi amaçlanmıştır. Ancak söz konusu olan meclisler çok uzun ömürlü olmayıp görevleri ve yetkileri sık sık değiştirilerek yerlerini diğer meclislere bırakmışlardır. Bu meclislerden biri de 1854'te teşkil edilen Meclis-i Âli Tanzimat'tır. Meclis her bakımdan geniş yetkilere sahiptir ve yürütülecek olan reform faaliyetlerinde birinci dereceden sorumludur. Çünkü reform faaliyetlerinin müzakere edilerek karara bağlanması ve sonraki safhada padişaha sunulması sırasında önemli bir görev üstlenmektedir. Ayrıca meclis istediği her konuda yani lüzum gördüğü konularda başka bir kuruma bağlı kalmaksızın araştırma ve konuyu görüşme hakkına sahiptir. Bu bakımdan görev aldığı süre içerisinde önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Çalışmamızın eksenini de Meclis-i Âli Tanzimat'ta görüşülen, karara bağlanan ve uygulamaya konulan reform faaliyetleri oluşturmaktadır.

Meclis-i Âli Tanzimat 1854'te devletin kanunlarının ıslahı, memleketin mamur hale getirilmesi ve halkın ihtiyaç duyduğu düzenlemeleri yerine getirmek amacıyla teşkil edilmiştir. 1854 - 1861 yılları arasında hazırladığı kanun tasarıları ve kanunlaştırma hareketlerindeki önemli faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'nde meydana gelen reform hareketlerinde önemli bir yer edinmiştir. Her türlü reform layihaları ve kanun tasarıları bu meclis çatısı altında görüşülerek karara bağlanmıştır. Bu faaliyetleri ile Meclis-i Âli Tanzimat Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketleri açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan konunun belgeler ile birlikte ele alınarak işlenmesi ve etkinliğinin ortaya konulması önemlidir.

Çalışmamızın kapsamı özetle, Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev aldığı 1854 - 1861 yılları arasındaki faaliyetleri ele almaktır. Bu dönemde meclisin teşkili ve reform hareketlerindeki etkinliği belirttiğimiz üzere önemlidir. Ayrıca meclisin görev ve yetkileri bakımından gayet güçlü bir yapısı olduğu da görülmektedir. Bu durumda çalışmamız için gayet önemli ve dikkate değerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT'IN KURULMASINI HAZIRLAYAN ŞARTLAR

I. OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL MECLİSLER

Osmanlı Devlet teşkilatının bünyesinde yer alan ve uzun bir süre devletin en önemli işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis Divan-ı Hümayun'dur.¹

Divan-ı Hümayun, devlet işlerinin devletin başında bulunan padişahın adına görüşülüp karara bağlandığı kurumdur.² Başlangıçta padişahın yönettiği bu toplantıları yürütme yetkisi zamanla vezir-i azama bırakılmıştır.³ Divan-ı Hümayun'da vezir-i azam yönetiminde gerçekleştirilen toplantılar neticesinde alınan kararlar padişaha sunularak onayı alınmıştır. Bu şekilde onaylanan yasaların yürürlüğe girmesi mümkündür.⁴

Divan-ı Hümayun aynı zamanda adli yönden en yüksek temyiz makamıdır. Divanın bu temyiz görevi kazaskerlerce yürütülmekteydi.⁵

Divan-ı Hümayunda görev alan hizmetliler üç kısma ayrılabilir;

“ a- Divan-ı Hümayun'un asil üyeleri (erkân-ı devlet)

b- Muamelat hizmetlileri

¹ Divan-ı Hümayun hakkında bakınız: Ahmet Mumcu, **Divan-ı Hümayun**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 2. Baskı 1986; Ahmed Mumcu, “Divan-ı Hümayun”, C. IX, **DİA**; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 - 1600)**, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2006; İlber Ortaylı, **İdare Tarihi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1979; Recep Ahışalı, “Divan-ı Hümayun Teşkilatı”, **Osmanlı**, C. VI, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, c. 4; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, MEB. Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1983

² Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 146; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 323

³ İnalcık, **a.g.e.**, s. 95; Pakalın, **a.g.e.**, c. 1 s. 462, Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 323

⁴ Mehmet Seyitdanlioğlu, “Divan-ı Hümayundan Meclis-i Meb’usan’a Osmanlı İmparatorluğunda Yasama”, **Tanzimat – Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** - , İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 375

⁵ Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 148

c- Divanda düzeni sağlayan memurlar.”⁶

Divanın asil üyeleri oy verme yetkisine sahip devlet adamlarıdır. Bunlar vezir-i azam, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, Rumeli ve Anadolu Beylerbeyileri, Nişancı, Defterdar ve Kubbealtı vezirleridir.⁷

Muamelat bölümü ise imparatorluğun bürokratik işlerinin yürütüldüğü bölümdür. Bu bölümün başında uzun bir müddet nişancı bulunmuştur. Bu bölümde ayrıca kâtiplerin reisi konumunda bulunan Reisü'l-küttab'da bulunmaktadır. Bu memurluklara bağlı bürolarda bu kısma dahildir.⁸

Divan-ı Hümayunda toplantı düzenin sağlanması ile ilgili görev yapanlar Çavuşbaşı'nın emrinde yer alan çavuşlardır. Çavuşlar genel olarak toplantı ve teşrifatin düzen ve güvenliğinden sorumlu idiler.⁹

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun'un yanında onun tamamlayıcısı olan başka meclisler de bulunuyordu. Bunlar İkinci Divanı, Çarşamba Divanı ve Cuma Divanlarıydı.¹⁰

İkinci divanı, yalnızca sadrazam tarafında toplanırdı. Bu divan, Divan-ı Hümayunda bitirilemeyen konuların başka günlerde görüşülmesi amacıyla sadrazamın konağında gerçekleştirilirdi.¹¹

Çarşamba Divanı, İstanbul'un yönetimi ve sorunları ile ilgili toplanırdı. Düzensiz olarak toplanan bu meclis aynı zamanda yüksek bir mahkeme gibi de çalışıyordu.¹²

⁶ Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 149

⁷ Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 149; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 324; Mumcu, **a.g.e.**, s. 41-50

⁸ Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 150

⁹ Ortaylı, **İdare Tarihi**, s. 155

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK, Ankara, 1984, s. 138-140

¹¹ Pakalın, **a.g.e.**, c. 2 s. 47

¹² Mumcu, **a.g.e.**, s. 148

Cuma Divanı, yalnızca davaların dinlenilmesi amacıyla toplanırdı. Bu nedenle Cuma Divanına “Huzur Murafaası” da denmektedir. Bu toplantıya Divan-ı Hümayun üyelerinden yalnız kazaskerler katılmaktadır.¹³

Divan-ı Hümayun’un zamanla önemini kaybetmesiyle imparatorlukta meşveret meclisinin toplandığı görülmektedir. Meşveret meclisleri padişahın katılımıyla ya da padişah katılmaksızın gerçekleştirilebiliyordu.¹⁴ Askeri işlerde ve önemli devlet işlerinde konu hakkında uzman sayılabilecek kişiler meşveret meclisi marifetiyle dinlenilmiştir. Bu toplantılar Divan-ı Hümayun’dan daha geniş katılımın olduğu toplantılardır.¹⁵

Padişahın katılmadığı toplantılar genellikle olağanüstü bir durumun olduğu toplantılardır. Meclis yeni padişahı belirlemek için olağanüstü olarak toplanabilirdi. I. Murad’ın savaş alanında öldürülmesinden sonra toplanan mecliste I. Bayezid’in tahta geçmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶

III. Selim’in tahta geçmesi ile birlikte Meşveret Meclisinin daha sıkça toplandığı görülmektedir. III. Selim gerçekleştirmek istediği reformları kararlaştırmak üzere bu meclisin toplandığı görülmektedir. Nizam-ı Cedid adıyla anılan reform hamlesinin ve II. Mahmud’un planladığı ıslahatlar büyük oranda bu meclisin toplanmasıyla kararlaştırılmıştır.¹⁷

Yukarıda haklarında bilgi edindiğimiz bu meclisler Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde etkin olmuş meclislerdir. Zamanla gücünü kaybeden imparatorluğun sahip olduğu bürokratik yapının da işlevlerini yeterince yerine getiremediği bundan sonra yapılacak ıslahat hareketlerinden anlaşılmaktadır. Bu hareketlerin en yoğun ve kesin olarak yaşandığı dönemlerden biri de II. Mahmud’un saltanat yılları olmuştur. II. Mahmud’un saltanatı sırasında bürokratik yapının büyük oranda değiştiği ve işlevlerini kaybeden meclislerin

¹³ Mumcu, **a.g.e.**, s. 147

¹⁴ Mumcu, **a.g.e.**, s. 157-158

¹⁵ Mumcu, **a.g.e.**, s. 157

¹⁶ Mumcu, **a.g.e.**, s. 158

¹⁷ Seyitdanlıoğlu, “Divan-ı Hümayundan...”, s. 376

yerine yenilerinin teşkil edildiği görülmektedir. Şimdi II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen bu ıslahatları ele almaya çalışacağız.

II. İDAREDE YENİ DÜZENLEMELER VE MERKEZİLEŞME

II. Mahmut dönemi, Osmanlı Devleti'nde idari anlamda önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmut, III. Selim tarafından uygulanmaya çalışılan reform hareketlerini devam ettirmiştir.¹⁸

II. Mahmut döneminin en önemli olaylarından biri ayanlarla devlet arasında imzalanan Sened-i İttifak'tı. Sened-i İttifak'ın imzalanmasına yol açan olaylar III. Selim'in tahttan indirilmesiyle başladı¹⁹. Alemdar Mustafa²⁰ Paşa III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak amacıyla, İstanbul'dan hâkim gurup tarafından uzaklaştırılan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın yönetimindeki Rumeli ordusuyla birleşerek İstanbul'a geldi ve İstanbul'un kontrolünü ele geçirdi.²¹ III. Selim'in IV. Mustafa tarafından öldürülmesi nedeniyle II. Mahmut tahta geçirildi.²²

Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesiyle yönetimde etkinlik kazandığı görülmektedir. II. Mahmut'un tahta geçmesinden sonra Alemdar Mustafa Paşa imparatorluğun her tarafından gelen yüksek rütbeli memurlar, valiler, paşalar ve ayandan oluşan büyük bir meclis topladı.²³ Bu mecliste imparatorluğun içinde bulunduğu duruma binaen yeni bir reform programı oluşturuldu. Bu durumun bir tezahürü olarak padişah ile ayan arasında Sened-i İttifak imzalandı. Bu belgeyle ayanın hakları padişah tarafından

¹⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ**, TTK. Yayınları, Ankara, 1999, s. 21

¹⁹ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", **Belleten**, Ankara 1964, c. XXVIII, No: 112, s. 603

²⁰ Alemdar Mustafa Paşa hakkında bakınız. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, TTK. Yayınları, Ankara, 2010

²¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 76

²² Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 27

²³ Lewis, **a.g.e.**, s. 76

tanınarak belgeyle güvence altına alındı.²⁴ Sened-i İttifak'ın içeriğini şu şekilde özetleyebiliriz:

- “ 1- Padişah'ın emirleri mutlak olarak yerine getirilecektir.
- 2- Padişah'ın mutlak vekili olan sadrazamın emirleri aynen hükümdar emri gibi sayılacak. Ancak sadrazam kanun ve taahhüt dışında emri verecek olursa elbirliği yapılarak bu emre karşı konulacak.
- 3- Ayanlar eyaletlerinden devletin asker almasına karşı gelmeyecekler böyle hareket edeceklerden bütün ayanlar davacı olacaktır.
- 4- Her yerde hazine gelirinin, devletin koymuş olduğu kanun ve hükümlere göre toplanması sağlanacaktır.
- 5- Ayanlardan hiçbiri anlaşma esaslarına karşı gelmeyecektir. Şayet karşı gelen olursa bütün ayanlar bir olarak onun hakkından geleceklerdir.
- 6- İstanbul'daki ocaklardan vesaireden fesat çıkarsa ayanlar emir beklemeksizin İstanbul'a gelerek isyan eden ocağı kaldıracaklar.”²⁵

Sened-i İttifak hakkında inceleme yapan araştırmacılar, Sened-i İttifak'ın Osmanlı Tarihi'nde daha önce görülmemiş bir vesika olduğu hakkında hem fikirdirler. Ancak Sened-i İttifak'ın niteliği hakkında farklı görüşler ifade edilmiştir.²⁶

II. Mahmut'un reform düşüncesinde ilk sırada ordu bulunuyordu. Askeri başarısızlıklardan dolayı Osmanlı Devleti pek çok toprağını

²⁴ Lewis, a.g.e., s. 76

²⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, TTK. Yayınları, T. Y., s. 92, Sened-i İttifak'ın tam metni için bakınız: Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak Tam Metni”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 2, İstanbul, 1998, s. 215-222, Halil İnalcık – Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat – Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** -, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 201, s. 3-9

²⁶ Sened-i İttifak hakkındaki yorumlar için bakınız: Halil İnalcık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten**, c. XXVIII, No: 112, Ankara 1964, s. 603-610, Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 441-42, Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, TTK Yayınları, Ankara, T.Y, s. 90-94, Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2003, s. 137-145, Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 50-64, Sina Akşin, “Siyasal Tarih 1789-1908”, **Türkiye Tarihi 3**, Cem Yayınevi, İstanbul 2002; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 45-46.

kaybetmişti. Bunun yanında yeniçeri ocağının türlü politikalarla devlet işlerine de karışması ıslahat hareketlerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açıyordu.²⁷ Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın askeri anlamda kurmaya çalıştığı düzen yeniçerilerin tepkisine sebep oluyordu. Sadrazam yeniçeri ocağının Sultan Süleyman dönemindeki kimliğine bürünmesi için çalıştı. Bunun içinde Sultan Süleyman döneminde kabul edilen kanunnameler rehber olarak kabul ediliyordu. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın bu faaliyetleri yeniçerilerin ayaklanmasına ve kendisinin öldürülmesiyle sonuçlandı.²⁸

Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra II. Mahmut'un askeri reformları sekteye uğradı ve tekrar bu reforma girişmesi on sekiz yıl gibi bir sürede gerçekleşti.²⁹ Bu süre zarfında II. Mahmut Rusya ile imzalanan Bükreş antlaşmasından faydalanarak merkezi otoritenin tesis edilmesi için uğraştı. Ayanların merkezi otoriteyi zayıflatan bir unsur olduğunu düşünen II. Mahmut mümkün olduğunca barışçı yollarla ayan sayısını azaltmaya çalıştı. Sened-i İttifakla ayanlara tanınan veraset usulü kaldırıldı. Yerlerine İstanbul'dan memurlar atanarak merkezi otorite sağlanmaya çalışıldı.³⁰ Vilayet yöneticilerinin vilayet üzerinden kazanç sağlamasına son verilerek kendilerine maaş bağlandı. Valiler bundan böyle ücretli bir memur durumuna geldiler.³¹ Merkezi otorite tarafından atanan kişiler bazen ayanların akrabalarından da olabiliyordu.³² Bu durum zamanla değişerek ayanlığın büyük ölçüde ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Ayanlarla imzalanan Sened-i İttifak'ta, merkezi hükümette ayan hakimiyetinin sona erdirilmesiyle hükümsüz bir vesika haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında ayanların birlikte hareket etmekten yoksun olmaları da etkili olmuştur.³³

²⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1 s. 144

²⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 145

²⁹ Lewis, **a.g.e.**, s. 79

³⁰ Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. 2, E Yayınları, İstanbul 2006, s. 40

³¹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, ..., c. 1, s. 155

³² S. J. Shaw – E. K. Shaw, **a.g.e.**, s. 40

³³ İnalçık, **“Sened-i İttifak...”**, s. 97

Ayanların gücünün tamamen kırılmasıyla birlikte II. Mahmut'un imparatorlukta önemli ölçüde merkezileşmeyi sağladığı görülmektedir.³⁴ Eyaletler artık İstanbul Hükümeti'nin yani Bâb-ı Âli'nin kontrolü altında bulunmaktadır.³⁵

1826'da reformların önünde bir engel olarak görülen yeniçeri ocağı kaldırıldı ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu teşkil edildi. Bu olayla birlikte II. Mahmut reformlarını uygulamak için uygun bir ortam bulmuştur ve saltanatının sonuna kadar merkezi hükümeti güçlendirmeye yönelik önemli uygulamalar gerçekleştirmiştir.³⁶ II. Mahmud döneminde bu faaliyetler gerçekleştirilirken var olan kurumların varlığına dokunulmamış ve batı esaslarına göre yeni kurumlar teşkil edilmiş ve kurumlar arasında zıtlık ve ikililik doğmuştur. Tanzimat devrinde de belirgin şekilde görülen bu durumun temellerinin II. Mahmud döneminde atıldığı söylenebilir.³⁷

II. Mahmut'un merkezileşmeyi güçlendirmek istemesi onun merkezi hükümette önemli değişiklikler yapmasını sağladı. Sarayda ve Bâb-ı Âli'de oturmuş bir bürokrasi ulemanın ve askerlerin var olan gücünün yerine geçmeliydi.³⁸ Merkezi hükümet görev sahaları itibariyle farklı bölümlere ayrılmaya başlandı ve nazırlara özel odalar tahsis edildi.³⁹

Merkezi hükümette yapılan değişiklikleri şöyle özetleyebiliriz:

1836 yılında sadrazamın yardımcısı olarak görev yapan Sadaret kethüdası makamı daha sonra Dâhiliye Nezareti⁴⁰ adını almak üzere Umur-ı Mülkiye Nezaretine dönüştürüldü.⁴¹ Reisü'l-küttâblık makamı ise Hariciye Nezaretine dönüştürüldü.⁴² Bu nazırlara faaliyetlerinde yardım etmek

³⁴ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 694

³⁵ Lewis, **a.g.e.**, s. 79

³⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ**, TTK, Ankara, 1999, s. 22

³⁷ Onar, **a.g.e.**, s. 695

³⁸ S. J. Shaw – E. K. Shaw, **a.g.e.**, s. 66

³⁹ Lewis, **a.g.e.**, s. 97

⁴⁰ **Takvim-i Vekâyi**, No: 125, 26 Zikâade 1251

⁴¹ **Takvim-i Vekâyi**, No: 155, 9 Receb 1253

⁴² **Takvim-i Vekâyi**, No: 125, 26 Zilkaade 1251

amacıyla müsteşarlar atandı. Ayrıca sonrasında Mustafa Reşid Paşa'nın görüşleri ile dahiliye ve hariciye memurları birbirinden ayrılarak görev alanları belirlendi.⁴³

Bâb-ı Âlî'de bulunan Çavuşbaşı ve Tezkereci kalemlerine önce Deavi Nezareti adı altında birleştirildi.⁴⁴ Sonradan bu kuruma Adliye Nezareti adı verildi.⁴⁵

Ordunun masraflarını karşılamak amacıyla gelirlerin çoğunu toplayan Mansure Hazinesi, Hazine-i Âmire ve Darphane Hazinesinin görevleri kendi bünyesinde toplanmak üzere Umur-ı Maliye Nezaretine dönüştürüldü. Padişahın özel hazinesi olan Ceb-i Hümayun hazinesi Maliye Nezareti'nin yetki alanının dışında bırakıldı ve böylelikle daha önce var olan çoklu hazine sistemi sona erdirildi.⁴⁶

Evkâf-ı Hümayun Nezareti kurularak kutsal kentler dışında⁴⁷ mevcut vakıfların denetimleri bu nezaretin görev alanına alınmıştır. Bir anlamda vakıfların idaresi de yeni kurulan bu nezaretle birlikte merkezileştirilmiştir.⁴⁸

Şeyhülislamlık makamı, ilmiye sınıfının lideri ve baş müftülük gibi görevlerinin dışında Anadolu ve Rumeli kazaskerleri tarafından üstlenilen tüm yargı teşkilatının başına getirildi.⁴⁹ Ayrıca Şeyhülislamlık makamı Bab-ı Meşihat adını aldı.

1838 yılında Sadrazamlık makamı Başvekâlet'e dönüştürüldü.⁵⁰ Sadrazamın eskiden var olan geniş yetkileri teşkil edilen nazırlıklar arasında paylaştırılarak yetkileri azaltıldı. Bu değişikliklerden sonra başvekâlet diğer

⁴³ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53

⁴⁴ **Takvim-i Vekâyi**, No: 164, 1 Safer 1254

⁴⁵ S. J. Shaw – E. K. Kural, **a.g.e.**, s. 66

⁴⁶ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ...**, s. 55

⁴⁷ S. J. Shaw – E. K. Shaw, **a.g.e.**, s. 67

⁴⁸ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ...**, s. 54

⁴⁹ S. J. Shaw – E. K. Shaw, **a.g.e.**, s. 67

⁵⁰ **Takvim-i Vekâyi**, No: 163, 11 Muharrem 1254,

nazırlıklar arasında bir köprü vazifesi görerek bakanlıklar arasında koordinasyonu sağlayacak kurum haline getirildi.⁵¹

Bu koordinasyonun sağlıklı bir şekilde sağlanması amacıyla nazırların katılımıyla devlet işlerinin görüşüleceği Meclis-i Hass-ı Vükelâ veya Meclis-i Vükelâ ismiyle bir genel meclis oluşturulmuştur. Merkezi hükümette meydana gelen ciddi yeniliklerle birlikte başvekil ve nazırlara yardımcıları verildiği görülmektedir.⁵²

III. DANIŞMA MECLİSLERİNİN TEŞKİLİ

Merkezi hükümetin bünyesinde meydana gelen bu ciddi değişikliklerle yürütme organının önemli bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Bununla birlikte yasama alanında da Meclis-i Vükelâ'ya danışmanlık yapacak kurumlara da ihtiyaç duyuluyordu. Çünkü Divan-ı Hümayun teşkilatının kaldırılması ve Meclis-i Meşveret'in ihtiyaca cevap verememesi bu kurumların oluşturulmasını zorunlu tutuyordu.⁵³

II. Mahmut döneminde merkezi hükümette yapılan ciddi değişikliklerden sonra yukarıda sayılan sebeplerden dolayı yapılacak reformlara yön verecek uzman meclislerin bir süre sonra teşkil edildiği görülmektedir. Bu dönemde oluşturulan meclisler şunlardır:

A. Dar-ı Şura-yı Askeri

Dar-ı Şura-yı Askeri Tanzimat döneminde kurulan ilk daimi danışma meclislerindendir. Dar-ı Şura-yı Askeri askeri reformları gerçekleştirmek amacıyla 24 Mart 1838'de teşkil edildi.⁵⁴ Bâb-ı Seraskeri de toplanacak olan

⁵¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, s. 152

⁵² Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 23

⁵³ Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 24

⁵⁴ Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 24

meclis askerlikle ilgili işleri görüşmek ve yeni düzenlemeler gerçekleştirmekle görevliydi.⁵⁵ Dar-ı Şura-yı Askerinin görevlerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

- “1- Askerlik süresini belirleme
- 2- Haksızlıkları ortadan kaldıracak adil bir asker alım kanunu
- 3- Askerlerin yiyecek, içecek ve kalacak yer ihtiyaçlarının karşılanması
- 4- Harp levazımı alımı (silah, teçhizat)
- 5- Askerlerin sağlık ihtiyaçları
- 6- Asker ve subayların eğitim-öğretimi
- 7- Askerlerin ve subayların özlük işleri
- 8- Asker ve subayların yargılanması
- 9- Yeni birlik ve taburların teşkili
- 10-Avrupalı devletlerin askerlik sistemlerini inceleme ve Osmanlı Ordusuna yönelik düzenlemeler yapma
- 11-Askeri nizamların uygulanmasının teftişi”⁵⁶

Bu maddelerden yola çıkarak Dar-ı Şura-yı askerinin askeri işlerle ilgili önemli bir danışma meclisi olduğunu görülmektedir. Yine görevleri itibariyle ordunun ıslah edilmesinde temel bir kurum olduğu söylenebilir.

B. Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli

Tanzimat döneminde meydana getirilen daimi danışma meclislerinden biri de Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli'dir. Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli 24 Mart 1838'de teşkil olunmuştur.⁵⁷

⁵⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, s. 120

⁵⁶ Cevat Aksu, *Dar-ı Şura-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 19

⁵⁷ *Takvim-i Vekâyi*, No: 163, (11 Muharrem 1254)

Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli, Meclis-i Vâlâ'nın altında, nezaretlerin ise üstünde bir mevkide kuruldu.⁵⁸ Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli'nin nizamnamesine göre, meclis Osmanlı Devleti'nin dahili, harici, mali vs. işlerini müzakere edecektir.⁵⁹ Müzakere edilen konular hakkında alınan kararlar Meclis-i Vâlâ'ya sunulacaktır. Meclis-i Vâlâ düzenlemeyi gerekirse değiştirebilir, ilaveler yapabilir veya düzenlemeyi tamamen reddedebilir. Burada kabul edilen çalışmalar ise onayı alınmak üzere padişaha sunulacaktı.⁶⁰

Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli 1839'da lağvedilmiştir. Meclis çalışma hayatı boyunca yeterince erkinlik gösterememiştir. Meclisin lağvedilmesiyle üyeleri Meclis-i Vâlâ ve Nafia arasında dağıtılmıştır.⁶¹

C. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye 24 Mart 1838'de teşkil edilmiştir.⁶² Bu meclis Tanzimat-ı Hayriye ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla kurulmuştur.⁶³

Meclis-i Vâlâ ilk yıl çalışmalarında önemli faaliyetlerde bulunamamıştır. Bunun nedeni meclisin yetki ve sınırlarının tam olarak belirlenmemiş olmasıdır. Özellikle Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli ile Meclis-i Vâlâ arasında bir yetki karmaşası vardır.⁶⁴

⁵⁸ Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 219

⁵⁹ Akyıldız, **Osmanlı Merkez ...**, s. 220

⁶⁰ Akyıldız., **Osmanlı Merkez ...**, s. 220

⁶¹ BOA, **İ.DH** 3/120, (27 Receb 1255)

⁶² Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin teşkili hakkında bakınız: **Takvim-i Vekâyi**, No: 163 (11 Muharrem 1254), S. J. Shaw, "19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 öncesi Merkezi Yasama Meclisleri", **Tarih ve Toplum**, S. 76, 1990, s. 12-204, Seyitdanlioğlu, **Tanzimat Dev ...**, s. 36, Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 199-200, Mehmet Seyitdanlioğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu 1838-1840", s. 127-146, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990

⁶³ Seyitdanlioğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 36

⁶⁴ Shaw, **a.g.m.**, s. 204, Seyitdanlioğlu, **Tanzimat Dev ...**, s. 37, Bu konu hakkında farklı bir yorum için bakınız: Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 219

Bu sorunun yanında mecliste meydana gelen müzakerelerde sağlıklı bir şekilde işleyemiyordu. Meclis-i Vâlâ azalığının yanı sıra devlet adamları başka görevlerde de bulunuyorlardı. İki görevi aynı anda yürütmek meclis toplantılarının aksamasına ve faaliyetlerin yavaşlamasına sebep oluyordu.⁶⁵ Diğer bir sorunda meclisteki yüksek rütbeli devlet adamlarının alt rütbede bulunan diğer azaları etki altına almasıydı. Bu şekilde işleyen müzakerelerde yüksek rütbeli devlet adamlarının etkinliği gözüküyordu.⁶⁶

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de yaşanan bu aksaklıkların Tanzimat Fermanıyla birlikte bir çözüm arandığı görülmektedir. Meclis-i Vâlâ’nın üstlendiği reform sorumluluğunu yerine getirmek için gerekli gücün ve yetkilerin Tanzimat Fermanıyla birlikte verildiği görülmektedir. Gülhane Hattı ile yeni kanun ve düzenlemelerin hazırlanması aşamasında Meclis-i Vâlâ’ya güçlü yetkiler tanınmıştır.⁶⁷

Bu fermanla Meclis-i Vâlâ’nın yetkileri belirlenerek fermanla şöyle dile getirilmiştir:⁶⁸

“... tebaa-i saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslam ve milel-i saire bu müsadaât-ı şâhânemize bilâ-istisna mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hükm-i şer’i iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ahalisine taraf-ı şâhânemizden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer husûslara dahi ittifak-ı ârâ ile karar verilmesi lazım gelmiş olmakla Meclis-i Ahkam-ı Adliyye â’zâsı dahi lüzûmu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve rical-i Devlet-i Âliyye’miz dahi ba’zı ta’yin olunacak eyyâmda orada içtimâ’ ederek ve cümlesi efkâr ve mütâlaâtını hiç çekinmeyüb serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve

⁶⁵ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 39

⁶⁶ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 38

⁶⁷ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 186

⁶⁸ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 41

ta'yin-i vergi husûslarına dâ'ir kavânin-i mukteziyye bir taraftan kararlaştırılıp..."

Bu ifadelerle padişah, Tanzimat Fermanıyla yetkilerini kısıtlayarak bunu kurulan meclislere devrediyordu.⁶⁹ Bu fermanla birlikte Meclis-i Vâlâ kendisine verilen yasama ve yargı gücüyle Tanzimat ile ilgili reformları uygulamak amacıyla büyük bir güç elde ediyordu.⁷⁰

Meclis-i Vâlâ'nın en belirgin özelliği hem adliyyeye yönelik yetkilere sahip olması hem de kanun yapma yani yasama gücüne sahip olmasıydı.⁷¹ Ayrıca bu meclis görev süresi içerisinde farklı değişimlere uğramasına karşın bünyesinde barındırdığı gayrimüslim azınlıklarında katılımıyla temsil ilkesini somutlaştıran ilk merkezi hükümet organı olmuştur.⁷²

Tanzimat Fermanının ilanıyla birlikte aralarında yetki karmaşası bulunan iki meclisten biri olan Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli, Meclis-i Vâlâ ile birleştirilerek bu karmaşaya bir son verildi.⁷³ Ayrıca Meclis-i Vâlâ'nın hazırlayacağı yeni düzenlemeleri değerlendirmek amacıyla devlet adamlarının geniş katılımıyla meydana gelecek bir başka meclis kuruldu. Bu meclise Meclis-i Âli Umumi adı verildi. Bu meclis hükümette yer alan

⁶⁹ Sultan Abdülmecid bir nutkunda Meclis-i Vâlâ'ya ilişkin şu ifadelerde bulunuyor: "İşbu meclis-i Vâlâımızda bulunan vüzerâ ve vükela ve ulema ve bi'l-cümle a'za efendiler Gülhane'de kiraat olunan hatt-ı hümayunumuz ile kaffe-i teb'a-i saltanat-ı seniyyemize ihsan-ı hümayunumuz olan hukuk ve imtiyazat iktizasınca vaz'ü tesisi lazım gelen nizamat-ı dahiliyye ve usul-i idare-i mülkiyenin kuvveden fi'le isali sizlerin uhde-i ihtimamınıza havale olunmuş idi. Doğrusu şu meclis-i Vâlâımızın usul-ı nizamiyyesi tahdid olunalıdan beri her bir maslahat kemal-i serbesiyyet ve bitarafılık ile söylenilerek ve mevadd-ı vakıanın mesail-i şer'iyye ve suver-i akliyesi gözetilerek karar verilen şeyler adalet ve hakkaniyete muvafık olmağla hasıl olmakda olan hoşnudi-i hümayunumu mezid memnuniyet ile beyan ederim... işbu Tanzimat-ı hayriyyenin menafi-i haliyye ve istikbaliyyesini kaffe-i teb'a-i saltanat-ı seniyyemiz dahi hüsn-i iz'anla taraf izhar-ı meserret etmekde oldukları bedihiyattan bulunmuş olmasile işte böyle intizam ve ma'muriyyet-i mülk ve devlet ve tebaa hakkında dahi asayiş ve refahiyyeti müstelzim olan şeyler nezd-i şahanemde dahi bais-i mahzuziyyet-i kamile olmaktadır Tanzimat-ı hayriyyeye teferru' eden daha pek çok mesalih olmağla anların dahi telahuk-ı efkar-ı amika ve mülahazat-ı dakika ile tesviye ve tanzim olunmasını sizlerin uhde-i sadakat ve hamiyetinize havale eyledim." Kaynar, *a.g.e.*, s. 210

⁷⁰ Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 43

⁷¹ Onur Karahanoğulları, *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 123

⁷² Davison, *a.g.e.*, s. 29,

⁷³ BOA, *İ.DH.*, 3/120

vekillerin, Meclis-i Vâlâ azalarının ve önemli devlet adamlarının katılımlarıyla toplanacaktı.⁷⁴

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Meclis-i Vâlâ'nın yapısında önemli değişiklikler yapıldı. Üye sayısı, yetkileri ve işleyiş usulü yeni esaslara bağlandı. Bu düzenlemelerden sonra da Tanzimat-ı Hayriye'ye yönelik önemli faaliyetlerde bulundu.⁷⁵

Meclis-i Vâlâ, bu önemli faaliyetleriyle birlikte bir müddet sonra işlemlerinde yavaş kaldı. 1849'dan sonra meclisin faaliyetleri oldukça yavaşladı. Sorumlu olduğu işlerin bir yıl kadar gerisinde kaldı. Bunun sebebi Meclis-i Vâlâ'nın üstlendiği büyük sorumluluğun yanı sıra Tanzimat devri devlet adamlarının aralarındaki mücadeleydi.⁷⁶ Bu durumdan ötürü yeni bir meclisin teşkil edilmesi gündeme geldi. Bu amaçla 1854'de Meclis-i Tanzimat teşkil olunarak Meclis-i Vâlâ'nın yetkilerinin bir kısmı bu meclise devredildi. Yeni meclisin özellikle yasamaya ilişkin yetkileri dikkat çekiciydi.⁷⁷

Meclis-i Âli Tanzimat, Meclis-i Vâlâ'nın yasama yükünü üstlenerek göreve başladı. Meclis-i Vâlâ ise bu dönemden sonra daha çok yargı görevlerini yerine getirmiştir. Ayrıca Meclis-i Âli Tanzimat'ın ilgilenemediği diğer konulara el atmıştır.⁷⁸

Bu dönemde Meclis-i Vâlâ'nın yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1857 yılında Meclis-i Vâlâ'nın içinde bulunduğu yoğunluğu azaltmak ve daha verimli çalışmasını sağlamak için değişiklikler yapılmıştır. Meclis-i Vâlâ'nın içinde çeşitli alt çalışma gurupları oluşturulmuştur. Bu alt guruplar şöyleydi; Mesalih-i Mülkiye, Mesalih-i Maliye ve Evkaf, Mesalih-i Askeriye, Mesalih-i Hariciye ve Mesalih-i Deavi.⁷⁹

⁷⁴ **Takvim-i Vekâyi**, No: 188, (18 Şevval 1255)

⁷⁵ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 43-46

⁷⁶ Shaw, **a.g.m.**, s. 14-15,

⁷⁷ Shaw, **a.g.m.**, s. 15

⁷⁸ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 49-50

⁷⁹ BOA, **İMMS**, 9/390, (24 Şaban 1273)

İsimlerini belirttiğimiz alt çalışma gurupları mecliste meydana gelen genel görüşmelerden önce çalışmalar yapmakla mükellefti.⁸⁰ Ancak bu çalışma düzeni uzun ömürlü olmamış ve Meclis-i Vâlâ'nın yapısı bir yıl sonra 1858'de yeniden düzenlenerek komisyon sayısı ikiye indirilmiştir. Bunlar, Cemiyet-i Tetkik-i Kavanin ve Cemiyet-i Hükm isminde komisyonlardır. Artan üye sayısı tekrar azaltılarak mecliste var olan disiplinsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışıldı.⁸¹

Bu düzenlemelerden sonra Meclis-i Âli Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye birlikte çalışmaya devam etti. 1861'de Meclis-i Âli Tanzimat'ın artan iş gücü ve artık verimli bir şekilde çalışamaması ve Islahat Fermanı'nın uygulanmasında yaşanan güçlükler sebebiyle bu iki meclisin, Meclis-i Âli Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ismiyle birleştirilmesine karar verilmiştir.⁸²

Bu düzenlemeyle teşkil edilmiş olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üç daireden oluşmaktaydı. Bunlar, Kanun ve Nizamat Dairesi, Umur-ı İdare-i Mülkiye ve Muhakemat Dairesi'dir. Meclis-i Âli Tanzimat'ın yasama görevi Kanun ve Nizamat Dairesi adı altında bu daireye verilmiştir. Mülki işlerle ilgili hususlar Umur-ı İdare-i Mülkiye ve Muhakemat Dairesinin, yargı işleri de Muhakemat Dairesi'nin görev alanı olarak belirlenmiştir.⁸³

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de iş akışını hızlandırmak ve üyeleri daha önceki meclislerde meydana gelen baskılardan kurtarmak amacıyla meclisin nizamnamesine ek olarak şu önlemler alındı:

“a- Meclis'e hangi sırayla iletildiğinde değil, sorunların önem sırasına göre çalışma düzenini ayarlamak yetkisi verildi.

b- En önemlileri hariç tüm yasaları çıkarmada salt çoğunluğun yeterli olduğu açıklandı.

⁸⁰ BOA, İMMS, 9/390

⁸¹ Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 52-53

⁸² BOA, İ.DH., 474/31803 (6 Muharrem 1278), *Takvim-i Vekâyi*, No: 616 (18 Muharrem 1278)

⁸³ Shaw, *a.g.m.* S.77, s.41

c- Önemli problemlerde gizli oylama hakkı tanındı.”⁸⁴

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye bu yeni yapısı ile Tanzimat’a ilişkin reformlar hakkında çalışmalarını sürdürdü. 1868 yılında meclisin tekrar düzenlendiği görülmektedir. Ancak bu durumun daha çok Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu politik durumdan kaynaklandığı görülmektedir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının uygulanmasına yönelik dış baskılar en nihayetinde meclisin yapısında tekrar bir değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur.⁸⁵ Bu düzenlemeyle bir ikili yapı oluşturularak bu günkü Danıştay’ın temeli olarak görülen Şura-yı Devlet teşkil edilmiştir. Şura-yı Devlet, devlet işlerinin genel olarak görüşülüp karara bağlanacağı bir yapı olmuştur. Bu meclisin yanında teşkil edilen Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ise daha çok yargı işleriyle meşgul olmak üzere teşkil edilmiştir. Bu yapı Meclis-i Vâlâ’nın yapısında meydana gelen son değişiklik olarak görülmektedir. Bu yapı uzun yıllar Osmanlı Devlet teşkilatında önemli bir noktayı işgal etmiştir.

IV. TANZİMAT FERMANI VEYA GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU

Tanzimat-ı Hayriye, 26 Şaban 1255 (3 Kasım 1839) tarihinde Mustafa Reşid Paşa’nın Gülhane’de okuduğu fermanla ilan edildi.⁸⁶ Bu esnada padişah, vükelâ, ulema, askeri ve sivil memurlar ile Rum ve Ermeni Patrikleri, Yahudi Hahamı, elçiler ve esnaf teşkilatı temsilcileri Gülhane meydanında dinleyiciler arasında bulunuyordu.⁸⁷

⁸⁴ Shaw, **a.g.m.**, S.77, s. 42

⁸⁵ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 55

⁸⁶ Abdurrahman Şeref, **Tarih Musahabeleri**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339, s. 48 Tanzimat Fermanı ile ilgili şu eserlere bakılabilir: A. Cevad Eren, “Tanzimat”, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, 1. Baskı, c. 11, İstanbul, 1970, s.709-765 Yavuz Abadan, “Tanzimat Fermanı’nın Tahlili”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, 1999, s. 31-58, A. Hamit Ongunsu, “Tanzimat ve Umumi Amillerine Bir Bakış”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-12, Halil İnalcık, “Tanzimat Nedir”, **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1941, 237-263, Enver Ziya Karal, “Tanzimat-ı Hayriye Devri”, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, TTK Yayınları, s. 169-192, Ali Akyıldız, “Tanzimat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, S. 40, c. 40, s. 1-10

⁸⁷ Akyıldız, **Tanzimat**, ..., s. 2

Gülhane Hattı Hümayunu, vaat ettikleriyle Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısını kökten değiştirecek bir nitelikteydi.⁸⁸ Tanzimat kelimesinin anlamından da anlaşılacağı üzere devlet o günkü ihtiyaçlara uygun olarak müesseselerini tekrar organize etmeyi amaçlamıştır. Tanzimat hareketiyle iki asırdır ihtiyaç duyulan ıslahatlarla ilgili yeni bir aşamaya geçilmiştir.⁸⁹

“Gülhane Hattını beş bölümde incelemek mümkündür:

Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Kur'anın hükümlerine ve şeriatın kanunlarına saygı gösterildiğinden, devletin kuvvetli ve halkın refahlı bir hale geldiği belirtilmektedir.

İkinci bölümde, yüz elli yıldan beri türlü gaileler ve türlü sebeplerle ne şeriata, ne de faydalı kanunlara saygı gösterildiği, bu yüzden de devletin eski kuvvet ve refahı yerine zayıflığın ve fakirliğin geçmiş olduğu anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde, bu itibarla Allah'ın inayeti ve Peygamber'in yardımıyla devletin iyi idaresini sağlamak için bazı yeni kanunların konulması gerektiğine işaret edilmektedir.

Dördüncü bölümde de, yeni kanunların dayandırılacağı prensipler gösterilmektedir:

- a- Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması,
- b- Verginin düzenli usule göre ayarlanması ve toplanması,
- c- Askerlik ödevinin düzenli bir usule bağlanması.

⁸⁸ Akyıldız, **Tanzimat, ...**, s. 3

⁸⁹ Tayyib Gökbilgin, “Tanzimat Hareketi'nin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, **Belleten**, TTK Basımevi, Ankara, 1967, c. XXXI-No:121, s. 93

Beşinci bölümde, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği belirtilmektedir.”⁹⁰

Gülhane Hattının hukuki bakımdan tahlili yapıldığında fermanın bir charte (irade-i seniyye, akid) olduğu görülmektedir.⁹¹ Çünkü padişah kendi yetkilerini kendi isteğiyle sınırlandırarak⁹² yetkilerinin bir kısmını bu dönemde kurulacak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye gibi yeni organizasyonlara bırakmıştır. Ayrıca yeni oluşturulan bu tür meclislerin faaliyetlerinin gerçekleşmesine müsaade edeceğine dair yemin etmiştir. Mutlak hakimiyet yine padişaha aittir ancak bu yetkisini fermanın ruhuna aykırı bir şekilde kullanmayacağına dair söz vermiştir.⁹³ Bu durum fermanın bir anayasa olmadığını gerekli kurumların oluşturulması için bir sözleşme tek taraflı bir irade beyanı olduğunu göstermektedir.⁹⁴

Padişah'ın bu sözünün bir göstergesi olarak fermanın ilanını takip eden yıllarda önemli kurumların ve kanunların oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin; Gülhane Hattının ilanından bir süre sonra bir ceza kanunnamesi hazırlanmış ve Tanzimat Fermanıyla vaat edilen prensipler ciddi bir şekilde uygulanmak istenmiştir.⁹⁵

Fermanda şariat hükümlerinin devlet için öneminin belirtilmesine rağmen bu dönemde Batıdan bazı düzenlemeler alınarak yürürlüğe girmiştir. Bu durum özellikle adalet alanında kendini göstermiştir.⁹⁶ Osmanlı Devletinde var olan mahkemelerin yanı sıra yeni mahkemeler oluşturularak “eşit tebaa” prensibinin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun için var olan yargı kurumlarının yanına Ticaret karma mahkemeleri ve Asliye karma mahkemeleri oluşturularak gayrimüslimlere yönelik yeni yargı kurumları tesis edilmiştir. Hristiyanların şahitliğinin kabul edilmesi vesaire durumlar da bu

⁹⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 171

⁹¹ Abadan, **a.g.e.**, s. 42

⁹² Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 214

⁹³ Berkes, **a.g.e.**, s. 214

⁹⁴ Abadan, **a.g.e.**, s. 42-45

⁹⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 173

⁹⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 173

dönemde benimsenmiştir.⁹⁷ Bu durum aslında şeriatın genel hükümlerine aykırı bir durum oluşturmaktadır. Müslümanları ve gayrimüslimleri aynı hukuka dahil etmek şeriatın hükümlerine aykırıdır.⁹⁸ Bu durum şeriat hükümlerinin yanı sıra yeni bir hukuk siteminin de Osmanlı Devletinde benimsendiğini göstermektedir.⁹⁹

Yukarıda padişahın kendi yetkilerini sınırladığından ve bunu bazı kurumlarla paylaştığından bahsetmiştik. Bu devirde Tanzimat'ın uygulanmasını takip edecek ve kurumları denetleyecek en büyük yapının Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye olduğu görülmektedir. Tanzimat'ta önce kurulan ancak asıl gücünü Tanzimat'ın ilanıyla kazanan bu kurum Tanzimat'ı yürüten temel kurumlardan biri olmuştur.¹⁰⁰ Bu kurum Tanzimat Fermanında belirtilen esasların hayata geçmesi için gerekli kanunları hazırlamakla yükümlüydü.¹⁰¹ Meclis-i Vâlâ'nın önemli yetki ve görevleri bulunmaktaydı. İşleyişini düzenleyen esaslara sahipti ve üyeler düşündüklerini serbestçe söyleme hakkına sahipti.¹⁰² Meclis zamanın şartlarına göre önemli yetkilere sahipti. Her ne kadar yürütme yetkisine sahip olmasa da meclisin kanun yapıcı bir özelliğe sahip olması ve Tanzimat'ın yürütücü kurumu sıfatını kazanması meclisi önemli kılan özelliklerdi.¹⁰³

Bu özellikleriyle birlikte, meclisin kanunların yapılması noktasında padişaha danışmanlık yapan ve tamamen onun emri altında bulunan bir ihtisas komisyonu kimliğinde olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰⁴

Sonuç olarak Tanzimat Fermanıyla ilan edilen prensipler devletin önem verdiği şeriat ahkâmına aykırı bulunabilir ve şeriat ahkâmının yanında yeni bir hukuk siteminin olduğu söylenebilir. Ancak fermana yer alan bu

⁹⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 175

⁹⁸ Abadan, **a.g.e.**, s. 47

⁹⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 1, s. 175

¹⁰⁰ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 35-47

¹⁰¹ Recai Galip Okandan, "Amme Hukukumuzda Tanzimat Devri", **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 117

¹⁰² Okandan, **a.g.e.**, s. 117

¹⁰³ Okandan, **a.g.e.**, s. 117-118

¹⁰⁴ Okandan, **a.g.e.**, s. 119

tutarsızlığın yanında¹⁰⁵ fermanın devlet yönetiminde meydana getirdiği değişiklikler göz ardı edilemez. Bu dönemde oluşturulan kurumlar ve onlara verilen yetkiler bu durumu kanıtlamaktadır. Bu dönemde kurulan ve 1854 yılında faaliyetlerine başlayan Meclis-i Âli Tanzimat'ta bu öneme sahip meclislerden
birdir.

¹⁰⁵ Abadan, **a.g.e.**, s. 46-48

İKİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT (1854-1861)

I. MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT'IN KURULUŞU

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra gerçekleştirdiği çalışmalar ve başarılarıyla devlet teşkilatında önemli bir yer edinmişti. Ancak meclisin elde ettiği bu önemli konum işlerin gittikçe yoğunlaşmasına ve meclisin faaliyetlerinin yavaşlamasına yol açtı.¹⁰⁶ Ayrıca Tanzimat bürokratları arasındaki iktidar mücadeleleri de meclisin çalışmalarını engeller nitelikteydi.¹⁰⁷ 1854 yılına gelindiğinde bu durum devlet adamları tarafından ciddi bir şekilde tartışılmaya başlandı. Mustafa Reşid Paşa'nın yetiştirdiği Âli ve Fuad Paşalar gibi genç Tanzimat bürokratları Mustafa Reşid Paşa ve onun temsil ettiği kuşağı fazla yavaş ve geçmişe fazla bağımlı buluyorlardı. Bu nedenle ilk dönem Tanzimat bürokratlarının güçlerinin asıl kaynağı olan Meclis-i Vâlâ'nın yerine daha etkin bir meclis oluşturarak hem iktidarı ele geçirmek hem de yenileşmeye ivme kazandırmak istiyorlardı.¹⁰⁸

Bu tartışmaların nihayetinde yeni bir meclisin teşkil edilmesi kararlaştırıldı. Sultan Abdülmecid'in 8 Eylül 1854/15 Zilhicce 1270 tarihinde yayımlanan iradesinde bu durum kesinlik kazandı. Sultan Abdülmecid yayımlanan iradesinde şu ifadeler yer almaktadır;¹⁰⁹

“Benim Vezir-i Meal-i Semirim

Memalik-i Devlet-i Âliyemizin mamuriyeti ve kâffe-i
tebamızın refah ve saadeti kazayasının nuhbe-i amalimiz olduğu

¹⁰⁶ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 47

¹⁰⁷ Akyıldız, **Osmanlı Merkez ...**, s. 250

¹⁰⁸ Stanford J. Shaw, “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri”, (çev. Püren Özgören), **Tarih ve Toplum**, S.76, s. 15

¹⁰⁹ BOA, **İ.DH.**, 306/19484 (14 Zilhicce 1270), **Takvim-i Vekâyi**, No: 510 (18 Zilhicce 1270)

muhtaç beyan değildir. Ve Tanzimat-ı Hayriye'nin tesisi dahi ancak bu niyet-i haliseye müsteniddir. Cümlelerin malumu olduğu üzere Tanzimat-ı Hayriye'nin mevadd-ı esasiyesi her ne kadar kesb-i istikrar etmiş ise de nizam-ı müteferria henüz bir kararsızlık halinde bulunduğu cihetle usul-ı idare-i mülkiyenin her şubesinde bir nevi noksan ve hâlel ve bu hal ise maksad-ı sahihe-i vusule mani ve hâil olmakta olduğundan artık şu ahval müşevveşenin ıslahına kemaliyle tekid ve ihtimam olunmak farz derecesine varmıştır. Fakat şurasının dahi bilinmesi lazımdır ki mecmu' mevadd-ı nafianın kuvveden faale gelememesine sebep kuvvi ancak kazıye-i irtikabiye olduğundan ve bu hal-i mekruh baki oldukça her nasıl çalışılsa hiçbir nizamın müstakırr olamayacağı umur-ı mücerrebeden bulunduğundan bunun için evvel-be-evvel hiçbir güne tevîl ve istisna kabul etmeyecek surette bir kanun-ı cedid vaz'ıyla şu faal-i menfurun men'i çaresine bakılmak icab edecektir. Ve sırasıyla kararlaştırılacak mevadd-ı mühimme mehakim-i şer'iyyede ahkâm-ı münife-i şeriat-ı garranın tamamıyla icrası ve hükümet ve zabıta-i memleketin kuvveti ve asayiş ve mamuriyet husulü ve katıbe-i mesalihde adalet ve hakkaniyet faidesinin iltizamı ve umur-ı maliyenin mazbutiyeti ve kaffe-i sunuf-ı tebamızın ıslah-ı ahvali keyfiyeti olacaktır. Çünkü bunlar başlıca şeyler olarak her birisinin bil-etraf müzakeresiyle merakiz-i karara gelmesi mülâhazat-ı dakika ve tedkikat-ı amikaya muhtaç olduğundan bu misüllü hususata mahsus olmak ve beş altı zevattan ibaret olacak azası ve fevk-u malumat ve sıdk-u istikamet-i ashabından bulunmak üzere bir meclis-i cedid teşkil olunması iktiza edecektir. İşte arzu-gerdemiz olan hususat bunlar olarak bu misüllü heyet-i mecmuaya hayırlı şeyler için can-u gönülden çalışmak diyanet ve cemiyet ve muhabbet-i vataniye iktizasından olmakla ve ba'd-ezin vükela ve memuriyetin menfaat-i mahsusaları ile uğraşmayıp ancak cümlelerin tabii hissedar olacağı sarf-ı mesai eylemeleri lazımeden bulunmakla ona göre bu

nizamat-ı mukteziyenin husulüne sadakate dikkat ve gayret olunsun Hak-Teala Hazretleri bu yolda gayurane ve müstakimane hareket edenleri iki cihanda...”

Sultan, Tanzimat-ı Hayriye'nin tesisinde bütün tebanın refah ve saadetinin ve ülkenin mamuriyetinin amaçlandığını, bu amaçların bir dereceye kadar gerçekleştirilmesine rağmen mülki idarenin her şubesinde eksiklik ve bozukluğun görüldüğünü, bu eksiklik ve bozukluğun da hedeflenen amaca yani Tanzimat-ı Hayriye'nin gerçekleşmesinde devlete engel olduğunu belirterek bu kargaşanın sona erdirilmesinin artık bir farz olduğunu söylemektedir. Sultan'a göre bu kargaşa ve bozukluğun temel nedeni irtikab yani rüşvet meselesidir. Yapılan düzenlemelerin düşünceden faaliyete geçememesinde temel etken rüşvettir. Rüşvet işleri devam ettikçe ve bu durum ortadan kaldırılmadıkça nasıl çalışılırsa çalışılsın hiçbir düzenleme hedeflenen amaca ulaşamayacaktır. Bu sebeple padişah bir an önce bir kanun hazırlanarak '*şu fil-i menfurun*' ortadan kaldırılmasını devlet adamlarından talep etmektedir.

Padişah son olarak hem bu rüşveti engellemeye yönelik kanunu oluşturmak hem de mühim devlet işlerine dair çalışmalar yapılması amacıyla gayet bilgili ve önemli rütbelere sahip beş altı kişiden oluşacak bir 'meclis-i cedid'in teşkil edileceğini beyan etmiştir. Padişah'ın bu iradesi Bâb-ı Âli'de toplanan Meclis-i Umumi de görüşülerek hükümete, ulemaya, askeri komutanlara, gayrimüslim cemaatlerin liderlerine ve yüksek rütbeli devlet adamlarına ilan edilmiştir.

Yeni meclisin kurulmasına yönelik çalışmalar devam ederken ve rüşvet meselesinin üzerine ciddi bir şekilde gidilirken önemli bir mesele ortaya çıktı. Bu mesele Damat Mehmet Ali Paşa'nın 'tatbik-i mührü meselesi'ydi.¹¹⁰ Cevdet Paşa bu olayı şöyle anlatıyor:

¹¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa bu meseleyi şöyle anlatıyor: “Meselenin tafsilatı ana (Mehmed Ali Paşa'ya) dair olan evrakı bulup tetebbu' etmekle malum olur. İcmalen beyanı bu vechiledir ki Mehmed Ali Paşa'nın gümrükten hayli me'huzatı olup Mıgırdıç'ın evrakı içinde bir takım tahvilatı zuhur etmiş idi.

“Ahmed Cevdet Paşa bu meseleyi şöyle anlatıyor: “Meselenin tafsilatı ana (Mehmed Ali Paşa’ya) dair olan evrakı bulup tetebbu’ etmekle malum olur. İcmalen beyanı bu vechiledir ki Mehmed Ali Paşa’nın gümrükten hayli me’huzatı olup Mıgırdıç’ın evrakı içinde bir takım tahvilatı zuhur etmiş idi. Mehmed Ali Paşa’ya led’el-müracaa mührünü inkar eyledi İşte bu maddenin icra-yı tedkikatı sırasında Meclis-i Ali Tanzimat teşkil olundu ...

Keyfiyet mevki-i tedkike konuldukta yetmiş beş bin kuruşluk bir kıta tahvilin mührü Mehmed Ali Paşa’nın kendi mühr-ü mu’teberi olduğunda ehl-i hibre müttetik olup memhur muhasebe defterinde dahi kaydı musarrah bulunduğuna mebni tahvil anın senedi olduğuna hükmolunarak diğer tahvilatı tahkike havale olunmuş idi. Reşid Paşa’ca maksad dahi senedattan birinin olsun sübutıyla Mehmed Ali Paşa’nın sübut-ı irtikabı olmakla bu arzu husulse gelmiş idi.”

Damat Mehmet Ali Paşa ve Mustafa Reşid Paşa arasında bu dönemde ciddi iktidar mücadelesi yaşanmaktaydı. Damat Mehmet Ali Paşa sadarettten azledilmesinden Mustafa Reşid Paşa’yı sorumlu tutuyordu. Hatta Reşid Paşa aleyhine ayaklanmalar düzenliyordu.¹¹¹ Taraflar kimi zaman birbirlerini rüşvet almakla da suçluyorlardı.¹¹² Bu iki devlet adamı arasındaki mücadele devam ederken bu rüşvet meselesi ortaya çıktı. Mustafa Reşid Paşa hemen Damad Mehmed Ali Paşa hakkında dava açtırdı.¹¹³ Bu

Mehmed Ali Paşa’ya led’el-müracaa mührünü inkar eyledi İşte bu maddenin icra-yı tedkikatı sırasında Meclis-i Ali Tanzimat teşkil olundu ...

Keyfiyet mevki-i tedkike konuldukta yetmiş beş bin kuruşluk bir kıta tahvilin mührü Mehmed Ali Paşa’nın kendi mühr-ü mu’teberi olduğunda ehl-i hibre müttetik olup memhur muhasebe defterinde dahi kaydı musarrah bulunduğuna mebni tahvil anın senedi olduğuna hükmolunarak diğer tahvilatı tahkike havale olunmuş idi. Reşid Paşa’ca maksad dahi senedattan birinin olsun sübutıyla Mehmed Ali Paşa’nın sübut-ı irtikabı olmakla bu arzu husulse gelmiş idi.” Cavid Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 36

¹¹¹ “ Mehmed Ali Paşa dahi bu taryık ile Reşid Paşa’yı ammenin nazarından düşürmek daiyesine düştü. Hatta softaları bazı vesait ile tahrik ederek sokaklara düşürdü ve Reşid Paşa azl olunursa ihtilalin ber-taraf olacağını diğer vasıtalar ile Abdülmecid Han Hazretlerine ilka ettirdi.” Cavid Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12**, ..., s. 23

¹¹² Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12**, ..., s. 23-24

¹¹³ Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12**, ..., s. 26

soruşturma devam ederken yeni meclis ile ilgili çalışmalar tamamlandı. Yeni meclise Meclis-i Tanzimat adı verilerek önemli yetkiler atfedilmişti. İleride geniş bir şekilde ele alınacağı üzere yeni kurulan meclise vükelâyı yargılama yetkisi de verilmişti. Bu durum Ahmed Cevdet Paşa tarafından şöyle ifade ediliyordu:

“İltizam temettuatına pek ziyade karşı gelen Kıbrıslı’nın akdemce Sadaret’ten infisali balada beyan olunan hafi şirketler eshabına medar-ı tesliyet olmuş idiyse de ol esnada Meclis-i Tanzimat’ın teşkili anlara mucib-i fikr-ü endişe olmuş idi. Zira Meclis-i Tanzimat teşkilinin sebep-i hafisi Mehmed Ali Paşa’nın tatbik-i mührü keyfiyeti idiyse de başlıca vazifesi vükelayı muhakeme etmek maddesi idi.”¹¹⁴

Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa’nın:

“... binaenaleyh meclis-i mezkûrun hin-i teşekkülünde derdest olan mesele-i mebhûsü’n-anhâ dahi oraya havale olundu ve belki meclis-i mezkûrun teşkilini mucib olan sebep-i hafi işte bu mebhûsü’n-anh olan tatbik-i mührü meselesi idi.”¹¹⁵

şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı üzere Meclis-i Tanzimat’ın teşekkülünde devlet adamları arasındaki mücadelelerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Vükela tarafından yürütülen yeni meclis çalışmaları 2 Muharrem 1271 tarihinde sona ermiştir. Bu tarihte yapılan toplantıda yeni meclise verilecek isim, meclisin azaları ve genel olarak meclisin yetkileri belirlenmiş ve ertesi gün 3 Muharrem 1271 tarihinde de kabul edilmiştir.¹¹⁶ Yeni mecliste devlet işlerinin ıslahı ve gerekli kanunların hazırlanması öngörülerek bu meclise aza

¹¹⁴ Baysun, Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12, ..., s. 27

¹¹⁵ Baysun, Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12, ..., s. 36

¹¹⁶ BOA, İMMS, 2/79, 2 Muharrem 1271, Takvim-i Vekâyi, No: 512, Selh-i Muharrem 1271

olacak kişilerin genel olarak dünyadaki gelişmeleri ve devletin kanun ve nizamlarını bilen, harici ve dâhili işlerde tecrübe ve bilgi sahibi olması düşünülmüştür.¹¹⁷ Bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“... çünkü bu meclis saye-i muvaffakiyet-vaye-i hazret-i padişahide ıslah-ı umur-ı ibad ve teksir-i mamuriyeti bilad-ı müstelzim olacak usul ve nizamatin tesisi hidemat-ı hayriyesinde bulunacağından azası olacak zevatin Saltanat-ı Seniyye’nin kaffe-i kavanin ve nizamatina ve umur-ı dahiliye ve hariciyesine ve ahval-i aleme dahi vükuf-ı kamili olması ve iffet ve istikamet ve velinimet-i bi-minnetimiz padişahımız efendimize sadıkane hidmetin bais-i saadet ve selamet olduğunu samimi bilerek bu yolda can-siperane gayret eylemesi...”

Oluşturulan bu yapıya da Meclis-i Tanzimat ismi verilmiştir. Meclisin çalışmaları için Bab-ı Âli’de Meclis-i Maarif dairesi tahsis edilmiştir.¹¹⁸

Meclis-i Tanzimat’a üye olacak kişilerin sadece bu meclisteki görevlerini yerine getirmelerine izin verilerek başka memuriyetler de aynı anda görev almaları yasaklanmıştır. Örneğin Ali Paşa Hüdavendigâr Valiliğinden ve Rüştü Molla Efendi de Meclis-i Vâlâ müftülüğünden ayrılarak sadece Meclis-i Tanzimat’ta görev almaya başlamışlardır.¹¹⁹ Bu durumun Meclis-i Vâlâ’daki başarısız deneyimlerden kaynaklandığı söylenebilir.¹²⁰

Meclis başkan ve üyeleri meclise atfedilen geniş yetkiler ve önemden dolayı yüksek rütbeli devlet adamları arasından seçilmesine özen gösterilmiştir.¹²¹ Meclis-i Tanzimat’ın başkanlığına Hüdavendigâr Valisi Mehmed Emin Ali Paşa atanmıştır. Üyeler ise Mehmet Rüştü Paşa, Sadık

¹¹⁷ BOA, İMMS, 2/79, **Takvim-i Vekâyi**, No: 512

¹¹⁸ “... bu meclis için Bab-ı Âli’de kâin Meclis-i Maarif dairesi tahsis olunup namına dahi Meclis-i Tanzimat denilmesi varid-i hatır olmuş ...” BOA, İMMS, 2/79, **Takvim-i Vekâyi**, No: 512

¹¹⁹ “... ve müşarünileyh Rüştü Molla Efendi hazretlerinin dahi işbu meclis-i cedide müfti tayin olunması ve bu meclise aza olacak zevatin aher işle iştigalden masun olmaları, dahi lazımeden olduğundan zikrolunan Meclis-i Vâlâ müftülüğünün vekalet-i münasibe ile idaresi...” BOA, İMMS, 2/79, **Takvim-i Vekâyi**, No: 512

¹²⁰ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 251

¹²¹ BOA, İMMS, 2/79

Rıfat Paşa, Fuad Efendi, Edhem Paşa ve Hıfzı Paşa'lerden oluşmaktadır. Rüştü Molla Efendi ise meclise müftü olarak tayin edilmiştir. Tayin edilen bu kişiler daha sonra yükseltilmek üzere eski maaşlarıyla mecliste görev almaları kararlaştırılmıştır.¹²²

Meclisin yazı işlerini yürütmek üzere de Bâb-ı Âli kalemlerinden yetenekli memurlar seçilmiştir. Meclisin yazı işlerine üç katib, üç mübeyyiz ve bir mukayyed olmak üzere yedi kişi atanmıştır. Meclis kitabetine atanan kişiler şunlardır;¹²³

Bab-ı Ali Evrak Müdürlüğü Vekili	Şahab Bey	Müsevvid
Amedi-i Divan-ı Hümayundan	İbrahim Bey	Müsevvid
Mektubi-i Hariciyeden	Celal Bey	Müsevvid
Mektubi-i Sadaretten	Ziya Bey	Mübeyyiz
Divan-ı Hümayun Kaleminden	Raif Efendi	Mübeyyiz
Mektubi-i Hariciyeden	Asım Bey	Mübeyyiz
M	Mustafa Nuri Efendi	Mukayyed.

¹²² “Devletlü Mehmed Rüşdi Paşa ve Rıfat Paşa hazeratıyla taşralar ahvaline vükufu ve zaten iffet-i mücerrebesi cihetiyle devletlü Hıfzı Paşa hazretleri ve atufetlu Fuad Efendi ve Saadetlü Edhem Paşa hazeratı her vechile mümtaz bendegan-ı hazret-i mülukaneden olmalarıyla ve Meclis-i Vâlâ müftüsü semahatlü Rüşdi Molla Efendi hazretlerinin liyakatı sahiha ashabından bulunduğu dahi müsellemler bulunmasıyla zikrolunan beş zatın aza ve müşarünileyh Rüşdi Molla Efendi hazretlerinin dahi işbu meclis-i cedide müfti tayin olunması ve bu meclise aza olacak zevatın aher işle iştigalden masun olmaları” BOA, İMMS, 2/79;

¹²³ Takvim-i Vekâyi, No: 513

Meclis-i Tanzimat ilk toplantısını 15 Muharrem 1271/8 Ekim 1854'de Mabeyn'de düzenlenen törenden sonra Bâb-ı Âli'de gerçekleştirdi.¹²⁴ Meclis ilk toplantısında padişaha bir teşekkür yazısı hazırlayarak bağlı olacağı düzen ve toplantı usulünün belirlenebilmesi için meclisin yetkilerini gösteren bir belgenin düzenlenerek kendilerine gönderilmesini istedi.¹²⁵ Bu talep üzerine encümen-i mahsus-ı vükelâda yapılan müzakereler sonucunda meclisin görev yetkileri belirlendi.

Bir irade ile belirlenen bu yetkilere göre meclisin diğer bütün meclislerin üstünde yer aldığı bildirilerek mevcut kanunların tetkik edilerek içinden noksan olanlarının tadili ve bazılarının kaldırılması ve ihtiyaç duyulan yeni düzenlemelerin oluşturulması isteniyordu. Bununla birlikte meclis heyet-i vükela tarafından gönderilen düzenlemelerden başka kendi uygun gördüğü konular üzerinde de düzenlemeler yapabilecekti. Ayrıca meclise yaptığı kanunları denetleme yetkisi de veriliyordu. Yani meclis yaptığı düzenlemelerin aksine bir uygulama tespit ederse bu durumu heyet-i vükelaya ihtar edebilir ve hatta dava açabilirdi. Meclis memurların yanı sıra kanunların uygulanmasına mugayir hareketlerde bulunacak vükelayı da yargılama yetkisine sahipti. Tüm bu yetkilere rağmen hazırlanan düzenlemelerin uygulanması heyet-i vükela tarafından üstlenilmişti. Bu durum hazırlanan belge de şöyle ifade edilmiştir:¹²⁶

“... Mevcut olan nizamat ve kavaninin dahi tedkikatını icra ederek içinden faraza noksanı olanların ikmal ve ıslahıyla ibkası ve bazısının ılgası müzakeratı dahi meclis-i mezkurun vezaif-i tabisinden bulunduğu ve bu meclis sair bilcümle mecalisin mafevkinde olduğu misüllü heyet-i vükela dahi taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden mesalih-i devletin icrası memuru bulunduğundan işbu Meclis-i Tanzimat'ın müzakere edeceği hususat-ı hayriye hakkında kuvve-i ibtidaiye yalnız bir tarafa münhasır olmayarak iki kısma

¹²⁴ **Takvim-i Vekâyi**, No: 512

¹²⁵ **BOA, İMMS**, 96/3, 27 Safer 1271

¹²⁶ **BOA, İMMS**, 96/3

taksim ile onun biri heyet-i vükela da ve diğer kısmı mecliste olması yani gerek heyet-i vükela tarafından arz olunacak hususat ve gerek kendiliğinden münasib göreceği mevaddı meclis-i mezkurun müzakere etmesi ve bazı memuriyet caniblerinden ve erbab-ı vükuf ve malumat taraflarından nizamata dair layihalar tanzim ve meclise takdim olunacak olur ise onlar dahi ahz ve kabul olunup ve icab eder ise muharrir ve müellifleri dahi meclise getirtilip icabatının düşünülmesi ve kanun ve nizam yapılacak mevadd hakkında malumat ve tahkikat ahz ve celbi hususunda ve gerek nizam-ı müessesenin suret-i cereyanını emr-i tahkikte meclisin mezuniyet-i kamilesi olması ve iatıfsar-ı kuyud-ı nizamiye için her bir nezaret ve memuriyet ile doğrudan doğruya muhabere ve mükatibe edebilmesi ve bir nezarete mütallik maslhatdan bahsolunacak olduğu halde oranın müstahdemlerinden birinin veyahud nazır bulunan zatın meclise daveti dahi haiz bulunmuş...”

Bu yetkiler ile Meclis-i Vâlâ'nın yasama görevi yeni kurulan meclise bırakılmıştır.¹²⁷ Bununla birlikte meclise o güne kadar görülmeyen yetkilerin bahşedildiğini görmekteyiz. Meydana getirdiği yasaların uygulanmasını teftiş etme yetkisi ve kanuna mugayir hareket eden kişileri, heyet-i vükeladan dahi olsa, yargılama yetkisi bir anlamda yürütme organının denetlenmesi anlamına gelmekteydi ve bu daha önce Osmanlı Devleti'nde görülmeyen bir uygulamaydı.¹²⁸ Ayrıca meclise kendisine havale edilen konular dışında

¹²⁷ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 50

¹²⁸ “... İlan olunacak nizamatin icra olunmadığı ve hilaf-ı hareket vukuu geldiği takdirde meclis-i mezkur tarafından heyet-i vükelaya ibtida ki derece de beyan ve ihtar ve derece-i saniyede dava edilmesi ve herkes musalih-i memuresinden dolayı mesuliyet altında bulunmak devlet-i aliyyede ve her yerde cari olarak vükela dahi bu cümleye dahil bulunduğundan vel-hasıl usul-ı istikamete ve vezaif-i zimmete mugayir bir hareket vukuunda sair memuriyet gibi vükelanın dahi mesul olarak muhakemeye çekilmesi emr-i tabisi olacağından sairlerinden muhakemata diğer mahallerde görülüyor ise de vükelaya ve dair olan muhakemelerin bu meclise münhasır tutulması suretleri meclis-i mezkurun istihkak-ı memure ve vezaif-i müterettibi olması...” BOA, **İMMS**, 3/96; Akyıldız, **Osmanlı Merkez...**, s. 252

gerekli gördüğü her konuda çalışabilme yetkisinin tanınması da meclisin yetkilerinin çok geniş olduğunu göstermektedir.¹²⁹

Dönemin önemli isimlerinden olan ve daha sonra meclisin azalarından olan Ahmed Cevdet Paşa'da bu konuda meclisin çok geniş yetkilere sahip olduğunu, o zamana kadar hiçbir meclise böyle yetkilerin verilmemiş olduğunu ve ondan sonrada verilmediğini belirtmektedir.¹³⁰ Bu yetki genişliğinin Tanzimat-ı Hayriye'ye ilişkin düzenlemelerin daha süratli bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir.¹³¹ Ayrıca bu durumda daha önce bahsettiğimiz gibi Meclis-i Vâlâ'nın işlerinin yoğunlaşp yeni düzenlemelerden geri kalması da etkilidir. Tanzimat adamları Tanzimat-ı Hayriye'ye ivme kazandırmak istemişlerdir.

A. Yapılacak Islahatların Genel Niteliği

Tanzimat Meclisi'nin ilk faaliyetlerinden biri genel olarak yapılacak düzenlemelerin niteliklerini belirten “bundan böyle umumi yapılacak nizamatin usul-ı tertibine dair”¹³² başlığı altında bir nizamname kaleme almak olmuştur. Bu düzenleme daha çok yapılacak nizamname metnlerinin içeriği ve işleyişiyle alakalıdır. Nizamnamenin hazırlanış sebebini belirten belge de şu ifadeler yer almaktadır:¹³³

“İkdam-ı efkar-ı ma'delet asar-ı hazret-i şehinşahi Devlet-i Âliyelerinin tanzim ve ıslah-ı ahvaline masruf ve himem-i celile-i cenab-ı padişahi teba-i mülukanelerinin ikmal-i saadethaline matuf olarak bu emniye-i cihankıymetin husulüne medar olacak ve

¹²⁹ BOA, İMMS, 3/96, “Bu meclisin vazife-i asliyesi gerek havale üzerine ve gerek bila-havale meclisçe lüzum görülmekle bidayeten lazım gelen kavanin ve nizamata layihalarını yapmaktan ibaret olduğu halde nizamata muhalif bir hareket görür ise bir müzekkere ile makam-ı sadarete ihtar eylemek salahiyetini ve bir de vükelayı muhakeme etmek vazifesini dahi haiz idi.” Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 1-12**, s. 36

¹³⁰ Yusuf Halacoğlu, **Ahmed Cevdet Paşa – Maruzat**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980 s. 35

¹³¹ Akyıldız, **Osmanlı Merkez...**, s. 252

¹³² BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854-1861)**; BOA, İMMS, 4/130, 27 Cemaziyel ahir 1271

¹³³ BOA, İMMS, 4/130,

tezayüd-i refah ve memuriyet-i beraya ve mehalik-i istilzam eyleyecek kavanin vaz' ve tayini elyevm mevcud olub ılga veyahud tadiline ihtiyac görünen nizam-ı mülkiyenin tebdil ve tashihi hakkında bu kere dahi emr-ü ferman hükümet beyan hazret-i şehinşahi şeref-sudur buyrulmağın mukteza-yı âlisi vechle evvel emirde ba'd-ezin yapılacak nizamnamelerin ne surette olması cümleye mucib suhulet ve müstelzim-i hayr-u menfaat olacağı üzere sarf olunan efkarın neticesi ol babda ihtiyar olunan üslub ve tarikin bir nevi numunesi olarak tertib olunmuş ...”

Oluşturulacak nizamname metinlerinde benimsenen üslubun ve işleyişinde izlenecek yolun bütün düzenlemelerde benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu düzenlemeden gereken kolaylık ve yararın sağlanacağı umularak hazırlanan bu düzenlemenin de bir nevi örnek olduğu vurgulanmıştır

Beş maddeden oluşan bu düzenlemeye göre ilgili nezaret bir düzenleme hazırladığında bunu bir kıta takrir ve ayrıca düzenlemenin gereğini bildiren bir yazıyla Meclis-i Tanzimat ve Meclis-i Âli Vükela'nın incelemesi için bu makamlara gönderecektir. Bahsedilen düzenleme Meclis-i Tanzimat ve Meclis-i Âli Vükela'da tetkik olunduktan sonra padişahın onayına sunulacaktır.

Eğer yürürlükte olan bir düzenlemenin tadili gerekiyorsa ilgili memurluk bunu bir rapor ile Meclis-i Tanzimat'a sunacaktır. Meclis-i Tanzimat'ta görüşülen bu değişiklik kabul edilirse Meclis-i Vükela'ya havale edilecektir. Meclis-i Vükela'nın tedkikinden sonra bu düzenleme padişahın onayına sunulacaktır. Padişahın onayından geçen her düzenlemenin resmi nüshası Meclis-i Tanzimat tarafından hazırlanacaktır.

Resmi nüshanın alt kısmına meclis tarafından 'sahh-ı âli' (doğrudur) ibaresi çekilerek ilgili nezaretlerin kayıt defterlerine işlenecektir ve gerçekleştirilen düzenleme, ilgili mahallere de birer ilmuhaberle bildirilecektir.

Her yapılan düzenleme kabul edildikten sonra yürürlüğe girecek ve geçmişe yönelik uygulanamayacaktır.

Nizamnamelerde kullanılan üslubda önemlidir. Nizamnamelerde yer alan ifadelerin açık ve kısa ifadelerle ele alınması istenmektedir. Bu istek nizamnamelerden olması gerekenden farklı anlamlar çıkarılmasını engellemeye ve yönetimde kargaşaya sebep olacak uygulamalardan kaçınılmasına yöneliktir.

Bu düzenlemeye ait maddelerin tamamı şöyledir:

Birinci madde: Ba'd-ezin nezaretler vesair memuriyetler taraflarından yapılacak her bir nizam müteallik olduğu nezaret ve memuriyetin nazır ve memuru bulunan zatın bir kıta takriri ile ol nizamatin lüzum ve icabını mübeyyin olan esbabı ayrıca beyan ve asıl nizam birinci ve ikinci ve üçüncü olarak sırasıyla ve ayrı ayrı ve madde be madde ve içinde hiç başka lakırdı olmayarak bir başka kağıda tahrir ve zir-i temhir olunup zikrolunan takrire merbuten takdim kılınacaktır.

İkinci madde: Bu vechle takdim olunan nizam usul-ı mevzuasına tatbiken Meclis-i Tanzimat'ta ve Meclis-i Ali Vükela'da dahi tedkikinin Hak-pay-ı mekarim-i ara-yı Hz. Mülükaneden bil-istizan irade-i seniyye müteallik buyrulduktan sonra yalnız mevadd-ı nizamiyenin Meclis-i Tanzimat'tan verilecek nüsha-i resmiye memhuresi üzeri buyrularak sahh-ı âli keşide olunarak irsal olundukta ceride-i nezarete kaydolunacaktır. Ve oradan dahi bunun için başka mahallere ilmuhaberler verilmek lazım gelirse onlar dahi kezalik mevadd-ı nizamiyeden ibaret olarak fakat zir-u varakaya işbu balada muharrir şu kadar bend-i nizamın düsturü'l-amel tutulmasına irade-i seniyye müteallik buyrulduğu ibare-i mücmelesi yazılıp memuru tarafından temhir olunacaktır.

Üçüncü madde: Ba'd-ezin yapılacak nizamât mühim ve mana-ı muhtelifeye havi olan kelimat ile yazılıp tabirat-ı vazıha ve kolay ve kısa ibareler ile ifade kılınacaktır.

Dördüncü madde: Bir nizamâtın hasbe'l-vakit ve'l-musalihe tadili veyahut tecdidi memur tarafından muktezi görölerek bunu iktiza ettiren esbab birinci maddede beyan olunduğu üzere ol memur tarafından ba-takrir ifade ve nizam-ı mezkûrun tadil ve tağyir olunan bendleri veyahut onun yerine yapılacak yeni nizam ayrı bir layiha ile dermiyan kılındıkta ol takrir ve layiha evvel emirde Meclis-i Tanzimat'ta mütalaa ve Meclis-i Ali Vükela'da tedkik olunup hak-pay-ı hümayun Hz. Mülukaneye arzla layiha-i nizamiyenin balası hatt-ı hümayun cenab-ı mülukane ile tezyin ve tevşih buyrulacak ve işbu layiha Meclis-i Tanzimat'ta hıfz ile bir nüsha-i resmiye memhuresi ikinci maddede gösterilen surete tatbiken balası buyrularak müteallik olduğu mahalle gönderilecek olmakla bu kaide ve kanun haricinde olarak hiçbir memur rey ve ahdiyla tağyir ve tecdid-i nizama muktedir olamayacaktır.

Beşinci madde: Yeniden vaz' olunan nizamâtın veyahut tecdid ve ıslah olunan nizamât-ı kadimede tadil ve tahvil kılınan mevaddın ahkâmı geçmiş zamana cari olmayıp irade-i seniyye-i mülûkâne taallukuyla ilan olunduğu zamandan sonra hükmü cari olacaktır.¹³⁴

Görüldüğü üzere maddelerin içeriği yapılacak kanun ve nizamname çalışmalarının işleyişi ve içeriği ile ilgilidir. Meclis bu maddelerle kanun ve nizamât suretlerinin işleyişi ve içeriği ile ilgili konulara açıklık getirmiştir. Ayrıca hazırlanacak kanun ve nizamât taslaklarının üslup yönünden de sade olması vurgulanmıştır. Bundaki temel amaç kanun ve nizamâtın açık ve

¹³⁴ BOA, **Meclis Tanzimat Defteri 1**, s. 11-12; BOA, **İMMS**, 130/4

anlaşılır ifadelerden ibaret olmasıdır. Böylece yürürlükte olan kanundan farklı anlamlar çıkarılmasının önüne geçilecektir.

II. MECLİS-İ TANZİMAT'IN GÖREV VE YETKİLERİ

Tanzimat Meclisinin yetkilerinin ve görev alanının belirlenmesinden sonra meclis görev ve yetkilerini ve de iç işleyişini gösteren bir nizamname hazırlamıştır.¹³⁵ Bu düzenlemelere ait esbab-ı mucibe layihasında önemli ifadeler yer almaktadır. Meclis, devletin bürokratik yapısındaki sorunlara temas ederek çözüm önerileri sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklık gerçekçi bir biçimde bürokratlar tarafından dillendirilmiştir.

Meclis bu layihasında ilk olarak kanun ve nizamın kuvvetinden bahseder. Genellikle insanların kendi hukuk ve çıkarlarını abartmaya meyilli olduklarından bahsederek insanların hukukunun ve çıkarlarının sınırlarını kanun ve nizamlarla belirlenmesi zorunluluğunu ifade ederler. Bir devlette kanun ve nizam ne kadar düzenli ve işler ise o devlet o kadar ilerler ancak kanun ve nizamın olmadığı yönetimlerde hem ahali memnun olmaz hem de o toplum geri kalır. İnsanlar hukukundan emin olmadıkça işleriyle ilgilenemez. Bu yüzden de hem ahali hem de devlet ilerleyemez.¹³⁶ Özetle halkın emniyeti ve yaşam şartları güvenli ve düzenli bir biçimde sağlanmazsa o devletin kuvvetli olduğundan bahsedilemez. Bu durumdan ötürü idarenin uygulayacağı nizamlar toplumun yapısını dikkate alan, günün şartlarına uygun, sade ve açık olması gereklidir.¹³⁷

Meclis bu açıklamalarına şu durumu örnek verir:

¹³⁵ BOA, İMMS, 4/130

¹³⁶ "... kavanin ve nizamat herhangi mülk ve devlette muntazam ve mer'i ise oranın halkı vücuhla ilerleyib ve nizamati yolda olmayan ve layıkıyla icra olunmayan mahaller ahalisi bi-t-tabi nâ-hoşnud olur. Ve her cihetle geri kalır." BOA, İMMS, 4/130

¹³⁷ "İşte buraları düvel-i ve milel-i mülhaza ve mütalaa edib ve halkın emniyet ve şuruti yerinde olmadıkça devletlerin kuvvet ve mikneti dahi esas-ı üstüvar üzerine mebni olamayacağını anlayıp şu halde buldukları çarelerin biri ve esbab-ı memuriyetin... Nizam-ı mülkiyelerin mizac-ı dikkat ve hale muvafık ve sade ve vazih olması kaziyesi olacağına hükmeylemişlerdir. BOA, İMMS, 130/4

“... bir şahsın bir mülk veyahut bir hane iştira eylediği vakitte beş gün sonra biri çıkarak bir kolayını bulup ol mülkü elinden alacağı havfında olmasıyla ‘ben bu mülkü aldım bunun nizamı şudur, kimse müdahale ve tasallut edemez’ ve bu emniyet-i kamilede bulunmasında ne kadar fark olduğunu tarif lazım gelmez.”¹³⁸

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Tanzimat Meclisinin kanun ve nizama çok önem verdiği görülmektedir. Ancak kanun ve nizamın açık ve sade olması da en az kanun ve nizamın varlığı kadar önemlidir. Tanzimat meclisine göre Devlet-i Âliye’de var olan düzensizlik ve memurların görevlerini tam olarak yerine getirmemeleri nizamatin mübhem (belirsiz) ve müşevveş (karışık) olmasından kaynaklanmaktadır. Meclis kanun ve nizamatin açık ve sade olmamasından yakınlıkla şu tespitlerde bulunmuştur:

“İdare-i mülkiye Devlet-i Âliye’de meşhur olan adem-i intizam ve memurinin mervî ve müsbet bulunan irtikabatı nazar-ı imanla bakıldığı halde bütün nizamatin mübhem ve müşevveş olmasından ve bir madde üzerinde birkaç türlü nizam bulunmasından ileri geldiği zahir olur. Evveller de yapılbda elyevm hükmü cari olan nizamât kendilerinin vaz’ını mucib olan esbabın tafsilatı içine karışarak zayi olmuş olup halbuki şu adetin mahazir-i azimesi meydandadır. Ezcümle biri ber vech-i meşruh esbab-ı mucibe tafsilatı içinde metn-i nizamın karışıklığa gidip asla layıkıyla anlaşılabilmesidir. Diğer zikrolunan esbab-ı devletçe ve bazen politikaca nazik şeyler olup bunlar verilen ilmuhaberlerde tamamıyla derc kılınması cihetiyle lede’l-iktiza bir şahsın o maddeye müteallik bir niza’ zuhuruyla verdiği arzu hale nizam kaydı derkenar olduğu gibi işte bu devletçeye ve politikaya dokunan mütalaat bütün bütün meydana çıkıp serair-i devletin bu yüzden dahi yar-u ağıyara faş olmasıdır. Ve üçüncüsü o kadar

¹³⁸ BAO, İMMS, 130/4

lakırdılar beyhude yere bir kere müteallik olduğu mahale uzun uzun buyruldu ile bildirilmeye ve oradan dahi onun aynı olarak iktiza eden mahallere mufassal ve meşruh ilmuhaberler verilmekle ve defterinde kaydolunmaya ve lazım geldikçe derkenar kılınmaya derkar olan ihtiyaç ketebe-i aklamı bila-mucib leylü'n-nehar işgal edip sair umur-ı ibadın hilaf-ı rıza-yı âlâ olarak sürünüp kalmasını istilzam eylemesidir.”¹³⁹

Layihanın son kısmında ise kanun ve nizamatin manalarından çıkarılan anlamların devlette nasıl bir kargaşa ve karışıklığa sebep olduğu açıkça ortaya konmaktadır. Ayrıca bir konu hakkında yürürlükte olan farklı kanun ve nizamattan bahsedilmektedir. Bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“ ... nizamât-ı icraya mani olan ve memurin-i hayrette koyan ve birçok fesadlara sebep veren nizamatin mühim ve birkaç manayı şamil olan elfaz ile yazılmasıdır ... bunlardan başka bir madde üzerine faraza Bâb-ı Ali aklamında bir türlü ve Maliye ve Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilerinde başka türlü veyahut bir hazine de beş türlü nizamât-ı muhtelif olup hangisi düsturü'l-amel olduğu bilinmediğinden naşı dahi nasıl uygunsuzluklar zuhur edeceği cay-ı şüphe değildir. Ve mesela Bâb-ı Âli aklamından sual olursa inhisar-ı ticaret memnu'dur derler nizam-ı mer'iyesine havi balası Tuğra-yı ... Hazret-i Şehinşahi ile muvaşşah emr-i âli verilmekte ve Evkaf-ı Hümayundan sorsa aynıyla bunun aksini emr-i keزالik tuğra-yı ferman-ı âlişan ita olunmaktadır. Şimdi bir memura hitaben böyle iki mütehalif ... min emr-i âliler vasıl olduğunda o memur davayı nasıl fasıl edebiliyor. Ve iki tarafın dahi elinde fermanlar var iken hangisi iskat olunmak kabil olur. Ve iki şahsın böyle müteaddid nizamı olan bir maddeye müteallik beynlerinde niza' zuhur etse ve nizamât-ı mezkuraya malumatı bulunan nüfuzluca ketebenin biri dahi şahseyin merkuminin birini

¹³⁹ BAO, İMMS, 130/4

hakkı olduğu halde hasbe'l-beşeriye tesahub etse onun iddiasına muvafık olan nizamı çıkarıb diğerini gadretmesi eşvad-ı asan olmaz mı? Ve bundan irtikabat-ı memurine ve emr-i mezmum irtişaya bir büyük kapu açılmaz mı?"¹⁴⁰

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Tanzimat meclisinin, Osmanlı Devleti'nde idarenin işleyişinde yer alan sorunları şu şekilde taksim ettiğini söyleyebiliriz;

Öncelikle Osmanlı Devleti'nde var olan düzensizliğin ve memurların disiplinsizliklerinin sebebi bir mesele üzerinde yürürlükte bulunan birkaç tane farklı nizam bulunmasıdır. Bu nizamların birbirlerini yok hükmünde bırakmalarından dolayı da memurlar bir mesele üzerinde istedikleri uygulamayı yani aynı mesele üzerinde bulunan birkaç türlü kanundan istediğini seçerek işlem yapabilir. Bu memura ve bulunduğu kurumun inisiyatifine kalmıştır.

Sonrasında kanun ve nizamların muğlâk ifadelerle yazılmasından ötürü bir kanun üzerinde bir kaç farklı yorum çıkarılabilir. Yani düzenlemeler şerh edilmeye muhtaçtır. Bu da kanunların layıkıyla anlaşılabilmesi anlamına gelmektedir ki, bu durum yeni oluşturulan kanun ve nizamdan umulan yararın sağlanamamasından ziyade daha başka sorunların da çıkmasına sebep olabilir.

Son olarak tüm bu durumlar idarenin işleyişinde mühim sorunlara sebep olabilir. Bu karışık durum memurlara rüşvet yolunu açmıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere aynı mesele üzerine farklı dairelerden farklı kararların verilecek olması memurlarında keyfi hareketini beraberinde getirecektir. Meseleye yeterince vakıf olamayan memur rüşvet karşılığında istediği uygulamaya onay verebilir. Bu da idare de yer alan işleyiş sorununu daha da derinleştirecektir.

¹⁴⁰ BOA, İMMS, 130/4

Bu durum aynı zamanda Tanzimat meclisinin teşkil edilmesinin temel sebeplerindendir. Bahsettiğimiz üzere devlet dairesinde ki rüşvet meselesinin Tanzimat-ı Hayriyye'nin uygulamasında temel sorun olduğu Sultan Abdülmecit tarafından da dillendirilmiştir.¹⁴¹ Meclisin görevi bu rüşveti ortadan kaldırmak ve gereken nizamları yaparak idarenin sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlamaktır.

Meclis-i Tanzimat'ın görev ve yetkileri üç kısımdan ayrılmıştır. Bunlar “tertib-i nizamât, icra-yı nizamât ve emr-i muhakemat” ifadeleriyle belirtilmiştir. Bu bölümler maddeler halinde belirtilerek meclisin görev ve yetkilerini belirten nizamname sureti tüm hatlarıyla ortaya konulmuştur.¹⁴²

A. Yasama

Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev ve yetkilerini belirleyen nizamnamenin yasamaya ilişkin maddeleri incelendiğinde şu yorumları yapabiliriz:

Meclis-i Âli Tanzimat tüm devlet işlerini ve yürürlükte olan tüm kanun ve nizamâtı tetkik etmeye memurdur. Tüm kanun ve nizamâtı tetkik ederek içlerinden gerekenlerini kaldırmaya, noksan olanları tamamlamaya ve yararlı gördüğü kanun ve nizamât hakkında raporlar sunmakla yetkilidir. Aynı zamanda meclis memleketi mamur yani bayındır hale getirecek düzenlemelerle de ilgilenecektir.

Meclis-i Ali Tanzimat kendine havale edilen konular dışında, kendisinin uygun gördüğü konularda da kanun ve nizamât raporları hazırlayıp Meclis-i Ali Vükela'ya sunmaya yetkilidir.

¹⁴¹ II. Bölümün başında bu konuya dair Sultan Abdülmecid'in iradesi paylaşılmıştır.

¹⁴² “...tayin buyrulmuş olan vezaif-i meclis üç kısım olup birisi tertib-i nizamata ve ikincisi icra-yı nizamata ve üçüncüsü dahi emr-i muhakemata ... dair olmakla bunların her birisi ayrı ayrı fasıllarda madde be madde beyan olunub bu babda meclis-i acizanemiz hakkında izhar buyrulan...” BOA, İMMS, 4/130

Meclis ihtiyaç gördüğü halde nezaretlerin tabi olduğu tüm kanun ve nizamâtı inceleyerek bunların içinden gerekenlerini kaldırıp, gerekenlerini yeniden tanzim edebilir. Ancak Meclis-i Âli Tanzimat'ın bu düzenlemeleri daimi olarak uygulanabilecek genel hükümler içermelidir. Nezaret ve dairelerin günlük işlerini kapsayan uygulamalardan yine nezaret ve daireler sorumlu olacaktır. Bunun yanında nezaret ve dairelerinde kendine ait düzenlemeler yapma hakkı vardır. Ancak yapılacak düzenlemeler bir rapor halinde Meclis-i Âli Tanzimat'a sunularak meclisin onayından geçmesi gereklidir. Meclisin onay vermediği düzenlemeler Meclis-i Ali Vükela'ya sunulmayacaktır.

Meclis-i Ali Tanzimat, gerek kendisine havale edilen konular hakkındaki çalışmalarında gerekse kendisinin gerek gördüğü düzenlemeler üzerindeki çalışmalarında, gerekli gördüğü nezaret ve devairden gerekli memurları meclise davet ederek düzenlemeye dair görüşlerini alabilecektir.

Meclis-i Tanzimat'ın gerçekleştirdiği çalışmalar bir rapor halinde Meclis-i Âli Vükela'ya sunulacaktır. Meclis-i Âli Vükela'nın onay verdiği düzenlemeler padişaha sunularak düzenleme hayata geçecektir. Ancak padişahın onay vermediği hiçbir düzenlemenin yürürlüğe girmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte imparatorlukta yapılan her kanun ve nizamât öncelikle Meclis-i Tanzimat'ta sonrasında ise Meclis-i Vükela'da tetkik edilecektir. Bu iki kurumun onayından geçmeyen hiç bir uygulama padişaha sunulmayacaktır. Bu nedenle bu iki kurum dışında yapılan düzenlemelerin de hayata geçirilmesi söz konusu değildir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki meclisin görev ve yetkilerini belirleyen nizamnamede görüşülen konuların Meclis-i Vükela'ya havale edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Meclis-i Âli Umuminin görev ve yetkilerinin, Meclis-i Tanzimat tarafından bir nizamnameyle¹⁴³ yeniden düzenlenmesiyle birlikte bu meclise yalnızca Meclis-i Tanzimat'tan havale edilen konuların

¹⁴³ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1**, s. 1-2; BOA, **İMMS**, 4/130; **Takvim-i Vekâyi**, No: 519, 14 Cemaziyel ahir, 1271

görüşülmesi görevi yüklenmiştir. Meclis-i Âli Umumi bu iş gereği icap ettikçe toplanacaktır. Meclis-i Ali Umumi'nin üyeleri Meclis-i Vükela, Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Ali Tanzimat azlarının yanı sıra yüksek rütbeli devlet adamlarıyla bazı emekli devlet adamlarından oluşacaktır.¹⁴⁴

Meclis-i Tanzimat'ın kanun ve nizamât layihaları hazırlama görevine ilişkin yasama görevi on maddeden ibarettir. Bu maddelerin tamamı şöyledir:

Birinci madde: Meclis-i Tanzimat ıslah-ı umur-ı devlet ve teksir-i ma'muriyet memleketi mucib olan kâffe-i usul ve nizamâtı yeniden müzakere ve mütalaa ve mevcut olan kavanin ve nizamâtın tedkikatını icra ederek iktiza edenlerinin ilgasıyla ibkası lazım gelenlerinin içinden noksanını ikmal ve ıslah ederek müceddeden tanzim ile peyderpey arz eylemeye memurdur.

İkinci madde: Meclis-i Tanzimat hey'et-i vükela-yı feham tarafından kendisine tayin ve ifade olunacak nizamâtın ıslah ve tenkihi ve müceddeden tanzimi bi-l-mütalaa arz edeceğinden başka kendiliğinden olarak dahi tadil ve tashih ve ilga ve tecdidine lüzum gördüğü nizamâtı müzakere ve tertibe ve Meclis-i Vükela'ya takdime mezundur.

Üçünü madde: Mevcud olan kâffe-i nizamâtı takım takım her bir nezaret ve daire ve meclisten getirtip birer birer mütalaa ile noksanı olanları ikmal ve sebk ve ibaresini nizamât tahriri emrinde ittihaz olunan usul-ı cedideye tevfiik ile yeniden arz ederek ibkasını ve iktiza edenlerinin ilgasını ve hususan birbirine muhalif olan nizamât-ı müteaddideyi suret-i vahideye koyup yeni nizamnameler yaparak onun icrasını istizan edecektir.

Dördüncü madde: Her nezaret ve daire kendüye müteallik olan mevadd-ı nizamiye için nizamât layihaları yapmaya mezun olup fakat onların yapacağı nizamât Meclis-i Tanzimat'da tedkikatı

¹⁴⁴ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi...*, s. 70

icra olunarak usulü üzere arz ve istizan olunmadıkça hükmü cari olmayacaktır.

Beşinci madde: Dördüncü maddede beyan olunan suret yani her nezaret ve dairenin Meclis-i Tanzimat'a ita olunacak layihaları umur-ı mülkiye ve askeriye ve bahriye ve maliyeye aid ve hükm-ü umumi ve daimi olacak nizamata ve kavanin demek olub nezaretlerin nizamata müessesesine tatbiken cari olan umur-ı adiyeye ve yevmiyesi bu kayıttan müstesna olacaktır.

Altıncı madde: Bazı memurin ve erbab-ı vükuf ve malumat taraflarından nizamata ve umur-ı nafiaya dair layihalar tanzim ve takdim olunur ise Meclis-i Tanzimat müzakere ve tedkik edecektir.

Yedinci madde: Meclis-i Tanzimat müzakere eylediği nizamata dair tedkikat-ı lazıme icra ve istihsal-i malumat için her bir nezaret ve dairenin iktiza eden memurlarını ve lazım gelir ise nazır ve memur-ı mahsusunu vesair erbab-ı vükuf ve malumatı meclise davet edebilecektir.

Sekizinci madde: Meclis-i Tanzimat müzakere edeceği nizamata ve mevaddı usul-ı dahilisine dair olan nizamnamede beyan olunduğu vechle ba-mazbata layiha suretinde takdim edip Meclis-i Vükela'da dahi mahsusan tayin olunan kaide üzere bi-l-müzakere tedkik ile kabul ve tasdik olunduğu halde hak-pay-ı hümayun cenab-ı padişahiden arz ve istizan olunacaktır.

Dokuzuncu madde: Nezd-i hümayun hazret-i hilafetpenahide rehin-i tasvib buyrularak icrasına irade-i seniyye-i hazret-i şehinşahi şeref-sudur buyrulmadıkca hiçbir nizamın vakten mine'l-evkat hükmü cari olamayacaktır.

Onuncu madde: Ba-irade-i seniyye-i hazret-i şehinşahi müferred ve mer'i olan nizamattan hiç birisinin bir hükmünü tağyir ve ibtale memurin ve teba-i devlet-i âliyeden hiç kimse muktedir

olamayib mürur-ı zaman ve tebeddül-ı ahval ile bir nizamın ya kamilen değiştirilmesi veyahut bazı ahkâmının tadil ve tahvili iktiza eyler ise yeniden nizam yapmakda müttehiz olan usulün tamamı icrasıyla yani evvela Meclis-i Tanzimat'ta Meclis-i Vükela-yı fehamda mütalaasıyla kararlaştırılıb ol nizamın ahkâm-ı cedidesi emr-ü ferman-ı cenab-ı padişahi müteallik buyrulmadıkça düsturü'l-amel olmayacaktır.

B. Yürütme

Meclis-i Tanzimat'ın yürütmeye ilişkin görev ve yetkileri sınırlı olmakla birlikte etkin bir işleve sahiptir. Meclis-i Tanzimat'ın nizamnamesine göre yürütme görevi Meclis-i Âli Vükelaya bırakılmıştır. Ancak Meclis-i Tanzimat'a da yapılan kanunları denetleme görevi yüklenmiştir. Meclisin yürütmeye ilişkin görev ve yetkilerini belirten maddeleri şöyle özetleyebiliriz:

Meclis-i Âli Tanzimat belirttiğimiz üzere yalnızca kanun ve nizam layihaları hazırlamakla görevlidir. Yapılan kanun ve nizamların uygulanması yani yürütme işi tamamıyla Meclis-i Vükela'ya aittir. Meclis eğer uygulamaya mugayyir bir hareket görürse bir mazbata ile yürütme makamını uyarabilecektir. Eğer bu uyarı dikkate alınmazsa meclis kendisine verilen yetkiler doğrultusunda duruma müdahale edebilecektir.

Meclisin bu müdahale yetkisi onun yargılama görevine işaret etmektedir. Şöyle ki meclisin muhakeme yetkisine göre, Meclis-i Ali Tanzimat imparatorlukta yapılan düzenlemeleri takip ederek gerektiği yerde icra makamını uyarabilecektir. Aynı uygulama tekrarlanırsa bu sefer meclis kanunun uygulanmasına mugayyir hareket eden vükeladan rütbesine bakmaksızın her kişiyi yargılamaya yetkilidir.

Meclis-i Tanzimat'ın yürütme görevine ilişkin görev ve yetkilerini belirleyen maddelerin tamamı şöyledir:

On birinci madde: Meclis-i Tanzimat nizamatin yalnız müzakere ve tanzimine memur olup onların tenfiz ve icraları vükela-yı feham ve memurin-i kirama aid olan mevaddandır.

On ikinci madde: Nizamat müessesesinin suret-i cereyanını emr-i tahkikde Meclis-i Tanzimat'ın mezuniyet-i kamilesi olacaktır.

On üçüncü madde: Meclis-i Tanzimat muhil-i nizam bir hal ve hareketi istima' ve tahkik eyledikte ba-mazbata ihtar-ı keyfiyet edip eğer tekrar o hal ve hareketin vukuu indinde muhakkak olur ise muhafaza-i nizam emrinde ahkam-ı kanuniyenin tayin ettiği her ne ise onun icrasına ba-mazbata istida eyleyecektir.

On dördüncü madde: Meclis-i Tanzimat hey'atca tahkik edebildiği bu misüllü mevaddı bazı mütalaaya mebni ketm-u ihfa eylediği tayin ettiği halde takımıyla Meclis-i Vükela'ya celb olunarak fariza-i zimmet memuriyetinde bu vechle zuhura gelen kusur gayr-ı zaruriyetten dolayı muateb ve mesul olacaktır.¹⁴⁵

C. Yargı

Meclis-i Tanzimat'ın yargılamaya ilişkin görev ve yetkilerini belirten maddeler meclisin oldukça etkin bir yargı gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Meclisin yargı görevini tayin eden maddelerin az olmasına rağmen görevi oldukça geniş ve açıktır.

Meclis-i Tanzimat kanun ve nizamatin uygulanmasına aykırı bir hareket tespit ettiğinde, eğer yargılanacak kişi yüksek rütbeli değilse yargılaması tayin edilen kurumlarda yapılacaktır. Ancak kanunlara muhalif hareket eden kişi yüksek rütbeli ise yani vükeladan birisi ise o kişinin yargılanması Meclis-i Tanzimat'ta yapılacaktır. Ancak nihai karar Meclis-i Vükela'da yapılacak müzakerelerden sonra verilecektir. Ayrıca verilen

¹⁴⁵ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1**, s. 2-3; BOA, **İMMS**, 4/130; **Takvim-i Vekâyi**, No: 519

cezaların padişah tarafından uygulanması da şarttır. Padişah'ın uygun görmediği cezalar yürürlüğe girmeyecektir. Bu bölüme ait maddelerin tamamı şöyledir: ¹⁴⁶

On beşinci madde: Usul-ı istikamete ve vezaif-i zimmete mugayir ve nizam-ı mevzuayı muhill bir hal ve hareket vukuunda sair memurunin muhakemeleri nizamen tayin olunan mahallerde rü'yet olunup fakat vükeladan birisinin böyle bir hal ve hareketi vukuunda muhakemesi Meclis-i Tanzimat'da olacaktır.

On altıncı madde: Vükeladan birisinin muhakemesi iktiza eyledikde Meclis-i Tanzimat'ın memuriyetini emr-i mahsusan irade-i seniyye-i cenab-ı mülukane müteallik ve şeref-sudur buyrulup karar-ı muhakemesi dahi Meclis-i Vükela'da tedkik ve kabul ve tasdik olunduktan sonra emr-ü ferman hazret-i şehinşahi şeref-sunuh buyrulmadıkça meriü'l-icra olamayacaktır.

On yedinci madde: Bu makule muhakemat meclisin usul-ı muhakemesi hakkında vaz' olunan nizam-ı mahsusa tevfikân icra olunacaktır.

D. Denetleme

Meclis-i Ali Tanzimat'ın görev ve yetkilerini belirten nizamname incelendiğinde meclisin kuvvetli bir denetleme yetkisine sahip olduğu söylenebilir. Meclis ağırlıklı olarak bir yasama meclisi olmasının yanında gerek kendi hazırladığı kanun ve nizamın gerekse de kendisine havale edilip onayı alınan kanun ve nizamın icrasını takip etmekle mükelleftir. Meclis-i Tanzimat'ın nizamnamesinde yer alan maddeler açıkça bu duruma işaret etmektedir. Örneğin;

¹⁴⁶ Nizamnamenin tam metni için bakınız: BOA, İMMS, 4/130; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, s. 1-3, Takvim-i Vekâî, No: 519

“Meclis-i Tanzimat muhill-i nizamat bir hal ve hareketi isti'male tahkik eyledikte ba-mazbata ihtar-ı keyfiyet edip eğer tekrar o hal ve hareketin vukuu indinde muhakkak olur ise muhafaza-ı nizam emrinde ahkam-ı kanuniyenin tayin ettiği her ne ise onun icrasına ba-mazbata istid'a eyleyecektir.” (madde 13)

“Usul-ı istikamete ve vezaif-i zimmete mugayyir ve nizamat-ı mevzuayı muhill bir hal ve hareket vukuunda sair memurinin muhakemeleri nizamen tayin olunan mahallerde rü'yet olunup fakat vükeladan birisinin böyle bir hal ve hareketi vukuunda muhakemesi Meclis-i Tanzimat'ta olacaktır.” (madde 15)

Bu maddelerin Meclis-i Ali Tanzimat'ın denetleme yetkisini açıkça gösterdiğini söyleyebiliriz. Meclisin, gerek kendisinin hazırladıkları olsun gerekse onayı alınarak olsun, yaptığı kanun ve nizamatı yürürlüğe girdikten sonra uygulamalarını takip etmesi ve kanunun uygulanmasına muhalif hareketlerin görülmesi halinde yürütme makamı olan Meclis-i Vükela'yı uyarabilmesi çok önemli bir yetkidir. Bu yetkilerle Tanzimat-ı Hayriyeye istinaden yapılan düzenlemelerin hem uzun ömürlü olması hem de düzenlemelerden umulan yararın ortaya çıkması düşünülmüştür.

Bu yetkinin yanında yukarıda bahsettiğimiz gibi meclise verilen yargılama yetkisi de önemlidir. Özellikle vükeladan yüksek rütbeli devlet adamlarının yargılanabilecek olması dikkate değer bir durumdur. Bu durum meclise verilen yetkilerin genişliğini gösterdiği gibi devletin Tanzimat-ı Hayriye'ye verdiği değeri de ortaya koymaktadır.

Genel olarak Meclis-i Tanzimat'a yüklenen görev ve yetkiler göstermektedir ki Meclis-i Âli Tanzimat bir icra ya da danışma meclisinden çok bir yasama meclisi kimliğindedir. Meclisin görev ve yetkileri genel olarak kanun ve nizamname tasarıları hazırlamak üzerine yoğunlaştırılmıştır. Bu görevi yeterince yerine getirebilmesi için de yetkileri geniş tutularak herhangi bir kısıtlama içine sokulmamıştır. Yukarıdaki maddelerde geçen;

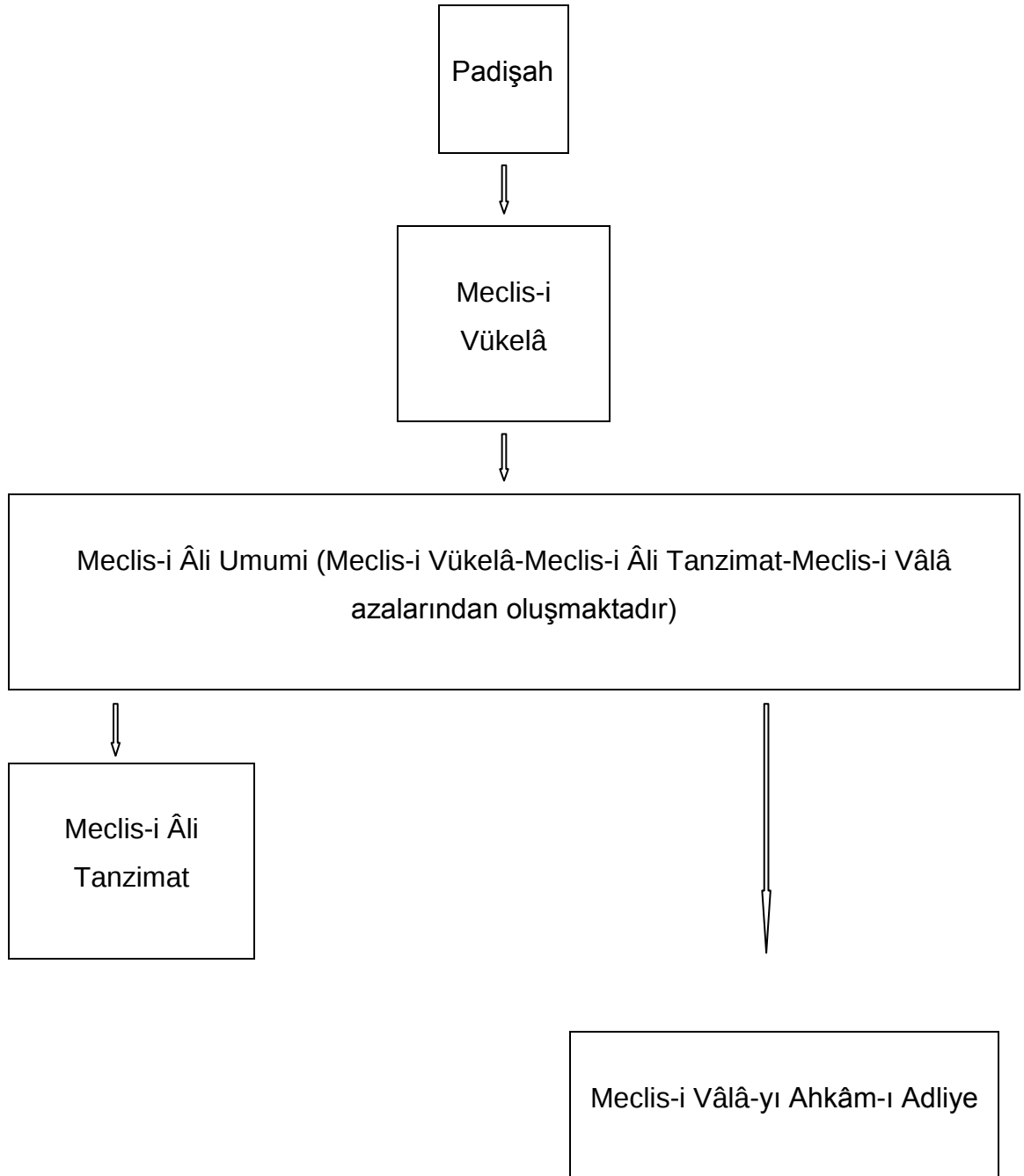
“Meclis-i Tanzimat heyet-i vükela-yı feham tarafından kendisine tayin ve ifade olunacak nizamatin ıslah ve tenkihi ve müceddeden tanzimi bi-l-mütalaa arz edeceğinden başka kendiliğinden olarak dahi tadil ve tashih ve ilga ve tecdidine lüzum gördüğü nizamati müzakere ve tertibe ve Meclis-i Vükela'ya takdime mezundur.” (md2)

ifadesi bu düşüncelyi güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Meclis Osmanlı Devleti'nin kanunlarını ıslah etmekle ve memleketi mamur¹⁴⁷ hale getirmekle doğrudan doğruya sorumlu tutulmuştur.

Meclis bu yetkilerinin yanı sıra yürütme ve yargılamaya ilişkin yetkilerle de donatılmıştır. Ancak bu yasama görevine göre daha az yetkilere sahip olduğu alanlardır. Bununla birlikte bu alandaki yetkileri de oldukça etkilidir. Hazırlanan kanun ve nizamatin işleyişini kontrol etmek bir nokta da yürütme makamı olan Meclis-i Âli Vükela'yı denetlemek anlamına gelmektedir. Bu denetleme görevi ayrıca yargı gücüyle de etkinleştirilmiştir. Meclisin yüksek rütbeli devlet adamlarını yargılama yetkisine sahip olması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

¹⁴⁷ Bu amaçla bazı çalışmalar da yapılmıştır. Osmanlı Devletinde gerçekleştirilmesi planlanan demiryolu projeleriyle Meclis-i Tanzimat'ta ilgilenmiştir. Bir örnek için bakınız: BOA, **Ayniyat Defteri**, No: 1728, s. 3

Tablo 1: Meclis-i Âli Tanzimat'ın Osmanlı Devlet Teşkilatındaki Yeri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ TANZİMAT'IN BÜROKRATİK YAPISI VE İÇ İŞLEYİŞİ

I. BÜROKRATİK YAPI

Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev ve yetkilerini belirten nizamnamesinde belirttiğimiz üzere meclis çok önemli yetkilerle donatılmıştır. Bu kadar önem atfedilen bu meclisin azalarının da gayet donanımlı kişiler olması doğaldır.

Meclis-i Âli Tanzimat, kuruluşundan itibaren üye sayısında çok az artış ve azalmalar olmuştur. Meclisin üye sayısı, görev aldığı yedi yıl boyunca yedi ile dokuz aza arasında değişmiştir. Bu durum meclise atfedilen önemden kaynaklanmaktadır. Ayrıca meclise aza olarak seçilen üyelerin yüksek rütbeli kimselerden oluşması da meclisin önemini ortaya koymaktadır. Mecliste üye bulunan kişiler daima paşa rütbeli nazırlık ya da eyalet valiliği yapmış kimselerden seçilmiştir. Ulema arasından seçilen üyeler de daima “sudûr” rütbesine sahip kişilerdir.¹⁴⁸ 1857'den sonra meclise kabul edilen ulema kökenli aza sayısı artmıştır. Cevdet Paşa sadr rütbesinde olmadığı halde seçilen ilk aza olmuştur.¹⁴⁹

Bununla birlikte meclisin kuruluşuna ilişkin ilk iradelerinden anladığımız kadarıyla meclis 1 başkan ve altı üyeden oluşmaktadır.¹⁵⁰ Meclis başkanının görevi toplantıları düzenlemek ve yönetmektir. Öyle ki meclis başkanının bulunmadığı toplantılar icra edilmeyecektir. Üyelerin seçimine de büyük özen gösterildiği iradelerde yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Örneğin;

“...bu meclis saye-i muvaffakiyet-vaye-i hazret-i padişahide
ıslah-ı umur-ı ibad ve teksir-i mamuriyeti bilad-ı müstelzim olacak

¹⁴⁸ Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 81-82

¹⁴⁹ Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Dev...*, s. 82

¹⁵⁰ Üyeler ikinci bölümde belirtilmiştir.

usul ve nizamatin tesisi hidemat-ı hayriyesinde bulunacağından azası olacak zevatın Saltanat-ı Seniyye'nin kaffe-i kavanin ve nizamatina ve umur-ı dahiliye ve hariciyesine ve ahval-i aleme dahi vükuf-ı kamili olması ve iffet ve istikametini ve velinimet-i bi-minnetimiz padişahımız efendimize sadıkane hidmetin bais-i saadet ve selamet olduğunu samimi bilerek bu yolda can-siperane gayret eylemesi farizasınca tahattur olunan zevatın içinden...”¹⁵¹

İfadesi bu durumu açıkça göstermektedir. Meclise yüklenen çok önemli yasama görevlerinden dolayı mecliste üye olarak bulunan kişilerin Osmanlı Devleti'nin bütün kanunlarına vakıf kimselerden olması beklenmektedir. Ayrıca üyeler harici ve dahili gelişmeleri yakından takib eden ve dünya da olup bitenden haberdar olan, bilgi sahibi kimseler olmalıdır. Bu vasıflara sahip üyeler ayrıca imparatorlukta en geniş katılımın sağlandığı Meclis-i Âli Umumi toplantılarına da katılmak zorundadırlar.

Meclis-i Tanzimat'ın üyeleri arasında bir de müftü bulunmaktadır. Müftü, ilmiye sınıfına mensup olup fıkhi meselelerde görüş bildiren kimsedir.¹⁵² Bu durumdan hareketle mecliste gerçekleşecek toplantılar sırasında müftüye ihtiyaç duyulabileceği ve bazı şer'i meselelerde görüşünün alınabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

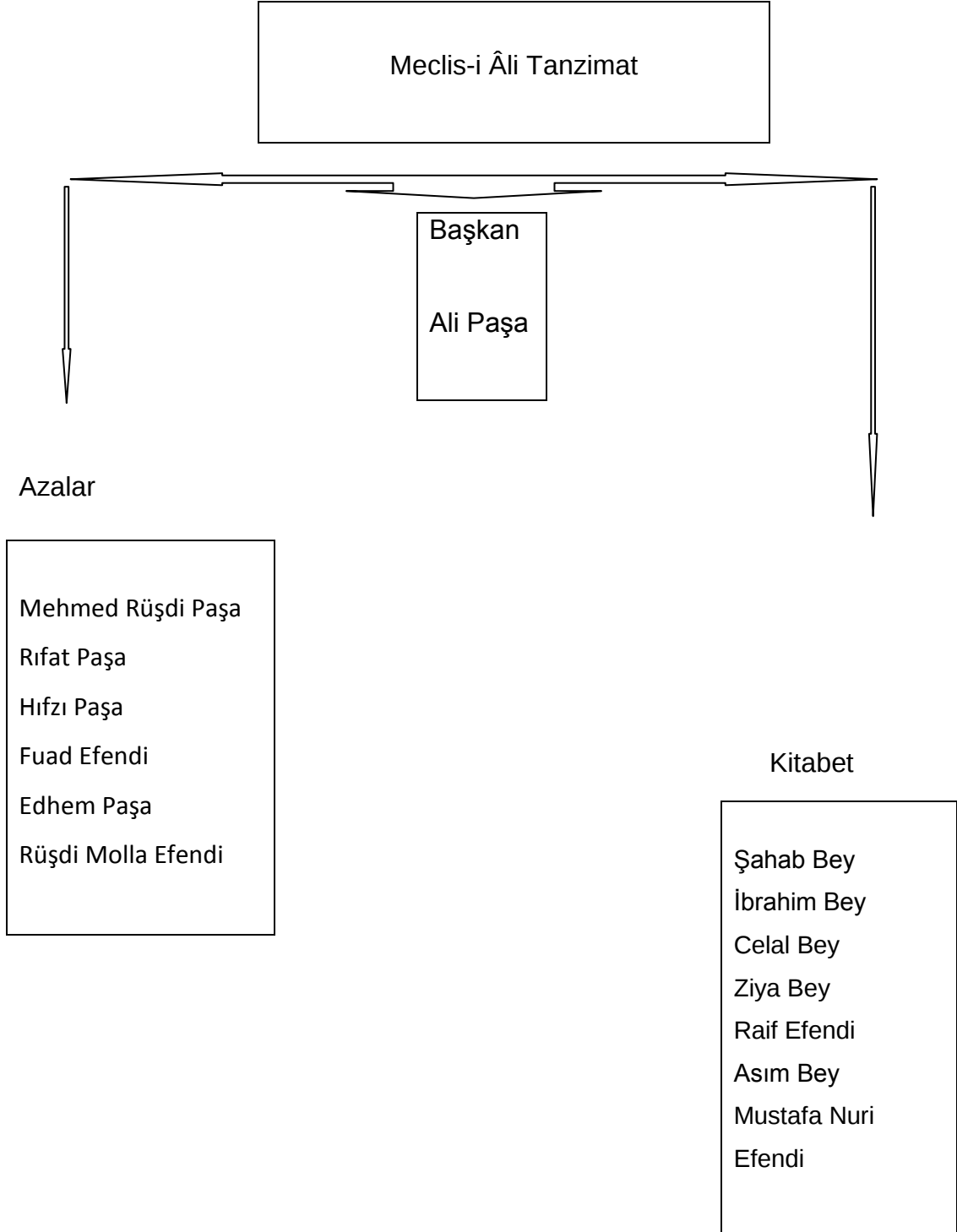
Meclis-i Âli Tanzimat'ın yazı işleriyle ilgilenmek üzere yedi kişinin görevlendirildiği yine iradelerde yer alan ifadelerle sabittir. Meclisin kitabetinde yedi kişi bulunmaktadır. Bunlardan üçü müsevvid yani mecliste ki görüşmelerde müsveddeleri kaleme alan kişilerdir. Kitabette bulunan diğer kişilerden üçü mübeyyiz biri de mukayyid'dir. Mübeyyiz'in görevi müsevvidin kaleme aldığı müsveddeleri temize çekmektir. Mukayyid ise meclis defterlerini işleyen kişidir. Yani mecliste meydana gelen günlük olayları ve faaliyetleri meclis defterlerine kaydetmekle yükümlüdür.

¹⁵¹ BOA, İMMS, 2/79

¹⁵² Pakalın, a.g.e., c. 2, s. 599

Meclis-i Tanzimat'ın bürokratik yapısını bu şekilde belirttikten sonra meclisin dahili işleyişini belirleyen hükümlere göz atalım.

Tablo 2: 1854 yılında Meclis-i Tanzimat

II. İÇ İŞLEYİŞ

A. Müzakere Usulü

Meclis-i Tanzimat'ın dâhili nizamnamesinde meclisin işleyişini gösteren önemli bilgiler mevcuttur. Mecliste meydana gelen toplantılar bazı esaslara bağlanmıştır. Bunun yanında meclisin yerine getireceği muhakeme yetkisi, görüşmelerde izlenecek yol ve yazışmalarda kullanılacak dil ve üslup maddelerle belirtilmiştir. Meclisin iç işleyişini gösteren dahili nizamname dört bölümde ifade edilmiştir.

Meclis-i Âli Tanzimat'ın dâhili nizamnamesinde müzakere yani görüşme usulü on bir maddeden oluşmaktadır. Bu esaslara göre meclis azalarının görüşmelerde uyacakları usuller şöyle açıklanabilir;

Meclis-i Âli Tanzimat'a üye bulunan her kişi tartışılan konu hakkında, gerek tartışılan konunun kabulüne yönelik gerekse konunun reddedilmesine yönelik, oylarını açıkça belirteceklerdir. Nihai karar ya oy birliği (ittifak-ı ara) ya da oy çokluğuyla (ekseriyet-i ara) verilecektir.

Meclisin gündeminde olan konular öncelikle genel olarak tartışılacaktır. Konu tartışılmaya değer bulunursa bunun üzerine kanunun detayına inilerek düzenlemeye ait maddeler teker teker tartışılarak maddeler üzerinde karar verilecektir. Yani öncelikle konu esas yönünden tartışılacak ve sonra da teferruat üzerine tartışmalar yapılacaktır.

Düzenlemeye ait maddeler, gerek genel olarak olsun gerekse de ayrıntı üzerine olsun, meclis üyeleri tarafından karşılıklı tartışıldıktan sonra düzenlemenin kabulü için ekseriyet-i ara yani oy çokluğu aranacaktır.

Düzenlemelerin kabulü için ya oy birliği ya da oy çokluğu aranacaktır. Oy birliği düzenlemenin tüm meclis üyeleri tarafından kabulüne işaret edecektir. Oy çokluğu ise mecliste bu düzenlemeye karşı muhalif kimseler olduğunu işaret etmektedir. Oy çokluğu için gereken sayı yedi oydan beşinin

kullanılmasıyla ortaya çıkacaktır. Yani meclisin üçte ikisinden fazlası düzenlemeyi kabul etmelidir.

Oy çokluğu ile kabul edilen düzenlemelerde hazırlanan rapor üzerine çoğunluğun yani düzenlemeyi kabul edenlerin görüşlerine yer verilecektir. Ve düzenleme yalnızca düzenlemenin lehine oy kullananlar tarafından mühür edilecektir. Aynı şekilde düzenlemeye muhalif bulunan kişiler için hazırlanan rapora bir zeyl yazılarak görüşleri açıkça belirtilecektir. Hazırlanan zeylde düzenlemeye karşı muhalefetin sebebi yazılarak, düzenlemeye muhalif kişiler tarafından mühür edilecektir.

Mecliste hazırlanan layiha ve mazbata suretleri mecliste kıraat olunarak meclis azalarının tartışmasına ve oylamasına sunulacaktır. Ve nizamât layihalarının her maddesi ayrı ayrı mecliste görüşülecektir.

Mecliste görüşülen düzenlemeler sırasıyla ve meclise havale edilmiş tarihleriyle birlikte kaydolunacaktır. Görüşülen düzenleme hakkında gerekli işlemler yapıldıktan ve düzenlemenin görüşülmesi tamamlandıktan sonra bir başka düzenlemenin görüşülmesine başlanacaktır. Bir konu hakkında görüşmeler tamamlanmadan bir başka konunun görüşülmesine geçilmeyecektir. Görüşülecek yeni konunun belirlenmesi meclis içinde bir oylamayla belirlenecektir.

Meclisin faaliyetlerine başlaması için meclis başkanıyla birlikte dört azanın toplantıda hazır bulunması şarttır.

Bazen düzenlemelerde kolaylık sağlanması amacıyla bir maddenin görüşülürken düzenlemeye ait mazbata ve nizam layihasının kaleme alınması için mecliste hazır bulunan üyelerden biri seçilecektir. Bu türlü kaleme alınan mazbata ve nizamât layihaları kesin bir durumu içermeyerek üzerinde meclis tarafından oylama yapılacaktır.

Meclisin toplantılarında gerçekleştirilen görüşmelerin özeti, hangi konu ne kadar görüşüldü, hangi maddeler kabul edildi v.s, meclis katibi tarafından

mecliste günlük faaliyetlerin yazıldığı müzakere ruznamesine yazılacaktır. Bu kayıtlar ertesi gün meclis görüşmeleri başlamadan evvel okunarak meclis tarafından uygun görüldüğü halde meclisin özel defterine kaydolunacaktır.

Meclis-i Âli Tanzimat'ta görüşülen düzenlemelerin meclisçe kabulünden sonra kaleme alınan mazbata ve layihası Bâb-ı Âli de litoğrafya ile çoğaltılarak Meclis-i Vükela'ya havale edilecektir. Ancak bu mazbata ve layiha Meclis-i Vükela tarafından ne zaman müzakere olunacak ise o günden beş altı gün evvel vükelaya gönderilecektir. Böylece vekillere toplantıya hazır bir şekilde giderek düzenlemenin işleme geçmesi hızlanacaktır.

Meclis-i Âli Tanzimat'ın müzakere usullerini belirleyen maddelerin asılları şöyledir:¹⁵³

Birinci madde: Emr-i müzakerede aza-yı meclis doğruca beyan-ı rey etmeye memur olup bahsolunan maslahat üzerine gerek lehinde olsun ve gerek aleyhinde olsun mütalaa ve efkârını açıktan açığa arz ederek nihayet karar ittifak veya ekseriyet-i ara ile hâsıl olur.

İkinci madde: Bahsolunan bir maslahatın ibtida cihet-i umumisi müzakere olup esasına karar verildikten sonra fûruatı dahi madde be madde müzakere olunarak her maddesine ayrı karar verilecektir. Bu cihetle gerek karar-ı umumi ve gerek her madde üzerine verilen karar ittifak ve ekseriyet-i ara ile hasıl olacaktır.

Üçüncü madde: Müzakere olunan maslahatın gerek cihet-i umumisi ve gerek mevadd-ı müteferruası lehinde ve aleyhinde aza-yı meclis tarafından söylenilecek sözler tahmile istima' olup mübahasat tekmil olunduktan sonra riyaset tarafından ekseriyet-i araya müracaat olunacaktır.

¹⁵³ BOA, İMMS, 4/130; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri, s. 6-7; Takvim-i Vekâyi, No: 519

Dördüncü madde: İttifak-ı ara bir madde üzerinde azanın umumen efkarının ittihadı olup ekseriyet dahi yedi reyden beşinin ittifakı olacaktır. (Ekseriyet dahi sülüsandan noksan olmayacaktır)

Beşinci madde: Ekseriyet-i ara ile karar verilen maddede ekseriyetin mütalaası ne olduğu ve efkar-ı bulunan azanın reyleri ne surette idüğü mazbataya derc olunup cümle tarafından temhir olunacak ve o madde nizamata dair olup layihası olduğu halde ve layihada olan mevaddın bazısı hakkında bazı azanın efkar-ı muhalifesi bulunduğu halde herhangi maddeler mütalaalarına muhalif ise onların zir-i layihaya bir zeyl yazılıp metni ekseriyet tarafından ve zeyl efkar-ı muhalifede bulunan aza tarafından temhir kılınacaktır. çünkü layiha ekseriyetin “ara”sına göre yazılacağından yalnız ekseriyetinde bulunan aza tarafından temhir kılınacaktır.

Altıncı madde: Daima yapılan mazbata ve layiha müsveddeleri mecliste kıraat olunup rûûs-ı ifade ve suret-i sebk ve ibaresi üzerine dahi mübahese ile azadan her biri rey verebilecektir. Ve hususen nizamata layihalarının her maddesi ayrı ayrı mecliste müzakeresiyle yazılacaktır.

Yedinci madde: Meclisçe müzakere olunacak mevaddı sırasıyla ve tarih-i vürudıyla bir müzekkireye kaydolunup bir maddenin müzakeresi tekmiil oldukça işbu müzakereye bakılıp tevafuk-ı ara ile hangi maslahat intihab olunur ise o madde mevki-i müzakereye konulacaktır. Ve derhal müzakeresi irade buyrulması bir madde olmadıkça bir madde müzakere olunurken yarın bırakılıp diğer maddenin müzakeresine başlanılmak caiz olmayacaktır. Ve meclise havale olunup müzakeresine kaydolunan musalih her gün bildirilecektir.

Sekizinci madde: Riyaset ile beraber dört aza olmadıkça bir maddenin müzakeresiyle kararı caiz olmayacaktır.

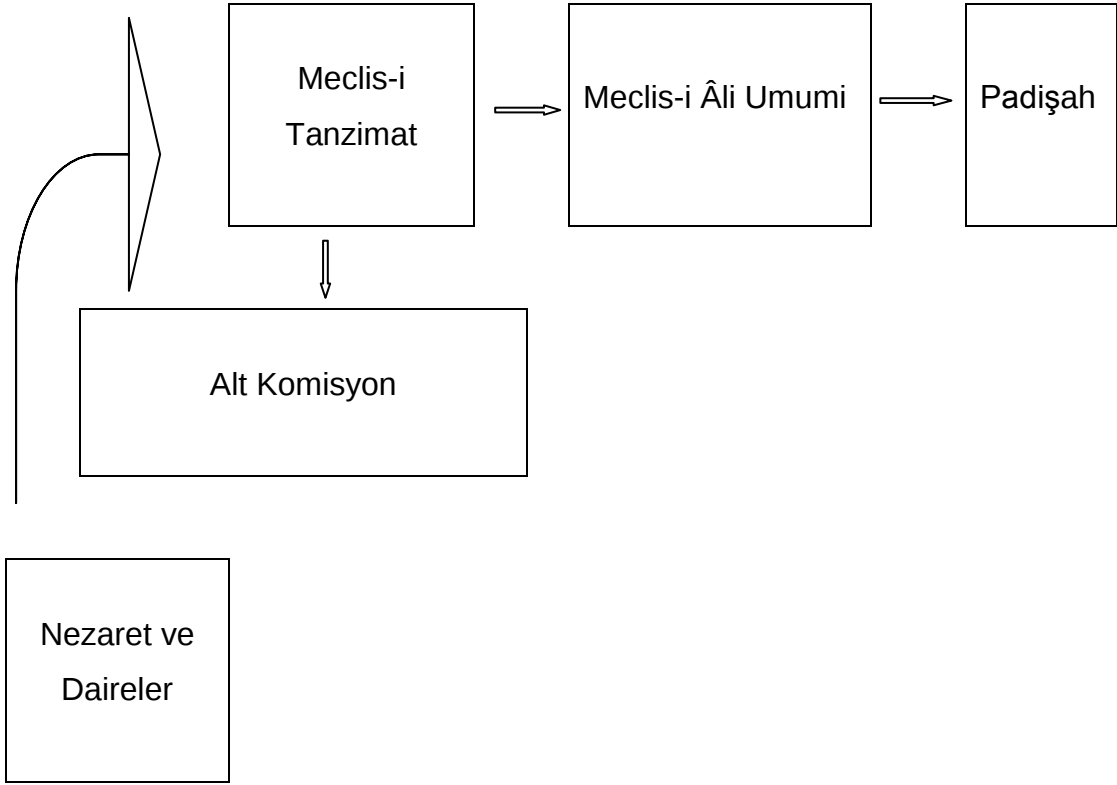
Dokuzuncu madde: Bazen teshil-i maslahat zımında bir maddenin müzakeresinden ol mazbata ve nizam layihasını kaleme almak için azadan birisi meclisçe intihab olunarak ona yazdırılacaktır. Fakat bu suretle yazılan şeyler kararlı bir şey olmayıp gerek esas mütalaası ve gerek mevadd-ı müteferruası meclisçe müzakere olunarak her bir taraf red veya kabul olunacaktır.

Onuncu madde: Her gün vuku' bulan müzakerenin hûlasası yani hangi maslahat ne kadar müzakere olundu ve kaç maddeye karar verildi ise icma-yı müzakerede bulunan meclis katibi tarafından müzakere ruznamesi namıyla bir pusulaya yazılıp ertesi gün müzakereye şürû' olunmazdan evvel meclise gönderip kıraat ile muvafık görüldüğü ve kabul olunduğu halde defter-i mahsusuna kaydettirilecektir.

On birinci madde: Meclis-i Tanzimat'da müzakere olunacak nizamât meclisçe kararlaştırıldıktan sonra kaleme alınacak mazbata ve mevadd-ı nizamiye layihası Bab-ı Âli'de litoğrafya ile¹⁵⁴ icabına göre on beş yirmi nüsha olarak tab ve teşmil ettirilip ol nizam hangi gün Meclis-i Vükela'da derpiş ve müzakere olunacak ise ondan beş altı gün evvel işbu nesh-i matbuanın birer kütası evvelce li-ecli'l-mütalaa¹⁵⁵ vükela-yı feham hazretine başka başka irsal olunacaktır.

¹⁵⁴ Lüzumu miktar

¹⁵⁵ Meclis-i Vükela'da bulunacak zevat tarafından

Tablo 3: Meclis-i Âli Tanzimat'ın İşleyişi

Meclis-i Ali Tanzimat'ın gerçekleştireceği toplantılarda izlenecek yol bu şekilde belirtilmiştir. Meclisin görüşme usullerinin belirlenmesinden sonra meclisin diğer nezaret ve dairelerle meydana gelecek haberleşmeye ilişkin maddeler yer almaktadır.

B. Muhaberat Usulü

Meclis-i Tanzimat ile ihtiyaç doğduğu anda diğer nezaret ve daireler arasındaki haberleşme şu şekilde olacaktır;

Bir düzenleme hakkında görüşülürken ilgili nezaret ve dairelerin düzenleme ile ilgili oy ve görüşlerine ihtiyaç duyulduğunda Meclis-i Âli Tanzimat başkanlığından nazır ve memurlara tezkire gönderilerek yazılı cevap istenecektir.

Aynı şekilde nezaret ve dairelerden bir yazı ya da bizzat nazır veya memurlardan birisini meclise davet edilerek görüşlerini belirtmesi istenirse bu hususta yine Meclis başkanlığından ilgili nezaret ve daireye bir tezkire gönderilecektir.

Bu bölüme ilişkin maddelerin asılları şöyledir:¹⁵⁶

On ikinci madde: Dermiyan-ı müzakere olan maddelerin müteallik oldukları nezaret ve dairelerin rey ve mütalaasına sual olunmak lazım geldikte taraf-ı riyasetten nazır ve memurine tezkire irsaliye istilam olunacaktır.

On üçüncü madde: Bir nezaret ve daireden bir kâğıt istenilecek veyahut bizzat nazırı veya memurlarından birisi meclise davet olunacak olduğu halde kezalik riyaset tarafından tezkire yazılacaktır.

Meclis-i Âli Tanzimat'ın diğer nezaret ve daireler yapacağı haberleşme faaliyetleri bu şekilde belirlenmiştir. Bu kısımdan sonra meclisin nihai kararlarda izleyeceği usuller maddelerle çeşitli esaslara bağlanmıştır.

C. Fasl-ı Karar-ı Müzakerat

Meclis-i Ali Tanzimat'ta karar hakkındaki görüşmelerde izlenecek usul şu maddelerle belirtilmiştir. Bu maddelere göre:

Yapılan her bir düzenleme doğrudan doğruya Meclis-i Tanzimat'ta görüşülmüş ise o düzenlemenin sebebi ve detayları hakkında görüşler ayrıca bir mazbata hazırlanarak yazılacaktır. Bunun yanı sıra düzenlemenin aslı maddeler halinde içinde gereksiz kelimeler bulunmadan hazırlanıp mazbataya eklenerek Meclis-i Vükela'ya takdim olunacaktır.

¹⁵⁶ BOA, İMMS, 4/130; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri 1, s. 7, Takvim-i Vekâyi No: 519

Tamamen Meclis-i Tanzimat'ta hazırlanmayıp diğer nezaret ve dairelerden Meclis-i Tanzimat'a havale olunan düzenlemelerin gerek esası gerekse de ayrı ayrı maddeleri meclisçe kabul edildikten sonra ayrıca bir mazbata hazırlanacaktır. Bu mazbatada düzenlemenin sebebini bildiren görüşler yer alacaktır. Ayrıca hazırlanan mazbataya "Meclis-i Tanzimat'ta dahi tasdik olmuştur" ibaresi yazılarak aza tarafından mühürlenecektir.

Nezaret ve dairelerin kendi işlerine yönelik yaptıkları düzenlemeler Meclis-i Tanzimat'ta görüşülürken düzenlemeye yönelik bazı maddelerin değiştirilmesi veya yenilenmesi lazım gelir ise bu iş ilgili nezaret ve dairelerin temsilcileriyle birlikte yapılacaktır. Bu düzenleme sonunda düzenlenecek mazbataya yapılan değişikliklerin sebebi ve değiştirilen ve yenilenen maddeler teker teker yazılacaktır. Son olarak mazbata suretinin üstüne işaret ve mühür edilecektir.

Meclis-i Ali Tanzimat'ta hazırlanan düzenleme Meclis-i Ali Vükela'ya sunulacaktır. Sunulan bu rapor Meclis-i Vükela'da tamamıyla kabul olursa ya da maddelerden bazılarında değişiklik yapılması uygun görüldüğünde raporun zeyline düzeltilen maddeler ve bu maddelerin düzeltilme sebebi yazılarak Meclis-i Tanzimat'a ait takrir ve nizamname layihası ile birlikte padişaha sunulacaktır. Padişah nizamname suretini değerlendirerek bir hatt-ı hümayunla ne yönde hareket edilmesine karar verecektir. Bu şekilde değerlendirilen nizamname suretleri padişahdan döndüğü gibi Meclis-i Tanzimat'a gönderilecektir.

Meclis-i Ali Tanzimat'ta her bir nezaret ve dairenin bir evrak çantası bulunacaktır. Padişahın emriyle düsturülamel tutulması gereken düzenlemenin hatt-ı hümayun bulunan aslı hangi nezaret ve daireyle alakalı ise oranın cüzdanına işlenecektir. Meclis-i Tanzimat tarafından muhafaza edilen esbab-ı mucibeyi belirten meclis mazbatası ve nizam layihasının metni her yere mahsus olan meclis ceridelerinde kayıtlı tutulacaktır. Bunun yanında bu kağıtların alt kısmına düsturü'l-amel tutulmasına ilişkin padişah adına bir buyruldu yazılarak nizam suretleri ilgili mahallere gönderilecektir.

Resmi nüshaların ilgili makamlara verilmesiyle beraber birer mühürlü sureti de gerektiği zaman müracaat edilmek üzere tüm nizamât ve kavaninin merkez icrası olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye verilecektir.

Gerek Meclis-i Tanzimat'ta yapılacak çalışmalarda gerekse de diğer makamlarda yapılacak çalışmalarda, nizamnamelerde belirsiz ve farklı anlamlar taşıyacak ifadelerden uzak durulmalıdır. İfadeler kısa, açık ve kolay ibarelerle yazılmalıdır.

Meclis-i Tanzimat tarafından kanun ve nizamata dair yapılan çalışmalar tamamlandıkça Takvim-i Vekayi'de neşredilecektir. Ayrıca meclis yaptığı kanun ve nizam çalışmalarını mecmua-ı nizamât namıyla bir yerde toplayarak neşredecektir.

Meclisin kanun ve nizamât raporları üzerindeki çalışmaları tamamlama aşamasındaki görüşme usulleri bu şekilde belirlenmiştir. Belirttiğimiz bu ifadeler sekiz maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin asılları şöyledir:¹⁵⁷

On dördüncü madde: Umur-ı cüziye ve külliyyeye dair her nasıl nizam tanzim olunur ise yapılacak her bir nizam doğrudan doğruya Meclis-i Tanzimat'ta müzakere olunmuş ise ol nizamın vazını mucib olan esbab ve mevadd-ı müteferruası hakkında olan mütalaat bir mazbatada ayrıca beyan olunup ve asıl nizam birinci ve ikinci ve üçüncü olarak ayrı ayrı ve made be madde ve içinde hiç başka lakırdı olmayarak layiha suretinde bir başka kağıda yazılıp mazbatasına merbuten takdim kılınacaktır.

On beşinci madde: Her bir nezaret ve dairenin kendi umuruna dair yapıp takdim ettiği nizam layihaları Meclis-i Tanzimat'a havale olundukta tedkikat-ı lazimesi bil-icra esas veyahut mevadd-ı müteferruası tamamıyla kabul ve tasdik olduğu halde kabulünü icab ettiren esbab ayrıca bir mazbata yazılıp ve layihanın zeyline dahi mevadd-ı munderice Meclis-i

¹⁵⁷ BOA, İMMS, 4/130; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri 1, s. 8-9; Takvim-i Vekâyi No: 519

Tanzimat'ta dahi tasdik olmuştur deyu bir şey tahrir ile aza tarafından temhir olunup gelen takrir ve layiha mazbata meclise merbuten takdim kılınacaktır.

On altıncı madde: On beşinci madde de beyan olunan nizam layihalarından Meclis-i Tanzimat mütalaasınca bazı mahalleri tağyir ve tebdil ve tadil olunmak lazım gelenler oldukça evvel emirde müteallik olduğu mahallin nazır ve memuru ile muhabere olunup ve mecliste birleşilip tağyirat-ı mansureye karar verildikde Meclis-i Mezkûr tarafından ol babda yapılacak mazbataya esbab-ı tağyir ve tebdil ber-vech-i tafsil derc olunacak ve layiha-i maruzanın tebdil olunan madde veyahut maddeleri dahi zeyline yazılacak ve bu suretle kabul olunduğu alına işaret kılınıp temhir ve mazbatasına merbuten takdim kılınacaktır.

On yedinci madde: Meclis-i Tanzimat'tan takdim olunan mazbata ve nizam layihaları Meclis-i Ali Vükela'da dermiyan-ı müzakere kılınıp tamamıyla kabul olunur ise haliyle bırakılarak veyahut mevadd-ı mündericesinden bazılarının tadil ve tahvili tensib olduğu halde zeyl-i layihaya tashih olunan mevadd yazılarak ya tamamıyla kabulüne veyahut tadilatını icab ettiren mütalaatın arz ve istizaniyle Meclis-i Tanzimat mazbatası ve takrir var ise onunla nizam layihaları hak-pay-ı hümayun hz. Hilafetpenahi ref ve takdim ile nezd-i hakayık ... Cenab-ı mülukanede rehin-i hayyiz tasvib ve nizam kağıdının balası mucibince amel olunmasını havi hatt-ı hümayun-ı şahane ile tevşih buyrulduğu halde evrak-ı mütekaddime avdet ettiği gibi Meclis-i Tanzimat'a ita olunacaktır.

On sekizinci madde: Meclis-i Tanzimat'ta her bir nezaret ve dairenin bir cüzdanı ve bunların dahi bir mazbatası olarak bend-i sabıkta muharrir olduğu üzere irade-i seniyye-i cenab-ı padişahinin taallukuyla düsturü'l-amel tutulması lazım gelen nizamın hatt-ı

hümayunla olan aslı herhangi tarafa müteallik ise oranın cüzdanında ve Meclis-i Tanzimat'ta hıfzolunup esbab-ı mucibeye havi olan meclis mazbatasıyla nizam layihasının metni her yere mahsus olan meclis ceridelerine kayd ile mevadd-ı nizam ayrı ayrı kağıtlara yazılarak ve zirlere meclise mahsus olan mühürle temhir kılınarak zeyline balada muharrir mevadd-ı nizamiyenin düsturu'l-amel tutulmasına irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi şeref-südur buyrulduğuna dairbir buyruldu yazılıp balasına sahh-ı âli olunduktan sonra müteallik olduğu mahalle gönderilecektir.

On dokuzuncu madde: Madde-i sabıkada beyan olduğu üzere nizamın nüsha-i resmiyeleri müteallik mahalle verilmesiyle beraber birer suret-i mahsuresi dahi kayd ve hıfz ve lede'l-iktiza müracaat etmek üzere kaffe-i nizam ve kavaninin merkez icrası olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'ye ita kılınacaktır.

Yirminci madde: Gerek Meclis-i Tanzimat'ta doğrudan doğruya yapılacak ve gerek sair yerlerde layihalar tanzim olunacak nizamnameler mübhem ve mana-ı muhtelifeye havi olan kelimat ile yazılıp vazih-ı tabirat ve kolay ve kısa ibareler ile yazılacaktır.

Yirmi birinci madde: Yeniden vaz' olunan veyahut tecdid ve ıslah kılınan nizam çıkıtkca aynen Takvim-i Vekayiye dercele neşrolunup beher sene içinde yapılan nizam dahi Meclis-i Tanzimat marifetiyle bit-tertib birbirine zeyl olarak mecmua-ı nizam namıyla muhtelifede tab ile neşrolunacaktır.

Bu maddelerle belirlenen usullerle Meclis-i Âli Tanzimat'ın hazırlamakla yükümlü olduğu kanun ve nizamname taslaklarına Meclis-i Âli Umumi'ye gönderilmeden önce son halini vermek amacıyla gerçekleşecek toplantılarda izlenecek usuller belirtilmiştir. Bu açıklamalardan sonra meclis dahili nizamnamesinde meclisin önemli görevlerinden olan muhakeme yetkisinde izleyeceği yol çeşitli esaslara bağlanmıştır.

D. Faslı Usul ve Suret-i Muhakemat

Bu bölümde Meclis-i Âli Tanzimat'ın yargılama esnasında bağlı olduğu usuller maddelerle belirtilmiştir. Yargılama görevi Meclis-i Âli Tanzimat için önemli bir yetkidir. Bu önem meclisin yargılama görevinin yüksek rütbeli devlet adamlarına yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Yargılama esnasında izlenecek yol dokuz madde ile belirlenmiştir. Bu maddeleri şöyle açıklayabiliriz:

Meclisin görev ve yetkilerini belirten nizamnamenin on altıncı maddesinde belirtildiği üzere¹⁵⁸ Meclis-i Âli Tanzimat'ta yargılanacak olan kişi, padişah'tan gereken izin geldikten sonra meclise davet edilecektir. Mecliste hazır bulunan kişiye hakkında isnad olunan her ne ise yüzüne okunacaktır. Bu uygulamadan sonra yargılanan kişinin yüzüne okunan belge kişiye gönderilecektir.

Kişiye ait dava kağıdı gönderildikten sonra yargılama günü meclisçe karar verilecektir. Ancak tayin edilen gün yargılanacak kişinin müdafaasını hazırlaması sebebiyle kişinin talebine göre tehir edilebilecektir. Bu hak üç günle sınırlıdır.

Meclis hakikati ortaya çıkarmak için dava ile ilgili ihtiyaç gördüğü her türlü evrakı nereden temin etmek gerekiyorsa ya da her kimden bu konu hakkında bilgi almak gerekiyorsa meclise davet etmeye hakkı vardır. Yargılanacak kişi kendi savunması için başvuracağı şahitlerin adını, yerini ve niteliğini mahkemenin her oturumunun başlangıcında mahkemeye haber vermeye mecburdur.

Davalının gerek lehinde gerekse aleyhinde şahitlere ihtiyaç duyulduğunda meclise davet edilen şahitlere yalnızca doğruyu anlatması üzerine yemin ettirilecektir. Bu işlemten sonra şahitler ayrı ayrı dinlenecektir.

¹⁵⁸ “Vükeladan birisinin muhakemesi iktiza eyledikte Meclis-i Tanzimat'ın memuriyetini emr-i mahsusan irade-i seniyye-i cenab-ı mülukane müteallik ve şeref-sudur buyrulup karar-ı muhakemesi dahi Meclis-i Vükela'da tedkik ve kabul ve tasdik olunduktan sonra emr-ü ferman hazret-i şehinşahi şeref-sunuh buyrulmadıkça meriü'l-icra olamayacaktır.” BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri** 1, s. 8-9

Davalının ve mahkemede dinlenen şahitlerin ifadeleri kayıt altına alındıktan sonra kendilerine okunarak imzaları istenecektir.

Davalı, meclis tarafından hazırlanan ve hakkında iddia olunan suçlamaları bildiren kağıda yazılı cevap vermek isterse ise buna hakkı olacaktır. Ancak bu yazılı cevap ile yetinilmeyip davalı mecliste de sorgulanacak ve kendisini müdafaa edecektir.

Davalı sorgulanırken gerek meclis heyet gerekse meclis azaları yargılama hakkında rey beyan etmeyerek yalnızca soru sormakla yetkilidirler. Davalı da yalnızca kendisine sorulan sorularla ilgili cevap vererek soruya ait olmayan açıklamalar yapmayacaktır. Aynı usul şahitlerin dinlenilmesi esnasında da izlenecektir.

Davalının sorgulanması, şahitlerin dinlenilmesi ve dava ile ilgili belgelerin incelenmesi tamamlandığında davalının suçlu olup olmadığı önce meclis riyaleti tarafından oylanacaktır. Bu usul meclis azalarının teker teker dinlenilmesi ile yerine getirilecektir. Oylama gerçekleştirildikten sonra riyalet tarafından bir kağıda davalının mücrim yada beriü'l-zimme (zimmetinde bir şey olmayan) diye iki ifade yazılıp mecliste yargılamayı yapan her kişi istediği ifadenin altına imza atacaktır. Bu işlemten sonra meclis oy birliği yada oy çokluğu ile neye karar verdiyse bu yönde davalıya karar açıklanacaktır.

Yargılama bittikten sonra davanın ayrıntısına ilişkin bir tutanak hazırlanacaktır. Karara muhalif üyelerin muhalefet sebepleri de bu tutanakta bulunacaktır. Tutanak hazırlandıktan sonra azalar tarafından imzalanarak tutanak gerekli makama sunulacaktır.

Muhakeme esnasın davalının meclis azasından hiç kimse ile haberleşmesi veya konuşması uygun görülmemiştir.

Belirttiğimiz maddelerin asılları ise şu şekildedir:¹⁵⁹

¹⁵⁹ BOA, İMMS, 4/130, Meclis-i Tanzimat Defteri 1, s. 9-10; Takvim-i Vekâyi, No: 519

Yirmi ikinci madde: Vezâif-i meclis nizamnamesinin on altıncı maddesinde beyan olunduğu vechle Meclis-i Tanzimat'da muhakeme olunacak zat bu babda şerefsüdur buyrulan irade-i seniyye-i hz. Padişahi vürud eyledikde meclise davet olunup hakkında ... ve isnad olunan ... her ne ise meclisçe bir kağıda yazılıp kendisine kıraat olunduktan sonra yeddine ita olunacaktır.

Yirmi üçüncü madde: Bend-i sabıkta beyan olunduğu vechle müddei-i aleyh olan zat hakkında dava olunan töhmet kağıdı verildikten sonra yevm-i muhakemesi meclisçe tayin olunacaktır. Fakat esbab-ı müdafaasını istihzar etmek için müddei-i aleyh ister ise nihayet üç gün muhakemenin tehiri caiz olacaktır.

Yirmi dördüncü madde: Hakikat hali meydana çıkarmaya salih olabilecek her güne evrak ve senedat her nerede bulunabiliyor ise celbe ve her kimden tahkik etmek kabil ise onu davete meclisin istihkakı olacaktır. ... kendi hakkında ... olunan töhmetden beraat-i zimmetini isbat kasdıyla şahid ikamesine talep olduğu halde getireceği şahitlerin namını ve mahallini ve keyfiyetini muhakemenin ibtida ki meclisten meclise haber vermeye ve kaydettirmeye mecbur olacaktır.

Yirmi beşinci madde: Müddei-i aleyhin gerek aleyhinde ve gerek lehinde şahid istima'ına ihtiyaç görünür ise şahitler kendilerinden sual olacak şeylerde doğruyu katen ... ve bir vechle hilafı irtikab etmeyeceklerine evvel emirde tahlif olunduktan sonra ayrı ayrı istima' olacaktır.

Yirmi altıncı madde: Müddei-i aleyhin ifadat-ı vakıası ve şahitlerin teligatı tahriren mazbata ile kendilerine kıraat olunacak ve imza dahi ettirilecektir.

Yirmi yedinci madde: Müddei-i aleyh hakkında iddia olunan mübeyyin meclisten verilmiş olan kağıda tahriren cevap vermek

ister ise buna mezun olup fakat yalnız bu cevap tahriri ile iktifa olunmayıp kendisi yine bizzat istintak ve müdafaa olunacaktır.

Yirmi sekizinci madde: Müddei-i aleyh olan zat istintak olunurken azadan kimse maddenin ne lehinde ve ne de aleyhinde beyan-ı rey etmeyip gerek heyet-i meclis ve gerek azası yalnız sual iradına memur ve müddei-i aleyh dahi yalnız kendisine irad olunan suallere cevap verip hudud-ı hariç bahse girmemeye mecbur olacaktır. Ve şahit istima'ında dahi bu kaideye riayet olunacaktır.

Yirmi dokuzuncu madde: Müddei-i aleyhin istintakı ve şuhudun istima'ı ve evrakın tedkikatı icra ile tekmil oldukça müddei-i aleyhin ... olup olmadığı evvela riyaset tarafından yegan yegan azaya sual olunup her birinin diyeceği anlaşıldıktan ve riyaset tarafından dahi beyan-ı rey olunduktan sonra bir kağıdın bir tarafına müddei-i aleyh ... olunan ... ile mücrimdir ve diğer canibine beriü'l-zimme deyu iki fıkra yazılıp herkes dilediği fıkranın altını temhir için azaya arz ile herhangi tarafta ba-ittifak ve yahut ekseriyet-i ara görülüyor ise ol tarafa yani müddei-i aleyhin beriü'l-zimme olmadığına veyahut ... hükmolunacaktır.

Otuzuncu madde: Madde-i sabıkada beyan olunan suretle hükmolunduktan ahval-i müteferruasını havi bir mazbata yazılıp verilen karar ekseriyet-i ara ile olur ise ekseriyete muhalif olan azanın sebep-i muhalefetleri dahi derc olunup umum-ı aza tarafından bi-l-temhir ... kınama ve hükme sened olan sair evrak ile takdim kılınacaktır.

Otuz birinci madde: Esna-yı muhakemede müddei-i aleyhin heyet-i meclisin haricinde olarak meclis azasından hiç kimse ile mülakat ve muharebesi caiz olmayacaktır.”

Meclis-i Âli Tanzimat'ın yargılamaya ilişkin işleyiş usulü bu şekildedir. Bir yargılamadan beklenilecek temel uygulamaların bu maddelerde yer aldığını söyleyebiliriz. Meclisin sağlıklı bir şekilde yargılama yapabilmesi amacıyla istediği evrak ulaşabilme, istediği kişileri dinleme gibi yetkileri önemlidir. Bu durum meclisin yargılamaya ilişkin vereceği kararın daha tatmin edici olmasını sağlayacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT'IN FAALİYETLERİ (1854-1861)

I. İDARE ALANINDA DÜZENLEMELER

Genel olarak bahsettiğimiz üzere Meclis-i Âli Tanzimat Osmanlı Devlet idaresinde teşkil edildiği andan itibaren, yürürlükte olan kanunları incelemek, düzeltmek, gerekli görülenleri ilga etmek ve mümkün olduğunca yerlerine yeni kanun ve nizamât önerileri hazırlamakla yükümlü tutulmuş bir yüksek meclistir. Meclise yüklenen görev ve vazifelerden de anlaşılacağı üzere meclisin varlığından ve çalışmalarından önemli yararlar umulmuştur. Bu beklentinin doğal bir sonucu olarak, içinde yüksek rütbeli ve tecrübeli devlet adamlarını barındıran Meclis-i Âli Tanzimat'ın kanun ve nizamât raporları hazırlamakta önemli çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Meclis Osmanlı Devlet teşkilatında yer alan birimler hakkında düzenlemeler yapmakla birlikte Osmanlı toplumunu yakından ilgilendiren ve toplumun bütününe etkileyen düzenlemelerde de bulunmuştur. Bu bölümde meclisin etkin olduğu süre içerisinde yapmış olduğu çalışmalardan örnekler vererek bu görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız. Ayrıca bir reform meclisi kimliğine sahip Meclis-i Âli Tanzimat'ın yaptığı çalışmalarla, Osmanlı Devlet teşkilatındaki yerini daha net algılayabileceğiz. Ayrıca yapılan bu çalışmalar bize Osmanlı Devleti'nde yaşanan aksaklıkların hangi birimlerde yoğunlaştığını ve daha çok hangi birimlere yönelik düzenlemeler yapıldığını göstererek, Meclis-i Âli Tanzimat'ın Osmanlı Devlet yönetiminde yaşanan hangi aksaklıklara teşhis koyduğunu da gösterecektir.

A. Meclis-i Âli Umumi Nizamnamesi¹⁶⁰

Meclis-i Âli Umumi, 1839 yılında¹⁶¹, Gülhane Hattı'nın ilanı ile birlikte kurulan, devlet işlerinin görüşüldüğü ve önemli kararların alındığı yüksek bir danışma meclisidir.¹⁶² Meclis-i Âli Umumi 1854 yılında nizamnamesi hazırlanana kadar Bâb-ı Ali ve Meclis-i Vâlâ'dan oluşan yüksek rütbeli azaları bulunan bir genel kurul niteliğinde varlığını sürdürmüştür.¹⁶³

Meclis-i Âli Tanzimat tarafından 1854 yılında hazırlanan bir düzenlemeyle Meclis-i Âli Umumi'ye önemli görevler yüklenmiştir. Meclis-i Âli Umumi hakkında hazırlanan nizamname on beş maddeden oluşmaktadır. Bu düzenlemeyle birlikte Meclis-i Âli Umuminin yetki ve görevleri maddelerle genel olarak şu şekilde tayin edilmiştir¹⁶⁴:

Meclis-i Âli Umumi, Meclis-i Âli Tanzimat'ın hazırladığı kanun ve nizamname layihalarını incelemek üzere toplanacaktır. Meclis-i Âli Umumi'de tasdik olunan kanun ve nizamname layihaları padişaha sunularak onay alınacaktır. (md. 1)

Meclis-i Âli Umumi, sadaretle toplanacaktır. Bu toplantılar Meclis-i Vükela dahil olan devlet adamları, Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzimat azalarıyla beraber Bâb-ı Âli'de görev yapan devlet adamlarının katılımıyla icra edilecektir. (md.2) Ayrıca bu toplantılar ancak Meclis-i Tanzimat tarafından hazırlanan kanun ve nizam layihalarının görüşülmesi amacıyla yapılacaktır. (md. 3)

Bu maddeler Meclis-i Âli Umuminin genel niteliğini ortaya koyacak niteliktedir. Bu üç maddeden meclisin görevleri hakkında genel bir fikir sahibi

¹⁶⁰ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1**, s. 4,

¹⁶¹ **Takvim-i Vekâyi**, No: 188 (18 Şevval 1255)

¹⁶² Meclis-i Umumi hakkında geniş bilgi için bakınız: Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 67-71

¹⁶³ Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dev...**, s. 68

¹⁶⁴ Nizamnamenin tam metni için bakınız: BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1**, s. 4

olabiliriz. Nizamnamenin devamında mecliste gerçekleştirilecek toplantılarda izlenecek usul açıkça belirtilmektedir.¹⁶⁵

Meclis-i Âli Umumi'nin yetkileri hakkında şunu söylemek gerekir ki Meclis-i Âli Umumi'nin aldığı kararlar padişaha sunularak onay beklenecektir. Padişahın kabulü halinde kanun ve nizamnameler işler hale gelecektir. Aksi takdirde düzenlemenin yürürlüğe girmesi söz konusu değildir.

Meclis-i Âli Umuminin genel olarak nizamnamesi incelendiğinde meclisin yüksek bir karar mercii olduğunu görebiliriz. Meclis kendisine Meclis-i Tanzimat tarafından gönderilen nizamnameleri incelemek ve bu tasarılar hakkında karar vermekle yükümlüdür. Bünyesinde barındırdığı önemli kurumlardan kişilerle alınan bu kararlar devletin genel görüşünü temsil eder nitelikte olduğu da görülmektedir. Bu durum meclisin Osmanlı Devlet teşkilatında edindiği önemli mevkiyi de göstermektedir.

B. İhtisab Nezaretinin Şehramenetine Tahvili¹⁶⁶

İhtisab Nezareti 1271 yılında Meclis-i Tanzimat tarafından yapılan bir düzenlemeyle ilga edilmiştir. Bu kurumun yerine Şehremaneti adıyla bir memurluk oluşturulmuştur.

¹⁶⁵ Toplantılarda izlenecek usul nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Kanun ve nizamname layihalarına ait maddelerinin hem genel olarak hem de madde ve madde değerlendirilmesi, azaların görüşlerini açıkça söyleyebilmeleri, oylama usulleri hakkında detaylı bilgiler nizamnamede yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak şu maddeleri verebiliriz:

6. madde: “Meclis-i Ali Umumi akdolundukta ibtida Meclis-i Âli Tanzimat’ın mazbatası ve sonra layihası kıraat olunub ol maddenin cihet-i umumisi üzerine meclisin mütalaası sual buyrulub cihet umumi üzerine bahis olunduktan sonra nizamname layihasının her bir maddesi üzerine mübahese olunacaktır.”

8. madde: “Nizamname layihasının bir maddesi üzerine bir itiraz ve rey irad olundukta bunun cevabı Meclis-i Tanzimat’a aid ise hazır bulunan Meclis-i Tanzimat azasından birisi cevap vermeye me’mur buyurulub vuku’ bulan mübahese üzerine Meclis-i Ali Meclis-i Tanzimat’ın karar ve suret-i tahririni kabul eder ise ibka olunacaktır. Ve eğer sahib-i reyin itiraz ve mütalaasını Meclis-i Âli kabul eyler ise evvel mütalaa üzerine bahsolunub ittifak veya ekseriyet ile ne suret kabul olunur ise ona karar verilecektir.”

¹⁶⁶ BOA, **Ayniyat Defteri**, No: 1723, (Şehremanetine aid nizamatin aynen kayıd defteri), s. 2; **Takvim-i Vekâyi**, No: 529, 2 Zilhicce 1271,

Meclis-i Tanzimat tarafından hazırlanan nizamname on dört maddeden oluşmaktadır.¹⁶⁷ Nizamnamede Şehrameneti'nin Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin nezaretine bırakıldığı belirtilmiştir.¹⁶⁸

Şehremaneti için hazırlanan nizamnameye göre bu kurumun görev alanı genel olarak şu şekilde belirtilmiştir:

Şehrameneti, Dersaadetin her türlü zaruri ihtiyaçlarını temin etmekle görevlendirilmiştir. Her türlü eşya, erzak, hububat vb. ya da kömür, odun gibi temel ihtiyaç maddelerinin temininden sorumludur. Yani İstanbul'a yeterli miktarda temel ihtiyaç maddelerini sağlamak şehremanetinin görevidir.

Ayrıca şehremaneti memurları pazarları kontrol etmek yani denetlemekle de yükümlüdür.¹⁶⁹

Şehremanetinin teşkiliyle beraber şehir meclisi namıyla bir mecliste oluşturulmuştur. Bu meclisin reisine Şehremini unvanı verilmiştir. Bu mecliste şehremini ve iki muaviniyle birlikte İstanbul'da oturan ve her sınıf tebaadan olmak üzere seçilecek on beş kişi üye olarak bulunacaktır.¹⁷⁰

C. Nüvvab Hakkında Nizamname¹⁷¹

Nüvvab hakkında hazırlanan nizamname, şer'i hukuka ilişkin yargılamalarla mükellef olan kadırlara naiblik¹⁷² edecekler hakkında bir

¹⁶⁷ Nizamname için bakınız: BOA, **Ayniyat Defteri** No:1723 (Meclis-i Tanzimat Ceridesidir. Şehremanetine aid nizam), BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 21

¹⁶⁸ "İhtisab Nezareti ilga olunarak yerine şehrameneti namıyla bir memur tayin olunub Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin nezaret-i umumisi tahtında bulunacaktır."

¹⁶⁹ "Eşya ve erzakın is'ar ve rayicine bakılmak ve nizam-ı sevkıyeye nezaret etmek üzere şehremanetiyle muavinleri Pazar ve esvakda ...-u güzar eyleyecektir." (md 14)

¹⁷⁰ "Şehreminin maiyetinde ve riyaset-i tahtında olarak şehir meclisi namıyla bir meclis olup işbu meclis reisi bulunan şehremini ve iki muavinden başka Dersaadette mütemekkin her sınıf tebaa-i şahanenin ve esnafın muteber ve mutemedlerinden on iki kişi alınarak reis ile beraber on beş azadan mürekkeb olacaktır." (md 5)

¹⁷¹ BOA, **Ayniyat Defteri**, No: 1722, (Fetvahaneye aid nizamın aynen kayıd defteri, s. 6, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1**, (1854-1861), s. 21

düzenlemedir. Bu düzenleme on iki maddeden oluşmaktadır. Bu düzenlemeyle kadılar ehliyet ve rütbelerine göre belirli sınıflara ayrılarak, bu sınıflar hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

Bu nizamnameye göre, naibler rütbe ehliyetlerine göre beş sınıfa ayrılarak her kişinin rütbesine ve sınıfına göre yerlerde görev alacaklarından bahsedilmiştir. Eğer bir memur kendinin üstünde bir sınıfa mahsus olan bir yerde görev alınırsa bu talep dikkate alınmayacaktır. Bu konu hakkında her hangi bir taraftan meydan gelecek iltimas ve rica da dikkate alınmayacaktır.¹⁷³ (bend 1)

Oluşturulan rütbe ve sınıflar şöyledir:

Hizmetlerinde faydalı olan ve dirayet sahibi mevali-i (Mevleviyyet payesine ulaşmış sarıklı âlimler¹⁷⁴) feham ve kübbar-ı müderrisin kişiler birinci sınıfta bulunmaya hak kazanacaklardır.

Ehliyet bakımından birinci sınıftakilerin iznini kazanan mevali-i devriye ve müderrisin ile her yönden istihkakı bilinen ve görülen kadılar ikinci sınıfta,

Kabiliyetleri sınavla ortaya çıkan ve ikinci sınıftan belli kadıların iznini kazanan mevali ve müderrisin üçüncü sınıfta,

Üçüncü sınıfa yetenekçe yakın olanlar dördüncü sınıfta,

Bu sınıflarında altında bulunan ve on ikinci maddede beyan olunduğu üzere (Şer'îye mahkemelerinde talim gören ve yeteneklerinin uygunluğuna yönelik bulunduğu makamdan mühürlü bir ilmuhabere sahip olan kişiler)

¹⁷² Naib: Vekil, Kadı vekili, Bir kazayı arpalık suretiyle deruhde etmiş olan zata vekâlet mahallinde kadılık eden memur-ı şer'i. Şemseddin Sami, **Kâmus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1996 s. 1453

¹⁷³ “Umur-ı Niyabet-i Şer'îye de istihdam olunan nüvvab efendiler ehliyet ve rütbe itibarıyla sunuf-ı hamse üzerine tetrib olunub her bir sınıf için hal ve rütbesine münasib bilad ve kazalar tahsis olunarak bundan böyle her bir sınıf kendüye mahsus olan kazalar niyabetlerine bi-t-tayin sınıf-ı ahire mahsus olan kazalar niyabetlerine tayin olunmayacaktır ve bu suretde bir sınıf dahilinde bulunan nüvvabın fevklerinde olan sınıfa mahsus niyabet talebine salâhiyeti olmayacağından bu hususda ... hiçbir taraftan rica ve iltimas vuku' bulmayacak ve kabul olunmayacaktır.”

¹⁷⁴ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 23. Baskı, Ankara, 2006 s. 634

imtihandan sonra bu yolu seçen kişiler de beşinci sınıfta yer almaya hak kazanacaklardır.¹⁷⁵ (bend 2)

Nizamnamenin devamında naiblerin yer aldığı sınıflara yönelik açıklamalar devam etmektedir. Naiblerin sınıflarının ve rütbelerinin yükselmesi veya düşmesinin hangi şartlar da oluşacağı açıklanmaktadır.

D. Mecalisin Tevsii ve Umumuna Şamil Olmak Üzere Nizamnamedir¹⁷⁶

Bu nizamname yirmi altı maddeden oluşmaktadır. Tanzimat-ı Hayriye'den beri teşkil edilen meclislerin vazifelerini yerine getirdikleri belirtilip gereklilik gösteren ıslahatlar için meclislerin mevcut nizamlarının daha da genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu meclislerde görev alan azaların hangi vasıflara sahip olması gerektiği de belirtilmiştir.¹⁷⁷

Nizamnamenin genelinde meclislerde meydana gelecek toplantılarda izlenecek usullerin bulunduğu dikkati çekmektedir. Örnek olarak toplantılarda konuşulan düzenlemelerin oy birliği ve oy çokluğu esasına göre kabul edilmesi, meclislere havale olunan dosyalar dışında başka dosyaların tartışmaya konulmaması, toplantı sırasında kimsenin yerini terk etmemesi, konuların önem sırasına göre görüşmeye açılması, oy verecek kişilerin baskı altına alınmamasını verebiliriz. Bununla birlikte düzenlemelerin hazırlanıp

¹⁷⁵ “Bi-l-istihdam vücuhla dirayet ve istihkakları nümayan olan mevali-i feham ve kübbar-ı müderrisin-i kiram sınıf-ı evvel ve bi-hasebü'l-ehliye bunların mezunu bulunan mevali-i devriye ve müderrisin ile min küllü'l-vücuha istihkakı maruf ve meşhud olan eşraf-ı kudat sınıf-ı sani ve hidemat-ı şer'iyede istihdamları mesbuk olmayub bu defa lede'l-imtihan kabiliyyet ve isti'dadları zahir olacak mevali ve müderrisin ile sınıf-ı saniden ma'dud olan eşraf-ı kudatın min cihetü'l-ehliye ve mezunu olanlar sınıf-ı salis ve bunlara isti'dadca karib bulunanlar sınıf-ı rabi ve bunların dahi ... olanlar ile atü'z-zıkr on ikinci bend de beyan olunduğu minval üzere ba'de'l-imtihan sil-i nüvvaba sülûk eden zevat sınıf hamis itibar olunacaktır.”

¹⁷⁶ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 34; **Takvim-i Vekâyi**, No: 544, 15 Zilhicce 1272

¹⁷⁷ “...umur-ı sunuf-ı tebaa-yı saltanat-ı seniyye için teşkil buyurulmuş olan mecalise nizamat-ı lazime ve mukteziye vaz' olunmuş ise de an be an icrasına himmet buyurulan ıslahat-ı icabiye münasebetiyle nizamat-ı mevcude-yi mecalisin daha bazı mertebeye tevsii ve teyidiyle vezaif-i mertebe-yi azanın tayin ve tarifi iktiza-yı halden bulunduğu mebni el-halet-ü-hazihi cereyan etmekte olan nizam ve bundan böyle ittihazı lazım gelen usul ve hareketin derc ve beyanıyla mecalisin husus ve umumuna şamil olarak müceddeden kaleme alınan nizamnamedir”

gerekli makamlara gönderilmesi ve yürürlüğe girmesi gibi bürokratik işlemlerde nizamnamede yer almaktadır. Düzenlemenin esas önemi tüm meclislerin genelini kapsayan bir düzenleme olmasıdır ve birliği ifade etmektedir. Bu yönden İşlemlerin birlikte, daha hızlı ve daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla bu düzenlemenin yapıldığını söyleyebiliriz.

Örnek olarak şu maddeleri verebiliriz:

“Meclis azalığında en ziyade aranılacak sıfat-ı lazıme mutlaka her şeyde istikamet üzere rey ve mütalaasını beyan etmek ve şuna buna riayet ve muhafaza-yı menfaat mütalaasıyla vechen min-el-vücûh rey-i müstefimden udûl ve inhiraf etmemek ve her halde ve cem’i umurda hakkaniyetten ayrılmamak kazıyyeleridir...” (md. 1)

“Makam-ı riyasetten havale olunmayan evrak ve mesalihi meclisler kabul etmeyecek ve mecalise havale olunan mevadd ve evrak sırasıyla mevki-yi müzakereye konulub en ziyade mühimi hangisi ise ibtidanın takdim ve alenen kıraatı ile müzakeresine mübaşeret olunarak diğerleri dahi tehir olunmayacaktır ve müzakereye konulacak evrakın kıraat ve yahud mealinin ifadesi hitame-i reside oldukda aza-yı mevcud ol maddeyi layıkıyla dinleyip onun üzerine birer birer beyan-ı efkar eyleyerek müzakere nihayet bulmadıkça diğer maddenin müzakeresine şuru’ olunmayacaktır.” (md. 2)

E. Arazi Kanunnamesi¹⁷⁸

Arazi kanunnamesi yüz otuz iki maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler bir mukaddime ve üç babla halinde ifade edilmiştir. Mukaddime bölümü yedi maddeden oluşmaktadır ve bu bölümde mevcut topraklar sınıflandırılır ve tanımlanır. Birinci bab 82 maddeden oluşmaktadır ve bu bölümde miri arazi ile ilgili meseleler ele alınmıştır. Dört fasla ayrılarak, Miri arazinin tasarrufu, ferağı (başkasına bırakma), intikali ve mahlulati (mirasçısı olmadığı için evkafa ve miriye kalan miras) ile ilgili meseleler açıklanmıştır. İkinci bab on iki maddeden oluşmaktadır ve metruk ve mevat adıyla tanımlanan topraklara ait hükümleri içerir. Üçüncü babda ise 27 madde bulunmaktadır ve teferruata ilişkin meseleler anlatılmaktadır.

Arazi kanunnamesinin bazı maddeleri şunlardır:

“Memalik-i Devlet-i Âliyye’de olan arazi beş kısımdır. Kısım-ı evvel, arazi-i memluke, yani ber-vech-i mülkiyet tasarruf olunan yerlerdir. Kısım-ı sani miriyedir. Kısım-ı salis arazi-i mevkufedir. Kısım-ı rabi arazi-i metrukedir. Kısım-ı hamis, arazi-i mevatdır. (md. 1)

Arazi-i memluke dört nev’idir. Nev’-i evvel kura ve kasabat derunlarında bulunan arsalar ve kenarında bulunubda tetimme-i sükna itibar olunan nihayet nısf dönüm mikdarı yerlerdir. Nev’-i sani arazi-i miriyeden bi-l-efraz mesâg-ı şer’iye binaen envai veche mülkiyet ile tasarruf olunmak üzere temlik-i sahih ile temlik olunmuş olan arazidir. Nev’-i salis, arazi-i öşriye ve nev’-i rabi arazi haraciyedir ki mesela hin-i fetihde ganimine tevzi’ ve temlik olunan arazi-i öşriye ve gayr-ı Müslim olan asıl yerlileri yerlerinde takrir ve ifa kılınan yerlere arazi-i haraciye denilir... (md. 2)”

Arazi kanunnamesi Tanzimat dönemi oluşturulan önemli kanun faaliyetlerinden biridir. Önemi ise şuradan kaynaklanmaktadır: *“Bu devir icaraatının (Tanzimat Devri) bu sahada an’anesi olan orijinal bir hukuk*

¹⁷⁸ BOA, İ.DH., 1289/101456, **Düstur**, 1. Tertip, c. 3, s. 16,

sitemine dayanan ve tamamen taklit eseri olmıyan muntazam bir Arazi vücade getirmek teşebbüsünde bulunmuş olmasıdır.”¹⁷⁹

Arazi kanunnamesi Tanzimat’tan sonra meydana getirilmiş en orijinal ve en yerli kanundur. Kanunname hazırlanırken batı mevzuat ve düşüncesinden etkilenilmemiştir. Tamamen şer’i hukuka göre hazırlanmıştır.¹⁸⁰ Bu düşünceler arazi kanunnamesinin değerini ve önemini ortaya koymaktadır.

II. YARGI ALANINDA DÜZENLEMELER

A. Men’i İrtikâba Dair Ceza Kanunnamesi¹⁸¹

İrtikab yani rüşvetin engellenmesi amacıyla meydana getirilen ceza kanunnamesi Meclis-i Tanzimat’ın meydana getirdiği önemli kanunlaştırma faaliyetlerindendir. Meclis-i Tanzimat’ın kuruluşunu ele aldığımız bölümde, padişahın iradesinde rüşvetten oldukça yakındığından ve bu durumun ortadan kaldırılması ve daha başka faaliyetlerde bulunması amacıyla yeni bir meclisin teşkil edilmesini istemekteydi. Bu faaliyetler ışığında da Meclis-i Tanzimat teşkil edilmişti.

Bu kadar önem verilen rüşvet meselesi, Meclis-i Tanzimat’ın ilk faaliyet alanlarından biri olmuştur. Meclisin kurulduktan sonra ilk çalışmalarından biri rüşveti yasaklamaya yönelik bir Ceza Kanunnamesi hazırlamak olmuştur.

Rüşveti engellemeye yönelik ceza kanunnamesinin hazırlanmasına neden olan durumlar Meclis-i Tanzimat’ın layihasında açıkça belirtilmiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ Ömer Lütfü Barkan, “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 417

¹⁸⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 180

¹⁸¹ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854- 1861), s. 12-17, **Takvim-i Vekâyi**, No: 519, 14 Cemaziyel ahir 1271

Bu layiha da irtikab, rüşvet ve devletten çalma yani devleti mali olarak sömürmek olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹⁸³ Layihada rüşvetle ve devletten çalmayla mücadelede hangi cezaların verilmesinin uygun görüldüğü, hangi durumların rüşvet sayıldığı, cezaların hangi durumlara göre artacağı belirtilmektedir.¹⁸⁴ Örneğin rüşvet ile ilgili şu açıklama önemlidir:

“ Rüşvet denilen şey yalnız nakten akçe almak olmayup ligarzin her güna nameşru olan temettu dahi rüşvet olacağından ve mubayaat ve muamelatı saireden adeta rüşveti bu renge koyup tevilat ile akçe almak kabil görüldüğünden bunun dahi men’i lazım gelüp...”¹⁸⁵

Layihada yer alan ceza hükümleri hakkındaki açıklamaların yanı sıra rüşvete tanık olan kişilerin hiç korkmadan ilgili makamlara şikâyet etmesi için, dürüstlüğü teşvik etmek amacıyla bazı önlemler de alınmıştır.¹⁸⁶

Ceza kanunnamesi, fasl-ı rüşvet, fasl-ı sirkat, fasl-ı hedaya ve fasl-ı usul ve mahal-i muhakemat olmak üzere dört bölüm ve otuz maddeden oluşmaktadır. Rüşvet faslında rüşvet için öngörülen ceza hükümlerine, sirkat faslında devletten çalmak yani devlete ait eşyanın veya paranın çalınması durumunda uygulanacak ceza hükümleri, hedaya faslında hediye olarak verilen eşya vesaire hakkında uygulanacak ceza hükümleri ve son bölümde de bu kişilerin yargılamasının hangi mahkemelerde hangi usullerle yapılacağı açıklanmaktadır.¹⁸⁷

Ceza Kanunnamesiyle ilgili maddelerden bazıları şunlardır:

¹⁸² Ceza Kanunnamesi Layihasının tam metni için bakınız: Enver Ziya Karal, "Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler", **Tarih Vesikaları**, S. 1-6, İstanbul, 1941-1942

¹⁸³ "İrtikâp iki kısım olup birisi rüşvet ve diğeri mali devleti sirkat olduğundan...", Karal: "Rüşvetin Kaldırılması...", s. 51

¹⁸⁴ Karal, "Rüşvetin Kaldırılması...", s. 51-56

¹⁸⁵ Karal, "Rüşvetin Kaldırılması...", s. 53

¹⁸⁶ "... Çünkü mürteşiyi defetmek kadar raşinin dahi önünü kesmek lazım gelerek bu cihetle bir âdem kendusine rüşvet arzulundukta veya verildikte başka yerden duyulmaksızın gelür haber veriri ise tahsine seza olacağı gösterilmesinde ehli ırzlığı teşvik ve raşiliği tahvif kazayayı nafiası derkar olmasıyle ..." Karal, "Rüşvetin Kaldırılması...", s. 53

¹⁸⁷ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 12-17

Rüşvet alan kişinin aldığı rüşvete el konulacak ve iki misli para cezasına çarptırılacaktır. Rüşvet alan kişi, Osmanlı tebaasından her kim olursa olsun, milleti, rütbesi ve bulunduğu görev dikkate alınmaksızın, bulunduğu memuriyetten çıkartılacak, rütbeleri alınacak ve maaşı kesilecektir. Rüşvet alan kişi eğer ilk defa bu suçu işlemiş ise bir sene devlet hapishanelerinde tutulacak veya iki sene müddetle sürgüne gönderilecektir.¹⁸⁸(md. 1)

Rüşvet veren kişinin de, milleti, rütbesi ve memuriyeti fark etmeksizin rütbeleri ve memuriyeti elinden alınarak maaşı kesilecektir. Eğer suçu ilk defa işlemiş ise bir sen hapis cezası verilecek ya da iki yıl sürgüne gönderilecektir.¹⁸⁹ (md. 2)

Bununla birlikte raiş yani rüşvet verenle alan arasında vasıta olan kişiler için de aynı cezalar uygun görülmüştür. (md. 3)

Sirkat ile ilgili ise, bu suçu işleyen kişinin yine memuriyetine, rütbesine ve milletine bakılmaksızın rütbelerinin alınmasına ve memuriyetten atılmasına hükmedilmektedir. Ayrıca bu suçu işleyen kimse çaldığının iki misli cezaya çarptırılmasının yanı sıra ya bir sene müddetle kürek cezasına veya üç sene hapis cezasına veyahut beş sene sürgün cezasına çarptırılacaktır. Eğer suçu işleyen kişi devlet memuriyetine ve herhangi bir

¹⁸⁸ “Mürteşi yani gerek bizzat doğrudan doğruya ve gerek adamları marifetiyle bilvasıta rüşvet alan tebaa-i şahaneden her kim ve hangi milletten olursa olsun ve her hangi rütbe ve mansıb ve memuriyetde bulunursa bulunsun ibtida almış olduğu rüşvet kendisinden istirdad ile beraber zecren tamam bir misli daha ahz ve istifa kılına ve bundan maada şahsı mürteşi erbab-ı mansıb ve memuriyetden ise mansıb ve memuriyetinden çıkarılarak ve üzerinde olan rütbe ve tarik ref’ ve maaşı kat’ edilerek bu cünhayı eğer ilk defa olarak işlemiş ise bir sene devlet mahbeslerinde habs veya iki sene müddetle vatanının gayrı bir yere nefyoluna.” Md. 1, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 12

¹⁸⁹ Raşi yani rüşvet veren tebaa-i şahaneden her kim ve hangi milletten olursa olsun rütbe ve mansıb ve memuriyetde bulunursa bulunsun verdiği rüşvet akçesi bend-i evvelde beyan olunduğu üzere mürteşiden alınarak kendisi bulunduğu mansıb ve memuriyetden çıkarılıb üzerinde olan rütbe ve tarik ref’ ve maaşı var ise kat’ olunub bu cünhayı eğer ilk defa işlemiş ise kezalik bir sene habs veyahud iki sene müddetle nefy oluna.” Md. 2, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 12

rütbeye sahip değilse ileride memuriyette bulunması uygun görülmecektir.¹⁹⁰

Hediye yoluyla meydana gelen rüşvet olaylarında da rüşvet bahsinde açıkladığımız hükümler geçerli olacaktır.

Rüşvet suçuyla suçlanan kişilerin mahkemesi devlet memuriyetinde bulunanların yargılaması mutlak surette Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye de yapılacaktır.

B. Bilumum Mehakim-i Şer'îye Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamnamedir.¹⁹¹

Şer'îye mahkemeleri ile ilgili düzenleme 70 maddeden oluşmaktadır. İki bölüme ayrılan nizamnamenin ilk bölümünde şer'îye mahkemelerinin memuriyet sınırları tayin edilmiştir ve ikinci bölümde ise şer'îye mahkemeleri tarafından alınan harclarla ilgili sınırlamalar yapılmıştır.

Bu nizamnameyle Şer'îye mahkemelerinin görev sınırları çizilmiştir. Şer'îye mahkemelerinin hangi işlerle ne surette ilgileneceği ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur. Mahkemelerin görev sınırları çizilmekle birlikte mahkemelerin birbirlerinin görev sahasını ihlal etmemesi konusunda da ciddi uyarılar bulunmaktadır.

Şer'îye mahkemelerinin nizamnamesiyle ilgili şu maddeleri örnek verebiliriz:

¹⁹⁰ “Her kim emval ve eşya-yı miriye-yi nakden ve aynen sirkat ederse sirkat etmiş olduğu şey iki kat olarak ahzından istirdad ve hazine-i devlete teslim olunub fi-mabad hizmet-i Devlet-i Âliyyede kullanılmamak üzere kendisi eshabı rütbe ve mansıbdan ise rütbe ve mansıbı ref' ve nezi' olunarak ve devletten maaşı kat' edilib kendisi bir sene müddetle küreğe vaz' veyahudüç sene müddetle habs veya beş sene nefy oluna ve sirkat töhmetiyle müttehem olan kimse rütbe ve maaş eshabından değilse hiçbir vakitte rütbe memuriyete nail olması ve bir memuriyetde kullanılması caiz olmaya” Md. 19, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 14

¹⁹¹ BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 145, **Düstur**, 1. Tertip, c. 3, s. 229, **Takvim-i Vekâyi**, No: 575-585

“Nefs-i İstanbul’da vâki’ mülk-ü akar ve akar kabilinden olmak üzere mütearif olan emlak-ı sairenin mübayaaları mutlaka İstanbul mahkemesinde icra ve cihet-i şer’iyeleri mahkeme-i mezbure tarafından ita olunacaktır. Fakat İstanbul hükümeti dairesinde bulunan Mahmud Paşa ve Ahi Çelebi ve Davud Paşa mahkemeleri nihayet elli bin kuruşa kadar mübayaa olunacak akar ve sairenin mübayaalarını icra ve cihet-i itasına mezun olub elli bin kuruşdan ziyadeye satılan emlakın mübayaası mehakim-i mezbure ve gerek mehakim-i saire taraflarından icra olunmayarak yalnız İstanbul mahkemesine mahsus olacaktır. (md. 1)

Eyüb hükümet-i şer’iyesi dairesinde vaki’ akar ve emlak-ı sairenin mübayaası yalnız hükümet-i mezkûra tarafından ve Üsküdar Hükümet-i Şer’iyesi dairesinde bulunan akar ve emlak-ı sairenin mübayaası dahi Anadolu sadaretine merbut olarak yalnız sadaret-i müşarûlileyha ile Üsküdar mahkemesi canibinden icra olunub yekdiğerinin hududuna tecavüz etmeyecektir.” (md. 2)

III. MALİYE ALANINDA DÜZENLEMELER

A. Hazine-i Celile Muvazene Defterinin Suret-i Tanzimine Dair Nizamname¹⁹²

Meclis-i Âli Tanzimat'ın maliye yönelik yaptığı düzenlemelerden biri hazinenin gelir ve giderlerini gösteren bir defterin düzenlenmesidir. Bu düzenlemeye ilişkin on üç madde bulunmaktadır. Nizamnamede yer alan maddelerin bazıları şunlardır:

Yapılan düzenlemeyle her sene Osmanlı Devleti'nin gelir ve giderlerinin tamamının kayıt altına alınarak bir senenin mali tablosuna bakmak için bu kayıtlar kullanılacaktır. Bu defter muvazene defteri adıyla tertip olunacaktır.(md. 1)¹⁹³

Devletin daimi giderleri iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilki devlet teşkilatında yer alan dairelerin özel giderleridir. İkincisi de maliye nezaretinin genel olarak yaptığı harcamalardır. Dairelerin daimi özel giderleri şu kısımlardan oluşmaktadır:

- a- Hazine-i Hassa'ya ayrılan tahsisat
- b- Barış zamanında hazır bulunan kara ordusu için ayrılan tahsisat
- c- Tophane-i Amire'nin ihtiyaçları ve gerekli tüm savaş mühimmatın sağlanması için ayrılan tahsisat
- d- Donanma ve donanmada görev alan askerler için ayrılan tahsisat
- e- Şer-i işler için ayrılan tahsisat
- f- Evkaf-ı Hümayun'a ayrılan tahsisat
- g- Devlet memurluğunu sürdüren veya emekli olanlar ve Osmanlı Devleti'nde görev alan zabitan için ayrılan tahsisat
- h- Hariciye'de görev alan memurlar ve sefaretler için ayrılan tahsisat

¹⁹² BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 23, **Düstur**, 1. Tertip, c. 3, s. 260, **Takvim-i Vekâyi**, No: 529, 2 Zilhicce 1271

¹⁹³ “Beher sene Devlet-i Âliyenin kaffe-i mesarifât ve varidatı tayin olunarak muvazene defteri namıyla bir defter yazılıb irade-i seniyye-i hazret-i padişahiye muvafık olduğu halde bir senenin idare-i umumiye-i maliyesinde işbu muvazene esas olunacaktır.”

i-Maliye’de görev alan memurlara ayrılan tahsisat

j-Ticaret ve Nafia dairelerinde görev alan memurlara ayrılan tahsisat

k- Meclis-i Vâlâ riyaseti için ve maarif işlerine yönelik ayrılan tahsisat.

Bu maddeler Osmanlı devlet teşkilatında yer alan birimlerin giderlerini kapsamaktadır. İkinci kısım giderler ise genel olarak yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Bu kısım şu maddelerden oluşmaktadır:

a- Haricen ödenen borçlar ve faizleri

b- Tımar, mukataat ve her çeşit esham faizi

c- Olağanüstü hallerde meydana gelen giderler ve dairelerin ayrılan tahsisattan başka oluşabilecek ek harcamaları.(md. 2)¹⁹⁴

Giderlerde iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilki, doğrudan doğruya tahsil edilen devlet malları, ikincisi de bir aracı vasıtasıyla toplanan gelirler. Birinci kısım şu maddelerden oluşmaktadır.

a- Vergilerden ve eyaletlerden elde edilen gelirler

b- İane-i askeriye vergisi

c- Madenlerden elde edilen gelirler

d- Miri emlaktan elde edilen gelirler.

Bir aracı vasıtasıyla toplanan gelirler ise şöyle sıralanmıştır:

a- Gümrüklerden elde edilen gelirler

b- Öşür gelirleri

c- Genel olarak alınan vergiler

d- Tapu, kontrat ve evrak gelirleri (md. 3)¹⁹⁵

¹⁹⁴ “Mesarifat-ı daimiye ikiye munkasım olarak birisi mukarrer ve muayyen her daireye aid olan mesarifat-ı mahsusa ve diğeri maliye nezaret-i celilesinden vuku’ bulan mesarifat-ı umumiye dir. Birinci kısım olan mesarifat-ı mahsusa evvela hazine-i celie-i hassanın tahsisat-ı seniyyesidir. Saniyen, Devlet-i Âliyenin hal-i sulhde tutduğu asakir-i berriyesinin mesarifat-ı daimiyyesi olarak nizamiye hazinesinin mahsusatıdır. Salisen, Tophane-i Âmire ve kâffe-i mühimmat-ı harbiyenin mesarifat-ı daimiyyesi olarak tophane hazinesinin mahsusatıdır...”

¹⁹⁵ “Varidat-ı daimiyye dahi ikiye munkasım olub birisi doğrudan doğruya tahsil olunan emval-i devlet ve diğeri bi-l-vasıta tahsil olunan varidatdır. Kısım-ı evvel evvela mal vergi ve bazı eyalat-ı şahanenin mal-ı maktu’larıdır. Saniyen, iane-i askeriye vergisidir. Salisen, maden hasılatıdır. Rabian, emlak-ı miriye hasılatıdır. Kısım-ı sani evvela gümrükler varidatıdır. Saniyen varidat-ı öşriyedir. Salisen, ale’l-umum varidat-ı rüsumiyedir. Rabian, tapu ve kontorato ve evrak-ı sahihe hasılatıdır.”

Osmanlı Devleti'nin gelirleri bu şekilde belirtildikten sonra nizamnamenin devamında muvazene defterinin devlet işlerindeki öneminden bahsedilmektedir. Bütçede dengenin sağlanması için her birimin kendisine mahsus defterlerinde tutulacak kayıtlarla birlikte muvazene defterindeki kayıtlar önemlidir. Ayrıca muvazene defterinde tutulan kayıtlar bir danışma meclisi olan ve geniş katılımın sağlandığı Meclis-i Âli Umumide de değerlendirilecektir.

IV. EĞİTİMDE

A. Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi¹⁹⁶

Meclis-i Tanzimat'ın eğitim alanında gerçekleştirdiği çalışmalardan birisi Mekteb-i Mülkiye adıyla bir okul teşkil ve tanzim edilmesidir. Bu okula ait hazırlanan nizamname on bir maddeden oluşmaktadır. Bu nizamnameye göre Mekteb-i Mülkiye'nin teşkil edilmesindeki amaç şöyle özetlenebilir:

Mekteb-i Mülkiye Osmanlı Devleti'nde mülkiye memuriyetlere eleman yetiştirmek amacıyla tanzim edilmiştir.¹⁹⁷

Mekteb-i Mülkiye'nin idaresi Maarif-i Umumiye Nezaretine yüklenmiştir.¹⁹⁸

Mekteb-i Mülkiye'ye ilk olarak alınacak öğrenci sayısı 100 kişiden ibarettir. Mekteb-i mülkiyeye katibler de öğrenci olarak kabul edilecektir. Ancak katiblerin seçilebilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar şu şekilde ifade edilir:

¹⁹⁶ Nizamnamenin tamamı için bakınız: BOA, **Ayniyat Defteri**, No: 1725 (Maarif-i Umumiye Nezaretine aid nizamatin aynen kayıd defteri.), BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861) s. 70-71

¹⁹⁷“ Mekteb-i mezbur umur-ı mülkiye memuriyetlerinde istihdama ehil memurlar yetiştirilmek maksad-ı âlisine mebni tanzim ve teşkil olunmuştur.” (md. 1)

¹⁹⁸ “Mekteb-i Mezbur Maarif-i Umumiye Nezareti'nin bizzat taht-ı idare ve nezaretinde bulunarak kâffe-i umur ve hususatı nezaret-i müşarüliyleh tarafından idare ...”(md. 2)

“Ketebeden intihab olunacakların devletce olan muharrerat-ı resmiyeyi okuyub layıkıyla anlamaya, tahriren ifade-i meram etmeye muktedir mertebede istihsal ...”(md. 5)

V. DİĞER DÜZENLEMELER

Meclis-i Âli Tanzimat, yukarıda belirttiğimiz düzenlemelerden başka faaliyetlerde de bulunmuştur. Meclis faaliyetlerini sürdürdüğü müddet boyunca her alanda yeni düzenlemeler gerçekleştirmiştir.

Yargı alanında yukarıda belirttiğimiz ceza kanunnamesine yeni maddeler eklenmiştir.¹⁹⁹ Ayrıca telgraf hatlarına zarar verenlerle ilgili de bir çalışma yapılarak bu kişilerin alacakları cezalar karara bağlanmıştır.²⁰⁰

Maliye alanında yeni meclisler teşkil edilerek görev sahaları ve yetkileri tayin edilmiştir. Bu meclisler Meclis-i Muhasebe ve Meclis-i Maliye adıyla teşkil edilmiş görev ve yetkilerine ilişkin bir nizamname hazırlanmıştır.²⁰¹ Mali olarak yine vergilerle alakalı düzenlemelerin yapıldığı da görülmektedir.²⁰²

İdari alanda yeni daireler teşkil edilmiştir.²⁰³ Altıncı Belediye Dairesi yani Beyoğlu ve Galata dairelerinin görev ve yetkilerini belirten düzenlemeler Meclis-i Tanzimat tarafından yapılmıştır.²⁰⁴

¹⁹⁹ “Ceza Kanunname-i Hümayununa müceddeden zeyl ve ilave olunan fıkaraat ”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 194

²⁰⁰ “Hutut-ı telgrafiyeinin kat’i ve teatisine ictisar edenler hakkında tayin olunan ceza”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 42

²⁰¹ “ Meclis-i Maliyenin vezafine mübeyyin nizamname”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 74; “Meclis-i Muhasebenin Vezafine Mübeyyin Nizamname”, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 73

²⁰² “Hazine-i celileleden ihale ve elzem olunan varidat-ı öşriye ve rüsumiye müteahhidleri tarafından suret-i tediyisini mübeyyin nizamname”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 65, “Dersaadet ve taşraca ihale olunacak kâffe-i aşar ve rüsumatın taahhüd ve kefaletine rabtına dair nizamname”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 30, “Varidat-ı rüsumiye hakkında nizamname”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1** (1854-1861), s. 48

²⁰³ “ Dersaadet ve bilad-ı selasenin on dört daire-i belediyeye taksimine dair nizamname”, BOA, **İ. DÜİT**, 57/2, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854-1861)**, s. 39

²⁰⁴ “Devair-i belediyeden altıncı itibar olunan Beyoğlu ve Galata dairesinin umumi nizamı”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854-1861)**, s. 52

Meclis-i Tanzimat'ın askeri alanda da düzenlemeleri bulunmaktadır. Askeri olarak yapılan bir düzenlemeyle askerlik mesleğine giriş ve rütbe alımıyla ilgili esaslar belirlenmiştir.²⁰⁵ Ayrıca Osmanlı Devletinde zabtiye görevinde bulunanların emeklilik esaslarını belirten bir düzenleme de yapılmıştır.²⁰⁶

Yine Osmanlı Devletinin sahip olduğu madenlerle ilgili yapılan bir nizamname de Meclis-i Âli Tanzimat'ın çalışmaları arasında dikkati çekmektedir.²⁰⁷

Görüldüğü üzere Meclis-i âli Tanzimat'ın çalışmalarının her alanı kapsadığı örnek olarak verdiğimiz bu çalışmalardan görülmektedir. Meclis görev aldığı süre boyunca her alanda yaptığı düzenlemelerle devlet teşkilatında önemli bir mevki edinmiş ve son derece verimli bir yasama dönemi geçirmiştir.

VI. MECLİS-İ ÂLİ TANZİMAT VE MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYE'NİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Meclis-i Âli Tanzimat yukarıda anlatmaya çalıştığımız faaliyetlerinin neticesinde 1861 yılında, Tanzimat Hayriye'nin uygulanmasına yönelik oluşturulan diğer bir meclis olan Meclis-i Vâlâ-yı Âhkâm-ı Adliye ile birleştirilmiştir.

Konuyla ilgili ilan olunan hatt-ı hümayunda, Meclis-i Âli Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Âhkâm-ı Adliye'nin varlıklarının Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarına yeterli gelmediği vurgulanarak var olan aksaklıklardan bahsedilmiştir. İki meclisin ayna anda çalışmasının bazı aksaklık ve sorunlara

²⁰⁵ “Silk-i celile-i askeriye duhul ve terfi’-i meratib usulü hakkında nizamname”, BOA, **Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854-1861)**, s. 172

²⁰⁶ “Tekaüdlük Kanunnamesi”, BOA, **Ayniyat Defteri**, No:1727 (Zabtiye Nezaretine aid nizamatin aynen kayıt defteri), s. 8

²⁰⁷ BOA, **Ayniyat Defteri No: 1726** (Hazine-i Hassa Nezaretine aid nizamatin aynen kayıt defteri), s. 7

sebeup olduğu belirtilerek meclislerin eskisi gibi tek çatı altında toplanmasında fayda görülmüştür. Bu sebeple iki meclisin Ahkâm-ı Adliye ismiyle bir çatı altında toplanmasına karar verilmiştir.²⁰⁸

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin yapısı aynı hatt-ı hümayunda açıklanmıştır. Buna göre Meclis-i Ahkâm-ı Adliye farklı yükümlülöklere sahip üç kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümlerin isimleri, Umur-ı İdare-i Mülkiye, Tezekkür ve Tanzim-i Kavanin ve Nizamat ve Muhakemat'tır.²⁰⁹ Meclis-i Tanzimat'ın yasama görevi burada "Tezekkür ve Tanzim-i Kavanin ve Nizamat" kısmına bırakılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa bu durumu şöyle ifade etmektedir:

" Meclis-i Tanzimat'ın üç vazifesi vardı. Birincisi kanun yapmak, ikincisi vükelâyı muhakeme etmek, üçüncüsü kavânin ve nizâmâtın icraatında yolsuz bir şey görürse bir kıt'a müzekkere ile makam-ı sadârete ihtar eylemektir. Birinci vazife kanun dairesinde kaldı ve ikinci vazife Meclis-i Vâlâ'nın hey'et-i umumiyesine verildi ve üçüncüsü ilga edildi."²¹⁰

Böylece Meclis-i Âli Tanzimat'ın 1854 yılında başlamış olduğu faaliyetleri 1861 yılına gelindiğinde resmen durdurulmuştur. Meclisin görev alanı yeni kurulan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin bünyesinde yer alan bir bölüme havale edilmiştir. Osmanlı Devletinde yasama faaliyetleri artık bu bölümden yürütülecektir.

²⁰⁸ "Gerek Meclis-i Tanzimat ve gerek Meclis-i Ahkam-ı Adliyemizin suret-i teşekkülleri Devlet-i Âliyemizin ihtiyacat-ı hazırasına kâfi olmayub rü'yet-i mesalihde bi-l-zarure bazı müşkülât ve teehhürat zuhura gelmekte olduğuna ve bu halin ıslahı nezdimizde pek mültezim bulunduğuna binaen işbu iki meclisin riyaset-i vahide tahtında olarak kemâ-kân Ahkam-ı Adliye ismiyle yâd olunmak üzere birleştirilib..." **Takvim-i Vekâyî**, No: 616, 17 Muharrem 1278

²⁰⁹ "...biri Umur-ı İdare-i Mülkiye ve biri Tezekkür ve Tanzim-i Kavanin ve Nizamata ve biri dahi derdest-i ilan olan cinayet divanları nizamı iktizasınca oraya havalesi lazım gelecek muhakemata mahsus olmak üzere üç kısma taksim olunması ve bu esasa göre icab edecek suret-i tesviyenin bi-l-müzakere istizan edilmesi ..." **Takvim- Vekayi**, No: 616, 17 Muharrem 1278

²¹⁰ Baysun, **Ahmed Cevdet Paşa: Tezakir 13-20**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 153

SONUÇ

II. Mahmud döneminde merkezi hükümette meydana gelen değişikliklerle birlikte Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısı da önemli şekilde değişmişti. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasal durum merkezi hükümeti güçlendirmeye yönelik faaliyetlerin artmasına ve bunu sağlayacak yeni kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylelikle önemli değişiklikler yaşanmış, nezaret ve daireler teşkil edilmiş ve buna bağlı olarak da reformlar devam etmiştir.

Tanzimat Fermanının ilanıyla başlayan dönem, reform çabalarının büyük ölçüde yaşandığı bir dönem olarak dikkati çekmektedir. Tanzimat Fermanında ortaya konan prensipler ve bu prensipleri uygulamaya yönelik verilen sözler önemlidir. Padişahın tebaasını bir olarak görmesi, eşit şekilde davranacağını belirtmesi ve hem bu hususta hem de devlet işlerinin ıslahı konusunda önemli adımların atılmasını sağlamıştır.

II. Mahmud döneminde teşkil edilen ancak asıl gücünü Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte sağlayan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin bu dönemde Tanzimat-ı Hayriye'yi uygulamakla yükümlü kurum olarak görürüz. Meclis Tanzimat'a yönelik her türlü uygulamaları yapmakla yükümlüdür. Padişah yetkilerinin bir kısmını bu meclise bırakarak meclise verdiği önemi ortaya koymaktadır. Mutlak bir hâkimiyeti söz konusu olmamakla birlikte meclise verilen yetkilerin o dönemin bağlamında dikkate değerdir. Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısının değiştiğinin bir göstergesi olarak da değerlendirebiliriz.

Meclis-i Vâlâ'nın üstlendiği bu önemli vazife faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmesine neden olmuştur. Bu arada Tanzimat devri devlet adamlarının aralarındaki mücadelelerde meclisin çalışmalarını etkilemiştir. Meclis-i Vâlâ'nın görev süresince yapısında meydana gelen değişiklikler bu durumun bir göstergesi olarak sunulabilir. Bu olumsuzluklara rağmen meclis Tanzimat-ı Hayriye'ye yönelik gayet önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

II. Mahmud'un saltanatı sırasında ve Tanzimat'ın ilanıyla birlikte başka meclislerde teşkil edilmiştir. Dar-ı Şura-yı Bâb-ı Âli ve Dar-ı Şura-yı Askeri bunlardan bazılarıdır. Farklı görev sahalarına ve farklı yetkilere sahip bu meclisler Osmanlı Devleti'nde reform hareketlerine katkıda bulunmaya çalışmışlar ve önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu meclislerden biri olan ve konumuz itibariyle bizi ilgilendiren diğer bir meclis de Meclis-i Âli Tanzimat'tır.

Meclis-i Âli Tanzimat, 1854 yılında, Meclis-i Vâlâ'nın faaliyetlerinin yavaşlaması sonucunda, Reşid Paşa'nın yetiştirdiği ikinci nesil Tanzimat kuşağının çabalarıyla teşkil edilmiştir. Meclisin teşkil edilmesiyle birlikte Tanzimat hareketinin yeni bir ivme kazanacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Meclis-i Tanzimat'a çok önemli yetkilerin verildiğini görmekteyiz.

Her şeyden önce şu durumu ifade etmek zorundayız. Meclis-i Tanzimat o güne kadar hiçbir meclise verilmeyen yetkilerle göreve başlamış ve tüm meclis ve dairelerin üstünde kurulmuştur. Bu durum meclisin kuruluşunu içeren iradelerde açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu durum meclisin ne denli önem arz ettiğini göstermektedir.

Meclis-i Tanzimat'ın görev ve yetkileri belirten düzenlemeler ve gerçekleştirilen faaliyetler itibariyle şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

- 1- Meclis-i Tanzimat devlet işlerinin yeniden düzenlenmesi için gerekli görülen kanun ve yönetmelikleri çıkarmakla mükelleftir. Bunun yanında Devlet-i Âliye'nin mamur hale getirilmesi içinde çalışmalarda bulunacaktır.
- 2- Meclis-i Tanzimat, ağırlıklı olarak bir yasama meclisi kimliğindedir. Meclis tespit ettiği tüm aksaklıklarla ilgili kanun ve yönetmelik hazırlayabilir. Bunun yanında diğer organların hazırlayacağı kanun tasarıları da bu meclisin onayına sunulacaktır.

- 3- Meclis-i Tanzimat yasama gücünün yanı sıra önemli bir yargı gücüne de sahiptir. Tanzimat-ı Hayriye'ye yönelik hazırlanan kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasına muhalif hareket edecek vükelayı yargılamakla görevlidir.
- 4- Meclis-i Tanzimat, kanunların uygulanmasına muhalif bir hareket görürse yürütme makamına bunu bildirecektir. Bu durum ve meclisin yargı yetkisi, Meclis-i Tanzimat'ın aynı zamanda ciddi bir denetleme mekanizması olduğunu göstermektedir.
- 5- Meclis-i Tanzimat'ın hazırladığı kanun ve yönetmelikleri uygulamakla yükümlü makam Meclis-i Vükela'dır. Meclisin yürütmeye ilişkin görevi sadece Meclis-i Vükela'yı kanunların aksi uygulamalara karşı uyarmak ve gerekirse vükeladan kimseleri yargılamaktır.
- 6- Meclis-i Tanzimat'ın görev ve yetkilerini belirten nizamname de ciddi bir şekilde yasama gücünün ayrıldığını ve bu meclise yüklendiğini görmekteyiz. Yürütme yetkisi de tamamen Meclis-i Vükela'ya bırakılmıştır. Meclisin üzerinde bulunan yargı yetkisinden dolayı bu ayrımın kesin olarak sağlanamadığını belirtmeliyiz. Ancak yasama ve yürütme erklerinin nizamnamede kesin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devletinde yaşanan reform hareketlerinin önemli bir göstergesi sayılabilir.
- 7- Meclis-i Âli Tanzimat, görev süresi boyunca yönetimde, yargıda, orduda, maliyede ve sosyal hayatta önemli kanun faaliyetlerinde bulunmuştur. Kanunlaştırma faaliyetleri bu dönemde yoğun olarak gerçekleştirilerek var olan aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda dile getirdiğimiz ifadeler Meclis-i Tanzimat'ın çalışmalarıyla ilgili topladığımız bilgi ve belgelerden edindiğimiz genel görüşlerdir. Bu ifadeler meclisin önemini ve etkinliğini ortaya koymaktadır.

Meclis-i Tanzimat'ın faaliyetlerine 1861 yılında son verilmiştir. Meclis-i Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Âhkâm-ı Adliye'nin birleştirilmesinde fayda görülerek Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ismiyle yeni bir meclis teşkil edilmiştir. Meclis-i Tanzimat'ın yasama yetkileri de bu yapı bünyesinde oluşturulan "Tezekkür ve Tanzim-i Kavanin ve Nizamat" dairesine bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1.1. İradeler

1.1.1. Dosya Usulü İrade Tasnifi (DUİT); 57/2, 57/4

1.1.2. İrade-Dahiliye (İ.DH); 306/19484; 3/120; 474/31803; 1289/19484

1.1.3. İrade-Meclis-i Mahsus (İ.MMS); 2/79; 4/130; 3/96; 9/390; 23/977

1.6. Meclis Tanzimat Defteri, No: 1

1.7. Ayniyat Defterleri, No: 1718; 1719; 1720; 1722; 1723; 1724; 1725; 1726; 1727; 1728

2. SÜRELİ YAYINLAR

Takvim-i Vekayi (tarih ve sayı bilgileri dipnotlarda gösterilmiştir)

3. DÜSTUR

Düstur, I. Tertip, C. III, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1289

5. TELİF VE TETKİK ESERLER

ABADAN, Yavuz; “Tanzimat Fermanı’nın Tahlili”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, 1999

AHISHALI Recep, “Divan-ı Hümayun Teşkilatı”, **Osmanlı**, C. VI, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999

Ahmed Cevdet Paşa, **Ma’ruzat**, haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay. İstanbul 1980

Ahmed Cevdet Paşa, **Tezakir (1- 12)- (13-20)- (40 - Tetimme)**, haz. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986

- AKSU, Cevat; **Dar-ı Şura-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004
- AKŞİN, Sina; “Siyasal Tarih 1789-1908”, **Türkiye Tarihi 3**, Cem Yayınevi, İstanbul 2002
- AKYILDIZ, Ali; “Sened-i İttifak Tam Metni”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 2, İstanbul, 1998
- AKYILDIZ, Ali; “Tanzimat”, **DiA**, C. XXXIX
- AKYILDIZ, Ali; **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yay., İstanbul 2004
- AKYILDIZ, Ali; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yay., İstanbul 1993
- BARKAN, Ömer Lütfü; “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991
- BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2003
- ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997
- ÇOKER, Fahri; “Tanzimat’ın Getirdiği Hukuk Kurumları ve İşlevleri”, **Tarih ve Toplum**, C. II, S. 70, 1985,
- DAVİSON, Roderic H.; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856 – 1876**, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, Ankara, 2005
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991

DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 23. Baskı, Ankara, 2006

ENGELHARDT, Eduart; **Tanzimat ve Türkiye**, çev. Ali Reşad, Kaknüs Yay., İstanbul 1999

EREN, A. Cevad; "Tanzimat", **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, 1. Baskı, c. 11, İstanbul, 1970

FİNDLEY, Carter V.; **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789-1922)**, çev. Latif Boyacı – İzzet Akyol, İz Yay., İstanbul 1994

GÖKBİLGİN, Tayyib; "Tanzimat Hareketi'nin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", **Belleten**, TTK Basımevi, Ankara, 1967, c. XXXI-No: 121

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal; **Son Sadrazamlar**, C. I, Dergah Yay., İstanbul 1982

İNALCIK Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 - 1600)**, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2006

İNALCIK, Halil; "Tanzimat Nedir", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1941

İNALCIK, Halil; "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", **Belleten**, Ankara 1964, c. XXVIII, No:112, s. 603

KARAHANOĞULLARI, Onur; **Türkiye'de İdari Yargı Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, c. 2; Islahat Fermanı Devri (1861 - 1876)**, TTK

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, c. 1; Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856)**, TTK

KARAL, Enver Ziya; "Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler", **Tarih Vesikaları**, S. 1-6, İstanbul, 1941-1942

KARAL, Enver Ziya; "Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat 1**, MEB. Yayınları, İstanbul, 1999

KAYNAR, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK, Ankara 1991

LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK. Yayınları, Ankara, 2007

Mehmed Süreyya, **Nuhbetü'l-Vekayi**, C. I, İstanbul 1290

MUMCU, Ahmed; "Divan-ı Hümayun", C. IX, **DiA**

MUMCU, Ahmet; **Divan-ı Hümayun**, Phoenix Yay., Ankara 2007

OKANDAN, Recai Galib; "Amme Hukukumuzda Tanzimat Devri", **Tanzimat I**, MEB Yay., İstanbul 1999

ONAR, Sıddık Sami; **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 694

ONGUNSU, A. Hamit; "Tanzimat ve Umumi Amillerine Bir Bakış", **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999

ORTAYLI, İlber; **İdare Tarihi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1979

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1983

SAMİ, Şemseddin; **Kâmus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1996

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala(1838-1868)**, TTK, Ankara 1999

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; “Divan-ı Hümayundan Meclis-i Meb’usan’a Osmanlı İmparatorluğunda Yasama”, **Tanzimat – Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** - , İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; “Tanzimat’ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyye’nin Kuruluşu 1838-1840”, s. 127-146, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990

SHAW, Stanford J.; “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri”,**Tarih ve Toplum**, C. XIII, S. 76

SHAW, Stanford J.; “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri”,**Tarih ve Toplum**, C. XIII, S. 77, 1990

SHAW, Stanford; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, E yay., İstanbul 1982

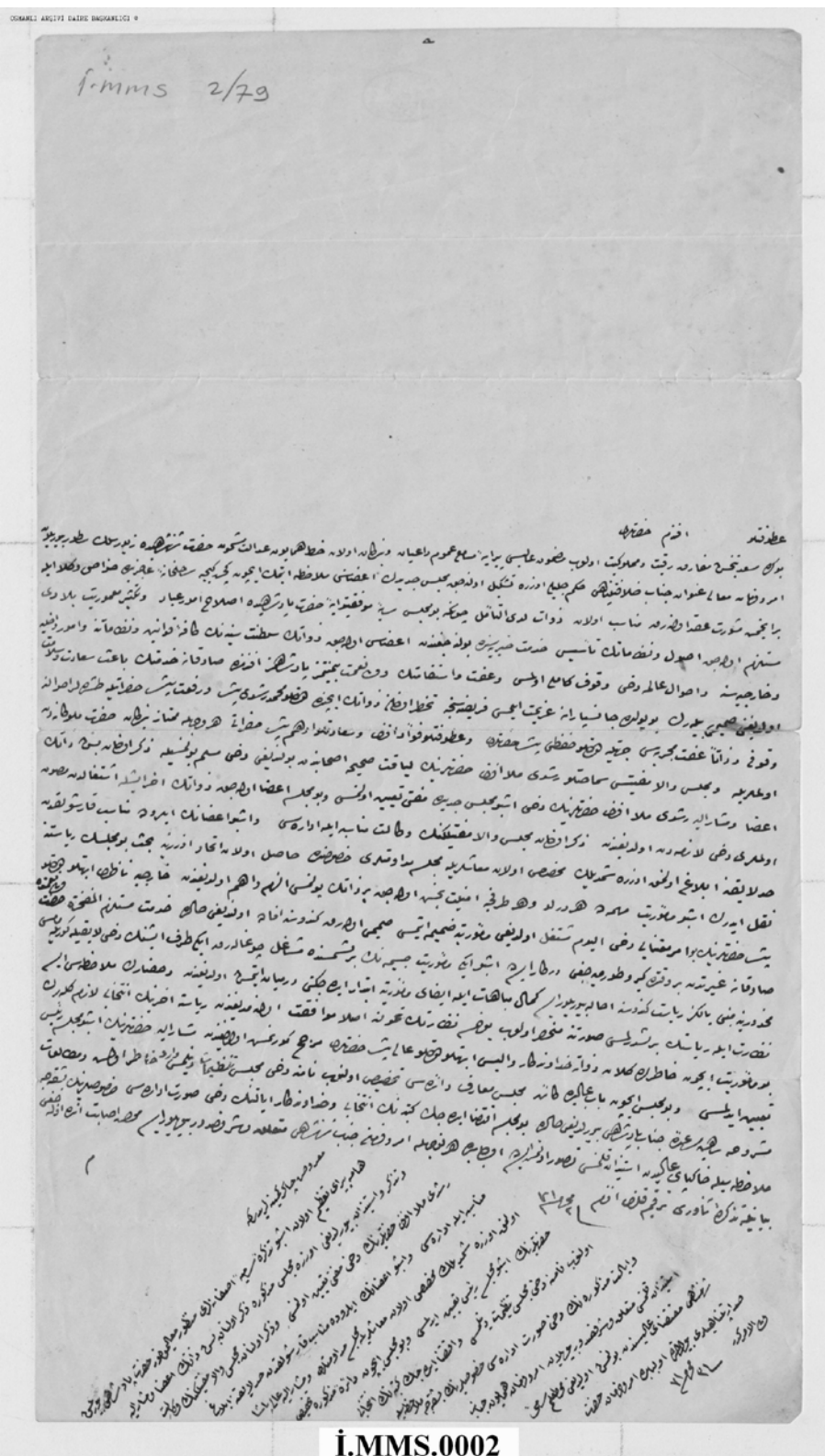
ŞEREF, Abdurrahman; **Tarih Musahabeleri**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339

TANÖR, Bülent; **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010

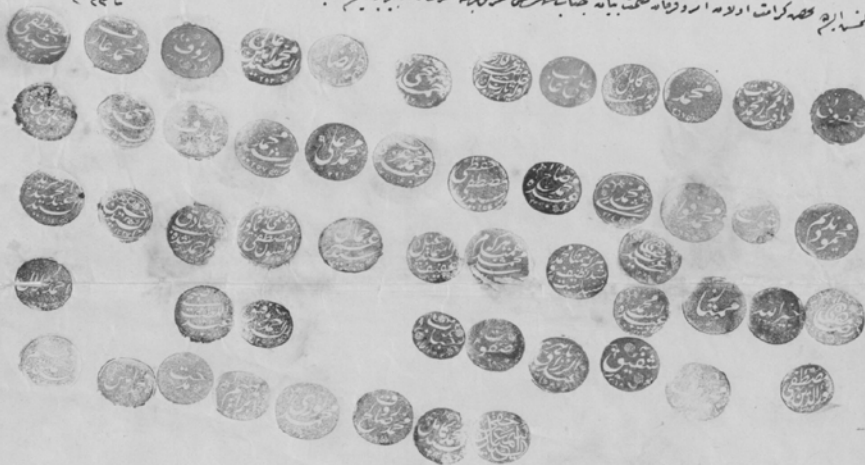
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti’nin Merkez Ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara, 1984, s. 138-140

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **.Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, TTK. Yayınları, Ankara, 2010

EKLER

بر مقتضای این است حضرت پدرش بوده بود باوجه نظامانک صورتی بزرگوار و عظامت بسیار به نامش اولاد نظامانک درجه سیم اسباب و حیاتی سید اولاد نظامانک
حکیم و عارف و الهام بخش نظامانک ابرار و بزرگ مطالعات طوایف و یک جهان و در فی الفقه نظامانک مرتب و واضح و علمی مصالح دولت و دینی سید اولاد
مست و مسلم و موجود اولاد نظامانک ابرار و بزرگ مطالعات طوایف و یک جهان و در فی الفقه نظامانک مرتب و واضح و علمی مصالح دولت و دینی سید اولاد
دینی و علم و موجود اولاد نظامانک ابرار و بزرگ مطالعات طوایف و یک جهان و در فی الفقه نظامانک مرتب و واضح و علمی مصالح دولت و دینی سید اولاد

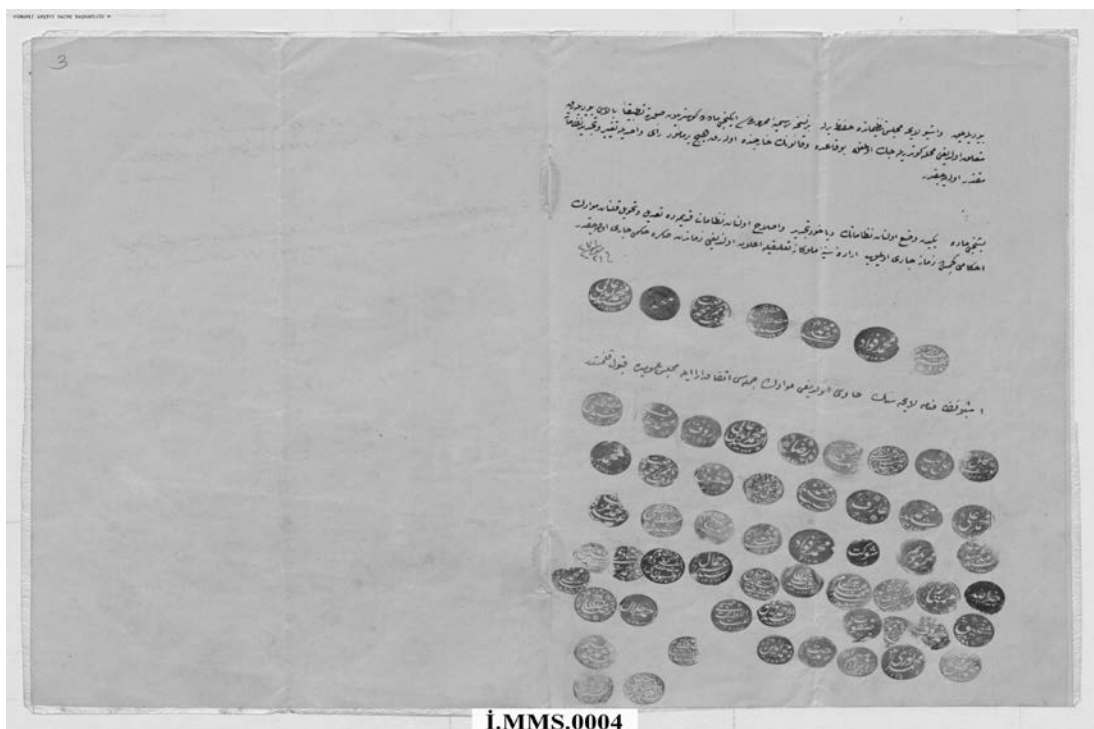
f.mms 4/130

2

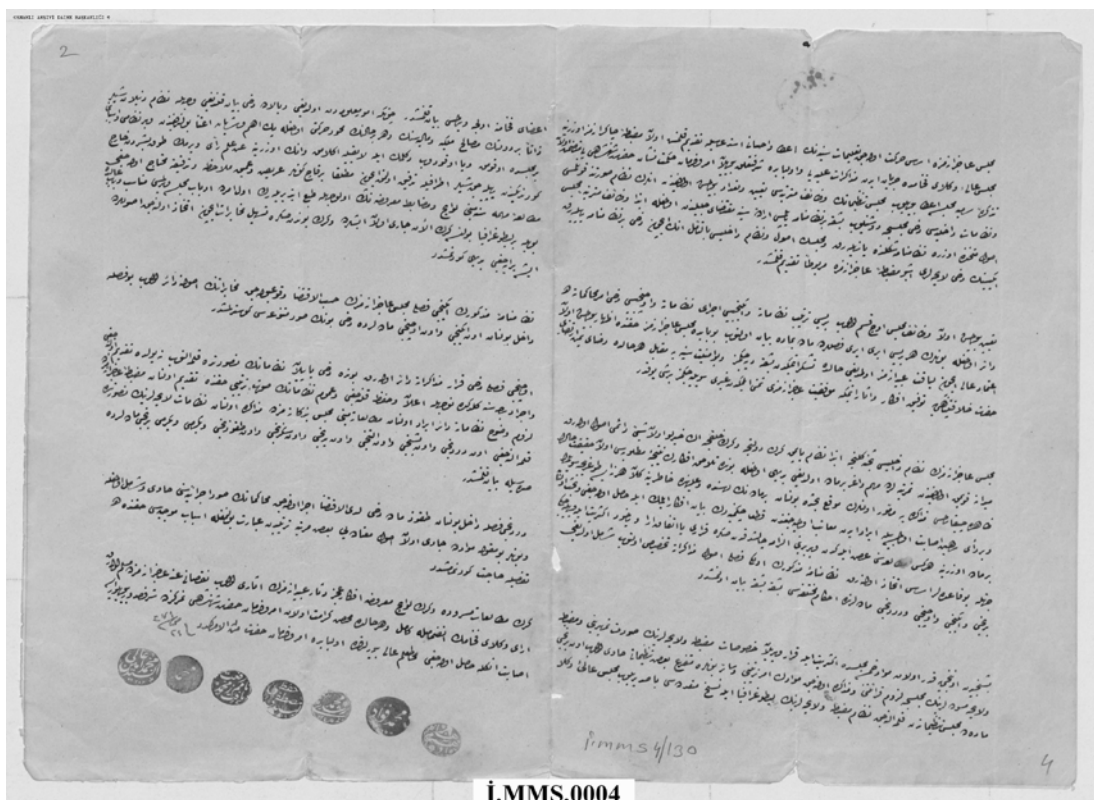
[illegible]

Simms 54/130

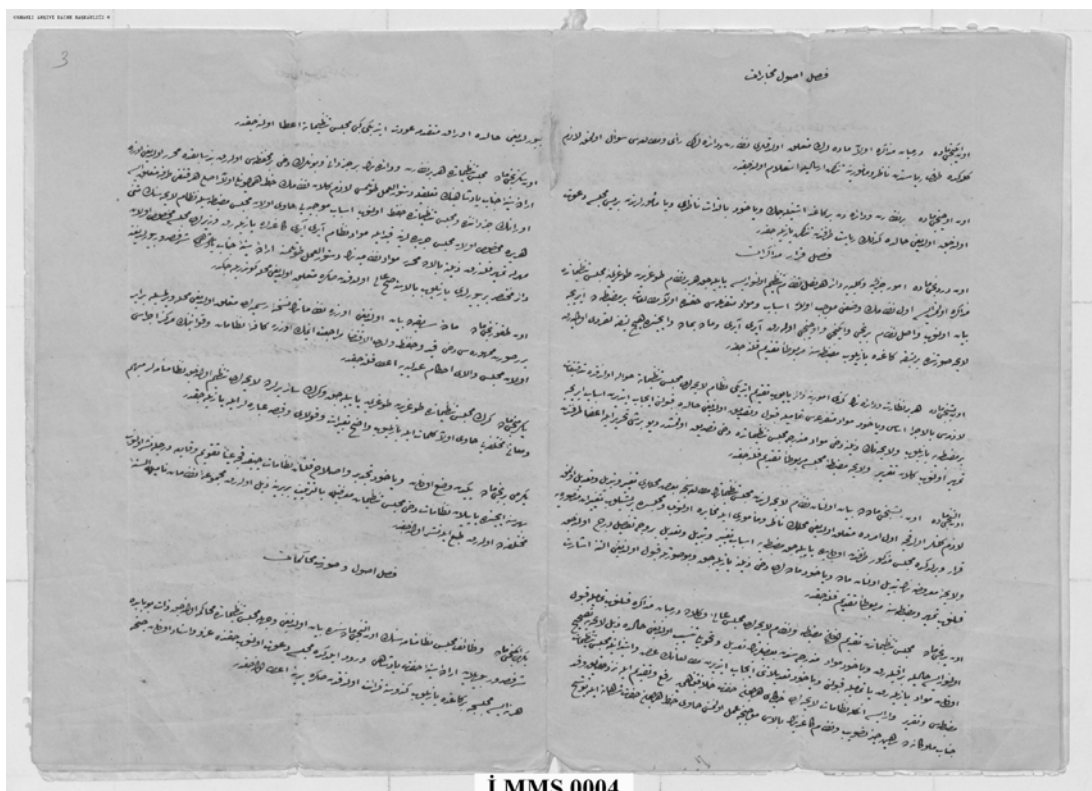
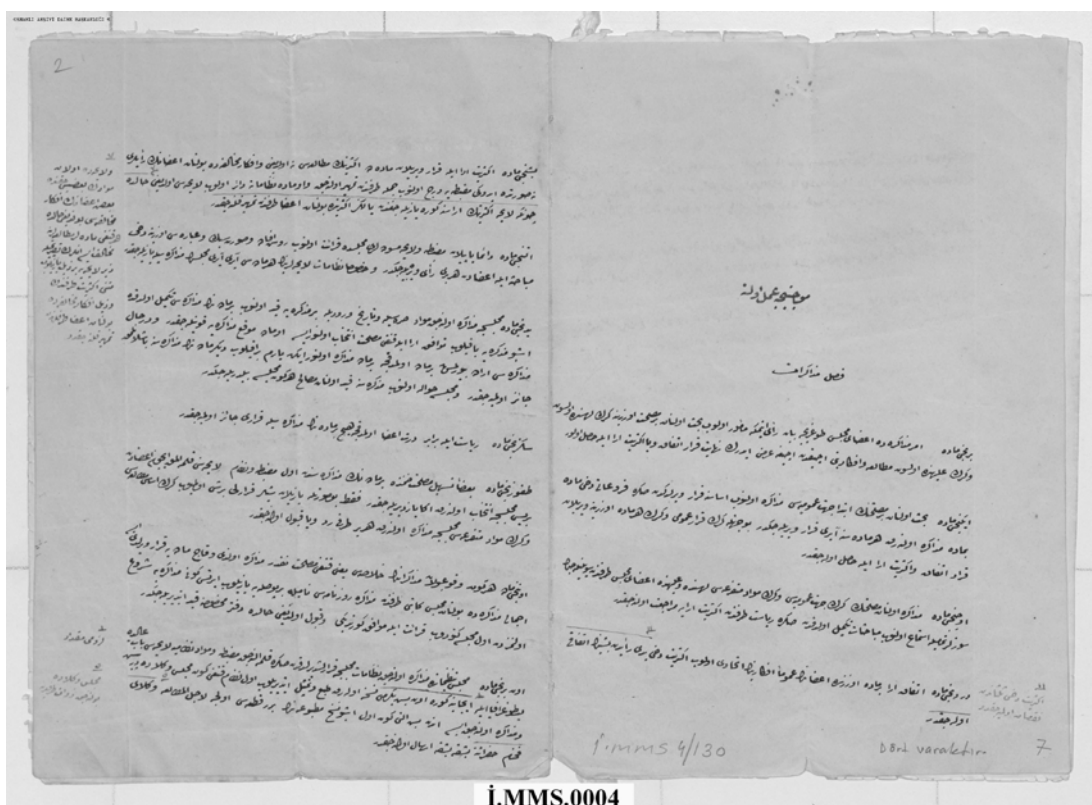
(4)

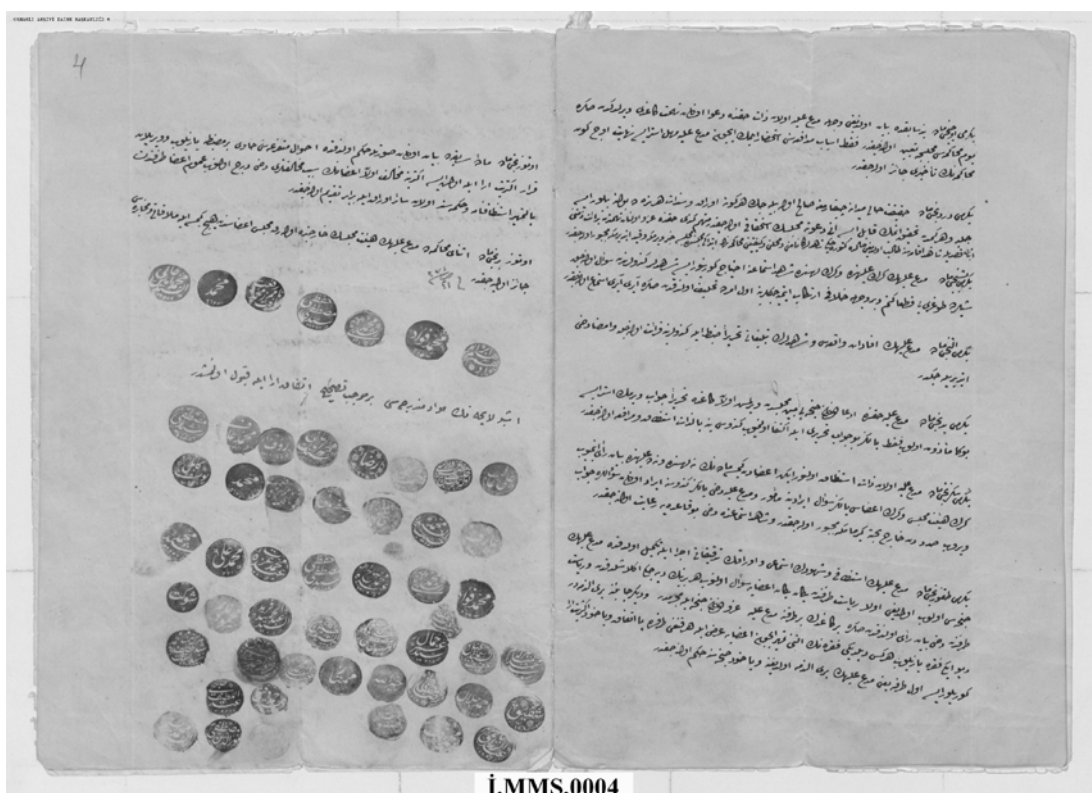

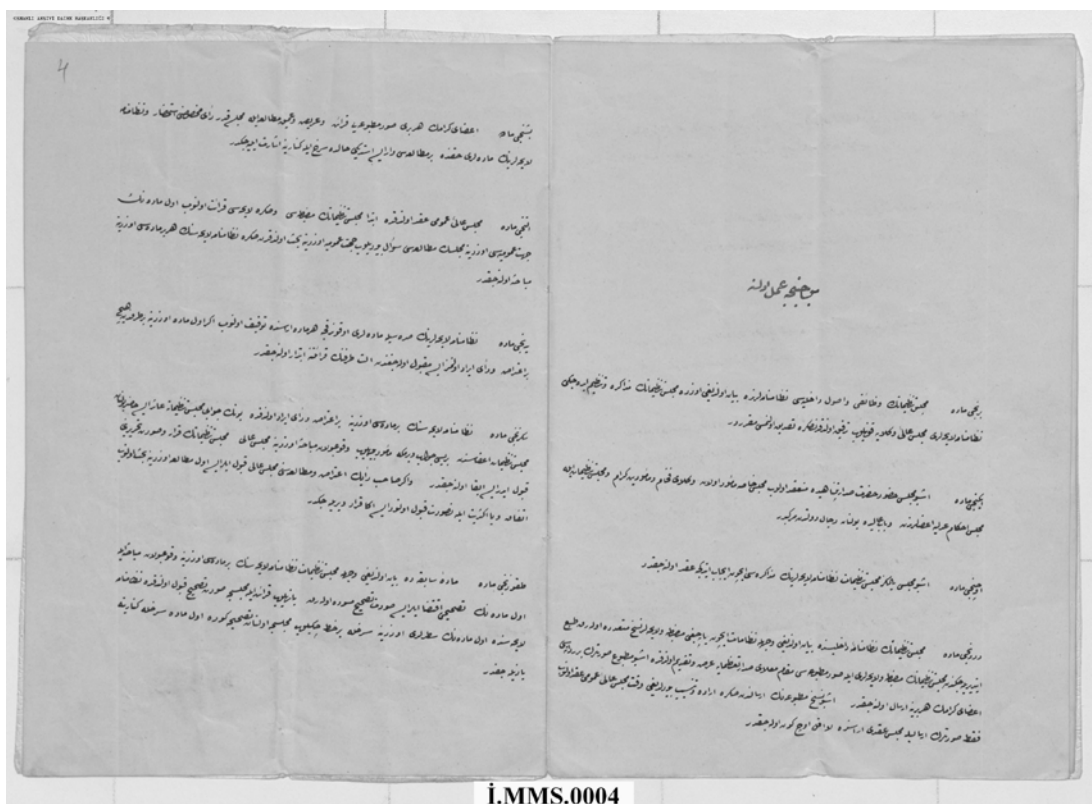
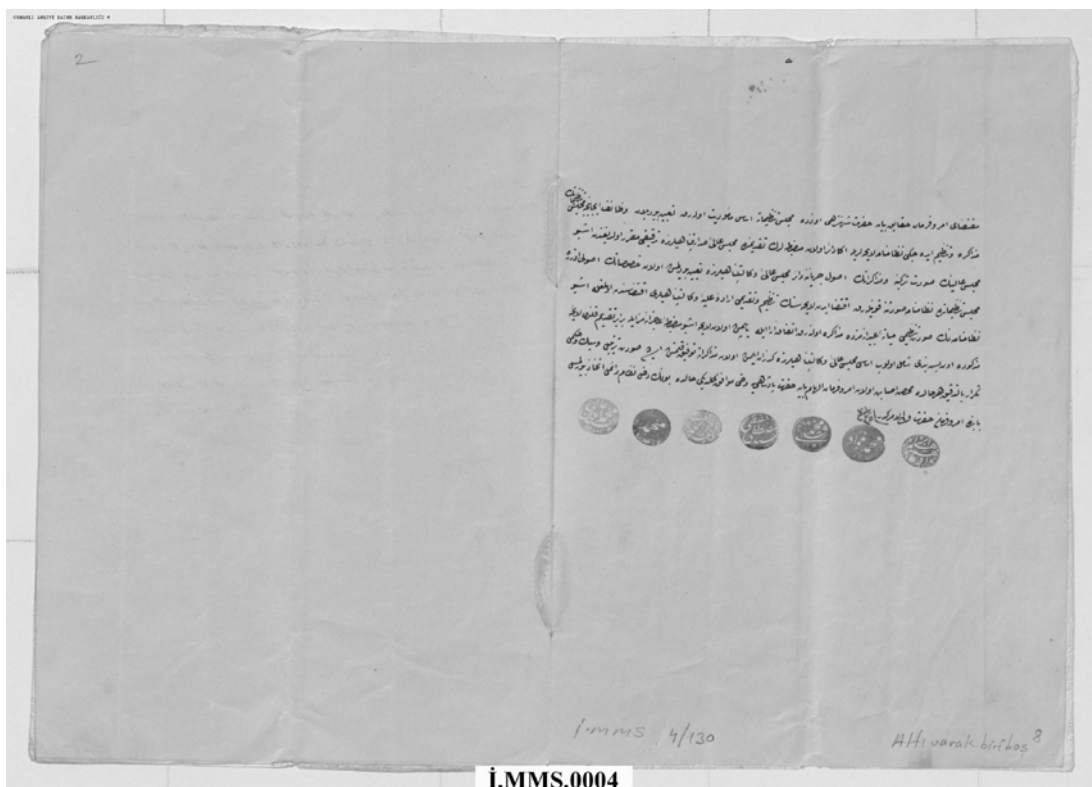
i.MMS.0004

İ.MMS.0004

عقل و کلام
سرفصل و جود بلاده اردو باد معارفه حق باور و حق معنوی یعنی از در محسوسات انشائیات است و در درجه تعبیه جود و وظائف احوال و نظم و انضام
محسوسات و کلام با ظاهر کلام بفره و در کلام نظامی و کلامی انراک بقطعه لری تقی با جک محسوسات صورت نموده و در کلام اصول و اصول و حقایق
و در معارفه یا در وجه نظامی و کلام است و در کلام نظامی و کلامی انراک بقطعه لری تقی با جک محسوسات صورت نموده و در کلام اصول و اصول و حقایق
حق باور و حق معنوی یعنی از در محسوسات انشائیات است و در درجه تعبیه جود و وظائف احوال و نظم و انضام
محسوسات و کلام با ظاهر کلام بفره و در کلام نظامی و کلامی انراک بقطعه لری تقی با جک محسوسات صورت نموده و در کلام اصول و اصول و حقایق
و در معارفه یا در وجه نظامی و کلام است و در کلام نظامی و کلامی انراک بقطعه لری تقی با جک محسوسات صورت نموده و در کلام اصول و اصول و حقایق

[illegible]

i.mms 4/130

i.MMS.0004

İ.MMS.0004

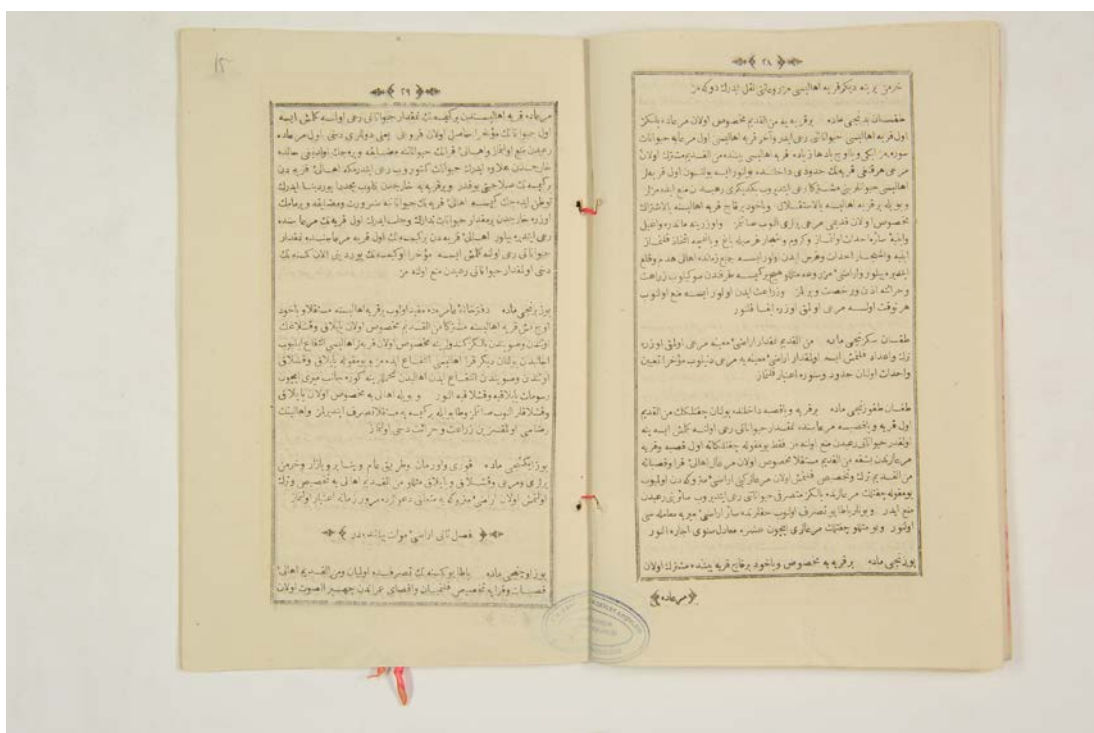

ÖZET

Diken, Kadir. Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Meclis-i Ali Tanzimat (1854-1861), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Bu tezde, Tanzimat dönemi kurulan meclislerden biri olan Meclis-i Âli Tanzimat incelenmiştir. Çalışmamızın amacı, Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev ve yetkileriyle bürokratik yapısı ve işleyişini ortaya koymaktır. Çalışmamızın kapsamı, Meclis-i Âli Tanzimat'ın görev aldığı 1854-1861 yıllarını kapsamaktadır. Meclis-i Tanzimat bu süre içerisinde Osmanlı Devletinde yasama faaliyetlerinde önemli bir konumda bulunmuştur. Kanun tasarıları hazırlamanın yanında hükümeti denetleme yetkisi de vardır. Bu nedenle meclis Osmanlı Devlet Teşkilatında önemli bir konumdadır.

Anahtar Sözcükler:

1. Tanzimat
2. Osmanlı Devleti
3. Yüksek Meclis
4. İdari Modernleşme
5. Bürokrasi

ABSTRACT

Diken, Kadir. Meclis-i Âli Tanzimat (High Council of the Tanzimat) As An Institution Of Administrative Modernization in the Ottoman Empire (1854-1861), Master Thesis, Ankara, (2012)

In this thesis, High Council of the Tanzimat, one of the councils established during the Tanzimat is studied. aim of study is to determine.

The duties and powers of the High Council of the Tanzimat the functioning of the bureaucracy. The scope of the study covers the years(1854-861) High Council, the took part in, High Council of the Tanzimat during this period served as an important legislative in the Ottoman Empire, it has authority to audit government in addition to prepeare laws draft for this reason High Council has an important position in the Ottoman Empire.

Key Words:

- 1- Tanzimat
- 2- Ottoman
- 3- High Council
- 4- Administrative Modernization
- 5- Bureaucracy